

T.C.
İSTANBUL YENİYÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMİ DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTADOĞU ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜNE KÜRESEL
GÜÇLERİN ETKİSİ

TUNCAY KURT

141302001

TEZ DANIŞMANI

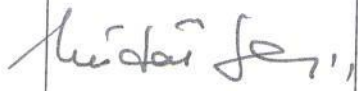

Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi TUNCAY KURT “ORTADOĞU ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜNDE KÜRESEL GÜÇLERİN ETKİSİ” adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01/02/2017 tarih ve 2017/03 -9 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 16/02/2017

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Emrah KONURALP	

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ İNTİHAL BEYANI

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Adı : Ortadoğu Çözumsuzlüğüne Küresel Güçlerin Etkisi

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans

Tezin Başlama ve Bitiş Tarihleri : 01.10.2015-15.01.2017

Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerden intihal yapmadığımı ve tez içerisinde atıfta bulunarak kaynaklarda gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuncay KURT

15 Şubat 2017

ÖZ

Bu tezin amacı; askeri, ekonomik, siyasi ve teknolojik olarak en büyük beş devletin Ortadoğu politikalarının bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyerek, bölge kaynaklarını kendilerine doğru yönlendirme çabalarının açıklanmasıdır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi ile bölgeye yerleşmeye çalışan "güçlerin" Ortadoğu coğrafyasında olumsuz anlamda etkileri incelenmiştir. Tezin temel önermesi; ABD, İngiltere, Almanya, Rusya ve Çin gibi küresel olarak güçlü devletlerin sadece çıkar amaçlı Ortadoğu'da var olmaları, bölgeye istikrarsızlık getirmektedir. Kapsam olarak son yüzyıllık zaman ele alınmış; nitel araştırma tekniği ile tarihsel araştırma yöntemi ile derinlemesine doküman incelemesi tekniği metot olarak kullanılmıştır.

İnsanlık tarihi ile yaşıt olan Ortadoğu; dünyada tarihi, coğrafi, kültürel, stratejik, dini yapısı ve birçok farklı özelliği ile önemli bir yer tutmaktadır. 'Küresel Güçler' tarafından kontrol edilmek istenen, bu kontrol isteğinin getirdiği sonuçlarla da huzura hasret kalan ruh hali ile çözümsüzlüğün adresi olmaya itilmiştir. Dünyada söz sahibi olmaya çalışan güçler gözünü bu topraklara dikmiş, çıkar çatışmasının en yoğun yaşandığı yer olmuştur. Bu coğrafyada yaşayan insanlar yaklaşık yüz yıldır acıdan acıya koşturulmuş, en büyük parçadan başlayarak tüm güçler ve yapılar parçalanıp bütünlüklerini ve birliklerini kaybetmiş, tehlike olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Dini yapısı itibariyle İslam dinini temsil eden topraklar olarak görülen bu coğrafya adeta devletlerin misyoner faaliyetlerinin odağı haline gelmiştir. Tüm dünyaya İslam dini ile terörü bir arada gösterip istediklerini almak için her türlü strateji ve politikayı uyguladıkları alan haline getirilmiştir.

1800'lü yılların sonlarından başlayarak Ortadoğu coğrafyasında etkin olmaya çalışan ülkeler hem bölgenin kaynaklarını sömürmüş hem de tarihi düşmanlıkları unutmadan kendilerine tehlike gördükleri yapıları çeşitli bahaneler üreterek bertaraf etmişlerdir.

Bu kapsamda; son yüzyılda dünya siyasetine yön veren güçlerin Ortadoğu politikalarını incelediğimiz bu tezde; olaylara tarihi, askeri, kültürel, ekonomik ve dini bakış açılarıyla bakılmış sorunların çözümsüzlüğe nasıl itildiği noktasına vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu Politikaları, Küresel Güçler, Enerji Kaynakları, Arap Baharı

ABSTRACT

The purpose of this thesis is; Military, economic, political and technologically, the efforts of the five largest states to orient the region's resources towards them by dragging the policies of the Middle East to the instability of the region. In particular, the effects of the "forces" trying to settle in the region with the collapse period of the Ottoman Empire were investigated negatively in the geography of the Middle East. The basic proposal of the thesis; the existence of globally strong states such as USA, UK, Germany, Russia and China in the Middle East brings instability to the region. The last hundred years of time have been covered; qualitative research technique, historical research method, and in-depth document review technique.

The Middle East, which is at the age of human history; it has an important place in the world with its historical, geographical, cultural, strategic, religious structure and many different characteristics. With the conclusions of this control request, which is to be controlled by the 'Global Forces', it has been pushed to become the address of the lack of solution with the longing mental state. In the world, the forces that try to be the owners of the word are stuck in these lands and it is the most intense place of conflict of interest. People living in this geography have been suffering pain for about a hundred years, starting with the greatest part, all forces and structures have been dismantled and lost their unity and unity and tried to be removed from danger. This geography, which is regarded as the land representing the Islamic religion in terms of its religious structure, has become the center of the missionary activities of the states. It has been transformed into an area where all sorts of strategies and politics are applied to show the Islamic religion and terror together and to get what they want.

Starting from the end of the 1800s, the countries trying to be active in the geography of the Middle East exploited both the resources of the region and eliminated them by making bannings that they perceived to be dangerous without forgetting their historical antagonisms.

In this scope; in this thesis that we have examined Middle East politics of the powers that have shaped world politics in the last century; Emphasized the way in which the problems of history, military, cultural, economic and religious perspectives are pushed to the unresolved issues.

Key words: Middle East Politics, Global Powers, Energy Resources, Arab Spring

ÖNSÖZ

Uzun ve yorucu bir maratonun ardından bitirdiğim “Ortadoğu Çözumsuzlüğüne Küresel Güçlerin Etkisi” başlıklı tezimde; beş büyük uluslararası gücün Ortadoğu politikaları incelenmektedir. Beş büyük uluslararası gücün son yüzyılda Ortadoğu’ya nasıl etki ettikleri tarihi akışı itibariyle olaylar üzerinden anlatılmış; bu beş devletin tek kaynaktan Ortadoğu politikalarını incelemek isteyenlere ışık tutması amaçlanmıştır.

Bu tezin oluşmasında; değerli vaktini ve emeğini esirgemeyen, titizlikle bana yardımcı olan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN’a, kendisini dinlerken Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünü tekrar tekrar bana sevdiren değerli hocam Sayın Prof. Dr. Yaşar HACISALİHOĞLU’na engin görüşleriyle verdiği destekten dolayı şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	11
1.ORTADOĞU'YA GENEL BAKIŞ.....	15
1.1. ORTADOĞU KAVRAMI	15
1.2. ORTADOĞU'NUN TARİHİ	16
1.3. ORTADOĞU'NUN STRATEJİK ÖNEMİ.....	17
1.4. ORTADOĞU'NUN COĞRAFİ KONUMU	18
1.5. ORTADOĞU'NUN ENERJİ KAYNAKLARI	19
1.6. DİNİ VE KÜLTÜREL OLARAK ORTADOĞU.....	20
2. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI: ABD	24
2.1. ABD'NİN ORTADOĞU'YA İLGİSİNİN NEDENLERİ	24
2.2. ABD POLİTİKALARININ ORTADOĞU'YA ETKİLERİ	27
2.3. 11 EYLÜL SALDIRILARI SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	32
2.4. ABD'NİN İRAK MÜDAHALESİ	38
2.5. İRAN'A KARŞI POLİTİKALAR.....	40
2.6. BAŞKAN OBAMA DÖNEMİ ABD POLİTİKALARI	46

3. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKALARI: İNGİLTERE-ALMANYA	55
3.1. İNGİLTERE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	55
3.1.1. İNGİLTERE’NİN DIŞ SİYASET HEDEFLERİ VE ORTADOĞU İLE İLİŞKİSİ	55
3.1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÇÖKÜŞÜNDE İNGİLİZ POLİTİKALARI VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI	56
3.1.3. MODERN ÇAĞIN EN ÖNEMLİ SÖMÜRGEÇİLİĞİ	58
3.1.4. İRAN’ KARŞI POLİTİKALAR	59
3.1.5. İNGİLTERE’NİN BÖLGEYE TARİHİ BAKIŞINDA ARAP BAHARI VE YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI.....	62
3.2. ALMANYA’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	63
3.2.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ ALMANYA’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	64
3.2.2. İKİ DÜNYA SAVAŞI VE ALMANYA	65
3.2.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASI	66
3.2.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ALMANYA’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI ANLAŞMASI	67
3.2.5. İKİZ KULELER SALDIRISI, İRAK İŞGALİ VE SONRASINDA ALMANYA’NİN TUTUMU	68
3.2.6. ORTADOĞU ÜLKELERİNE SİLAH TİCARETİ.....	69
3.2.7 ARAP BAHARI SÜRECİNDE ALMANYA’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	70
4. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI: RUSYA-ÇİN	73
4.1.RUSYA’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	73
4.1.1. GENEL OLARAK SSCB DIŞ POLİTİKASI	73
4.1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA DIŞ POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	74
4.1.3. RUSYA’NİN ENERJİ POLİTİKASI VE ORTA DOĞU	78
4.1.4. RUSYA – İRAN İLİŞKİLERİ	81
4.1.5. RUSYA-İSRAİL/FİLİSTİN POLİTİKASI	82
4.1.6. RUSYA-SURİYE İLİŞKİLERİ (SOĞUK SAVAŞ SONRASI)	84
4.1.7. RUSYA’NİN SURİYE İÇ SAVAŞI’NA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI	85

4.1.8. RUSYA-SURİYE İLİŞKİLERİ GENEL TABLO.....	87
4.2. ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	88
4.2.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	89
4.2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ.....	91
4.2.3. ÇİN'İN BÖLGE ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ.....	94
4.2.4. ÇİN- ARAP İŞBİRLİĞİ FORUMU.....	95
4.2.5. ÇİN'İN BÖLGEDEKİ ASKERİ İLİŞKİLERİ.....	95
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	100

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı Geçen Eser
APOC	: Anglo Persion Oil Company
BM	: Birleşmiş Milletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
çev	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
Der	: Derleyen
e.d.	: Editör
LİKUD	: İsrail Ana Merkez Sağ Siyasi Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Pakti Teşkilatı
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Nuclear Non-Proliferation Treaty)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
UAEK	: International Atomic Energy Agency, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
NSCR	: (Askeri) BM Güvenlik Konseyi kararı (United Nations Security Council resolution)
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

GİRİŞ

İnsanlık tarihi ile yaşıt olan Ortadoğu, tarih boyunca önemini korumuştur. Bazen cazibe merkezi bazen de kaosun tam ortası olmuş bu topraklar; yön kavramı nereyi, kimi gösterirse göstereyin, nerden bakılırsa bakılınsın ‘güç’ kavramını gündemine alan devletler tarafından daima yüzlerin dönüldüğü yer olarak görülmüştür. Uzun yıllar göreceli istikrara sahip olmasını da bilmiştir; ancak son yüzyılda huzurdan da istikrardan da uzak kalmıştır.

Birleşmiş Milletleri oluşturan beş daimi üyeden dördünün (ABD, İngiltere, Rusya ve Çin) yanında Avrupa Birliğin en etkili ülkesi onun Almanya’nın yer aldığı; dünyanın siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik olarak en gelişmiş ve etkili devletlerinin son yüzyıldaki Ortadoğu politikaları incelenmektedir. Birleşmiş Milletlerin beşinci daimi ülkesi olan Fransa’nın Ortadoğu’ya etkisi; Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş döneminden, İngiltere’nin bölgenin sömürgeci gücü olarak yerini ABD’ye bırakmasına kadar olan sürede İngiltere ile önemli ölçüde paralellik göstermiştir. Ayrıca Fransa’nın Avrupa Birliğine girmesiyle Avrupa Birliğinin en etkin gücü olarak Almanya ön plana çıkmasından dolayı beşinci küresel güç olarak Almanya’nın Ortadoğu politikası incelenmiştir. Bu beş ülkenin seçilmesindeki neden bölgeye en fazla etki eden ülkelerin başında olmalarıdır. İngiltere ve ABD’nin bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda dizaynlarının yanında; diğer devletlerin bu bölgedeki pastadan daha fazla pay kapmaya çalışan yapıları ile aslında bölge için birbirinden farklarının olmadığı görülmektedir. Bölgenin kaynaklarını sömürme ve bölgeyi kendileri için tehlike arz edecek boyuttan çıkarma noktasında aynı bakış açısına sahip olmakla birlikte aralarındaki tek sorunun liderlik yarışı olduğu söylenebilir. Bölgeye etki eden beş büyük devletin tek kaynaktan Ortadoğu politikalarının incelenerek, bölgenin politik olarak daha iyi anlaşılması ve bu devletlere karşı politika geliştirip bölgenin çözümsüzlükten çıkarılması noktasında katkı sağlanması amaçlanmıştır. Küresel güç olarak nitelenen bu devletler bu coğrafyanın sorunlarını dünyaya çözümsüz olarak benimsetmiş, diğer taraftan da bu topraklardan gözlerini bir an olsun almamışlardır. Son yüzyıllık süreçte; Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeden tasfiye süreciyle başlayan ve Arap Baharı olarak başlayan halk ayaklanmalarının Suriye’ye sıçradığı döneme kadar ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Almanya’nın Ortadoğu politikaları incelenmiştir Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ile bölgeye yerleşen küresel güçler yönetimi birbirlerine devretseler bile buradaki çıkarlarından vazgeçmemişlerdir.

Bu beş devletin Ortadoğu politikaları incelenirken bölgede yaşanan belirleyici olaylarda ne kadar etkili oldukları anlatılmaya çalışılmış; Ortadoğu politikaları çıkar odaklı olmakla birlikte çoğu zaman sömürü düzeyinde olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

“Ortadoğu Çözumsuzluğuna Küresel Güçlerin Etkisi” başlığı altında dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Ortadoğu genel hatlarıyla anlatılmıştır. Ortadoğu kavramının ortaya çıkışından başlanarak; tarihi, stratejik önemi, coğrafi konumunun getirdiği avantajları ve dezavantajları, dünyanın özellikle bu bölgeye hararetle bakmasındaki en önemli nedenlerden olan enerji kaynakları ve bünyesinde üç semavi din barındıran ve inanç olarak oldukça renkli görünen dini yapısı gibi Ortadoğu’yu Ortadoğu yapan belli başlı konulara vurgu yapılmıştır.

Küresel güçlerin Ortadoğu politikalarını incelerken Ortadoğu tanımını “geniş tanım” olarak ele alınmıştır. Suriye, Afganistan, Türkiye, Lübnan’dan başlayıp Kuzey Afrika devletlerini de içine alarak Uzak Doğu sınırına dayanan ve Arap Yarımadasını çevreleyen bölge ele alınmıştır. Bu bölgeyi ele alırken küresel güç olarak tanımladığımız beş büyük devletin etki ettiği olaylar ve ülkeler üzerinden politikalar incelenmiştir. Çıkar çatışmasının yoğun olduğu Irak, İran, Körfez ülkeleri, Mısır, Libya, Afganistan, Suriye gibi devletlere değinilmiştir. ABD’nin 11 Eylül saldırılarından sonra Bush’un tanımına göre “şer eksenli” diye nitelendirdiği; Afganistan, Irak, İran üzerindeki politikalar derinlemesine incelenmiş, Arap baharının en çok etki ettiği Libya, Mısır ve Suriye üzerinden de beş küresel gücün politikaları incelenmiştir.

Süper güç olarak nitelendirilen ve dünyanın en güçlü devleti olarak görülen ABD’nin Ortadoğu politikasının anlatıldığı ikinci bölümde; ABD için bu bölge neden önemlidir sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu cevabı ararken de bölgeye etkisine bakılarak tarihi olarak iz bırakan olaylar ele alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren bölgeye yerleşmeye çalışan ABD, “Ortadoğu’yu kontrol edemeyen devlet dünya siyasetinde etkin olamaz, büyük güç olamaz” cümlesinin tatbikini bu topraklarda gerçekleştirmiştir. Tabiri caizse ABD’nin haberi olmadan yaprak kımıldamayan bir yer haline dönen Ortadoğu, kılcal damarlarına kadar ABD etkisindedir. Yaşanılan tarihi olayları incelediğimizde özellikle son yıllarda ABD’nin Ortadoğu’da attığı her adım bölgeyi çözümsüzlüğe itmiş; sonuçları itibariyle bölgeyi olduğundan çok daha fazla istikrarsızlaştırmıştır. ABD’nin çıkarları söz konusu olduğunda bölgeye müdahale etmekten çekinmediği görülmektedir. Bu müdahaleler gerek direkt olarak gerekse dolaylı yollardan gerçekleşmektedir. ABD’nin şirket çıkarları için Ortadoğu’da olması,

enerji piyasasını kontrol ederek rakiplerinin ekonomik gücünü de kontrol etmek istemesi, petro-dolarları ABD'ye çekmek istemesi, silah satışı, petrol satışında rezerv para politikasını korumak gibi nedenlerle Ortadoğu'yu etki altına almaktadır. ABD'nin etki alanını kırmak isteyen ülke ve yapılara karşı; ABD, etki alanını daraltmamak adına ne gerekiyorsa yapmaktadır. Başkan Obama dönemine kadar 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Ortadoğu politikası, Irak müdahalesi, İran ile ilişkiler ele alınarak incelenmiştir.

İngiltere ve Almanya'nın bölgedeki varlıklarının getirdiği sonuçlar, tarihi akışı itibariyle çözümlenmiştir. İki ülkenin bölgeye etkileri Ortadoğu politikaları incelenerek anlatılmaya çalışılmıştır. İngiltere'nin uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarını koruma veya taleplerini karşı tarafa kabul ettirme noktasında sahip olduğu potansiyele vurgu yapılmıştır. Ticaretini koruması ve genişletmesi; ekonomik çıkarlarını korumak için ortaklıklar kurması gibi çıkar odaklı yaklaşımlarıyla bölgedeki varlık nedeni anlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşündeki etkisi, Birinci Dünya Savaşı, sömürgecilik, yumuşak güç gibi başlıklarla İngiltere'nin Ortadoğu'ya olan olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur.

Almanya'nın son yüzyılın başlarında yaşadığı olumsuz deneyimler Ortadoğu'da tutunmasını zorlaştırırsa da büyük devlet olmanın gereklerini yerine getirmede geri kalmama konusunda oldukça çaba gösterdiği görülür. En önemli Avrupa devleti konumunda olan Almanya, Birinci Dünya Savaşı ile inişli çıkışlı Ortadoğu politikası ile dikkat çekmiş diğer büyük devletlerin politikalarına karşı bölgede etki alanını genişletmeye çalışmıştır. İki Dünya Savaşı'ndaki durumu, Soğuk Savaş Dönemi ve sonrası, 11 Eylül Saldırıları, Irak İşgali, silah ticareti, Arap Baharı gibi başlıklar altında Almanya'nın Ortadoğu'ya etkisi incelenmiştir.

Soğuk Savaş Döneminin iki kutbundan biri olan SSCB'nin yani bugünkü Rusya'nın ve yakın zamanda ABD'nin önüne geçeceği hesaplanan Çin'in anlatıldığı dördüncü bölüm son bölüm olmuştur. SSCB'nin Soğuk Savaş sırasında Ortadoğu politikası genel olarak İsrail- Arap çatışması, İran ve Türkiye gibi sınırda devletlere yönelik politikalar ve ABD ile rekabet şeklinde oluşmuştur. Bu dönemde genel olarak ideolojik çizgide dış politikasını şekillendirmiştir. Bölgede özellikle Arap- İsrail çatışmasında dengelerin bir taraf lehine değişmesini istemeyen SSCB, aynı politikayı İran- Irak Savaşı'nda benimsemiş ve iki tarafa da silah satmayı bilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünya reflekslerinden vazgeçmediği görülen Rusya, Ortadoğu'da yaşanan her olaya çıkarları doğrultusunda müdahil olmak istemiştir.

Bölgede etkisini kaybetmemek için ABD karşıtı devletlerle iş birliği yapma yoluna giderek dengeleme politikası izlemektedir. Bu noktada son yıllardaki İran ve Suriye politikaları Rusya'nın Ortadoğu politikası hakkında ipuçları vermektedir.

Çin'in Ortadoğu politikası, farklı dönemler ele alınarak incelenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren ele alınan Çin'in Ortadoğu politikası dönemlere ayrılarak, bölge ülkeleri ile olan ilişkiler ve bölgede oluşturulmaya çalışılan stratejiler anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ORTADOĞU'YA GENEL BAKIŞ

Bu bölümde; Ortadoğu'nun çeşitli özellikleri ele alınacaktır. Bu özellikler ele alınırken küresel güçlerin Ortadoğu politikalarının anlaşılması adına alt yapı oluşturmak amacı güdülmüştür. Ortadoğu; tarihi, stratejik, coğrafi, dini ve kültürel yapısı ve enerji kaynakları gibi başlıklarla ele alınacaktır.

1.1. Ortadoğu Kavramı

Başlığında “Ortadoğu” kavramı bulunan çalışmaların birkaçına bakıldığında fark edilecek ilk özelliğin bu kavramın kapsamının her bir çalışmaya göre genişleyip daralması ve farklı oluşudur. Ortadoğu ile ilgili bütün çalışmalar öncelikle kavramın içeriğinin belirlenmesi ve kapsamına nerelerin alındığının gösterilmesiyle başlamaktadır.¹

‘Ortadoğu’ kavramı 17. yüzyılda telaffuz edilmeye başlanmıştır. Ancak bölgenin sınırlarının belirlenmesi ‘Ortadoğu’ kavramının telaffuz edilmeye başlanması kadar kolay olmamıştır. Coğrafi bir kavram olarak, ikinci Dünya Savaşı’ndan önceki dönemde Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa’dan Asya’nın doğusuna kadar olan coğrafyayı, belirli bölümlere ayırmak suretiyle, bölgesel olarak tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Bu deyimler, coğrafi ve siyasi bazı kolaylıklar sağlayabiliyordu. Bu bölümlemede Avrupa esas olmak üzere, doğuya doğru bazı coğrafi uzaklıklar esas alınmıştır. Bunlardan biri Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden (veya İran’ın batı sınırı) geçen hat, ikincisi de İngiliz İmparatorluğunun zenginlik kaynağı Hindistan’ın doğu kıyılarından (Seylan – Burma) geçen hattı.²

Ortadoğu kavramının literatürde kullanımı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşmakla birlikte, Amerikan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan’ın ilk defa 1902 yılında National Review’de yayınlanan “Basra The Persian Gulf and International Relations “ başlıklı yazısında Hindistan ile Arabistan arasındaki sınırları tam olarak belli olmayan bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.³ Daha sonra 1903’te Vanatine Iganitius Chirol “The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence”

¹ Davut Dursun, Ortadoğu Neresi, İnsan Yayınları, Ocak 1995, İstanbul, s:1232

² Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan Ortadoğu, Çizgi Kitabevi, Konya, Eylül 2002, s:6

³ Davut Dursun, “Ortadoğu neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, Stradigma,Sayı 10, http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=7, 27.11.2009

başlıklı bir kitap yayımlayarak “Ortadoğu” terimini Mahan’a göre daha geniş bir bölgeyi belirtmek için kullanmıştır. Onun tanımlamasında “Ortadoğu” sadece Basra Körfezini değil, Hindistan’a giden yoldaki tüm toprakları kapsıyordu.⁴ Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerin bölge için Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) şeklindeki kullanımı ile kavramın kullanımı yaygınlık kazanmıştır.⁵ Dolayısıyla Ortadoğu isminin bölge insanın kendisi tarafından değil, Batılılar tarafından verildiği ve giderek kabul gördüğü söylenebilir. Ortadoğu kavramı da Batı merkezli ve sübjektif bir kavramsallaştırmanın ürünüdür. “Doğu” ve “Yakındoğu” kavramları; Avrupa’yu dünyanın merkezi kabul eden dünyanın diğer bölgelerinin bu merkeze olan uzaklık durumlarını “yakın”, “orta”, “uzak” şeklinde kategorilere sokan bakışı yansıtmaktadır.⁶

Son olarak Ortadoğu coğrafyasını “dar tanım” ve “geniş tanım” şeklinde tanımlayan görüşler de bulunmaktadır. Dar tanıma göre: Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye, Afganistan, İran’ı içine almayan ve sadece Irak, Ürdün, Umman, Bahreyn, Kuveyt, İsrail, Lübnan, Katar, Mısır, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeleri içinde barındıran tanım ve geniş tanıma göre de Suriye, Afganistan, Türkiye, Lübnan’dan başlayıp Kuzey Afrika devletlerini de içine alarak Uzak Doğu sınırına kadar dayanan ve Arap Yarımadasını çevreleyen bölgedir.⁷

1.2. Ortadoğu’nun Tarihi

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Ortadoğu’yu dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin hedeflerinin birinci sırasında tutan, yeryüzünün en önemli kara ve su yollarının kumanda edildiği eşsiz jeopolitik değere sahip olmasıdır. Ortadoğu, Doğu ile Batıyı Akdeniz ile Hint Okyanusunu Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan ve Doğu ile Batı arasındaki bütün kültürel ve ticari bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. “Kara altın” olarak tanımlanan petrolün 1900’lü yıllardan sonra değer kazanması ile Ortadoğu’nun ve Ortadoğu ile birlikte de buradan geçen deniz ve kara yollarının stratejik önemi son derece artmıştır.⁸

Tarihi insanlık tarihi kadar eski olan Ortadoğu, tıpkı “Şark” (Doğu) ve “Yakındoğu” (Levant) gibi batılı bir terimdir ve 19.Yüzyılın sonlarında 20. Yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bölgeyi ifade eden özellikler ve buna bağlı sınırlar, dünyadaki siyasal duruma, zamana ve bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak

⁴ İlhan Aksoy, “Ortadoğu Nedir? Neresidir? Türkiye Neresindedir?”, Jeopolitik, Sayı 55, Ağustos 2008, s.33.

⁵ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s.324.

⁶ Davut Dursun, a.g.e.

⁷ Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, Derin yayınları, İstanbul, 2002,s.1.

⁸ Ömer Turan, Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu, Step Ajans Yayınları, İstanbul, 2002, s. 16-17.

değişiklikler göstermiştir.⁹ Ortadoğu olarak şimdiye kadar tanımladığımız bölge çok köklü bir tarihî mirasa sahiptir. Bu tarihî mirasla birlikte Ortadoğu, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin sona ermesinden günümüze kadar geçen devrelerde, dünyanın siyasi bakımdan en hareketli bölgesi olmuştur.¹⁰

Ortadoğu bölgesine tarihsel biçim veren önemli bir başka olgu da bölgenin uzun tarihi boyunca farklı imparatorlukları bünyesinde barındırmış olmasıdır.¹¹ Bu çeşitlilik ve miras ile Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki görüşme yeri olarak görülen Ortadoğu, imparatorlukların yanı sıra tek tanrılı dinlerin merkezi olma bakımından da coğrafi referanslara sahiptir. Aynı zamanda Batı'nın gelişmiş teknik ve teknolojik bilgisinin ve bilime katkısının temelleri de Ortadoğu'da başlayan üç ya da dört yüzyıl önceki gelişme sonucunda oluşmuştur.¹²

İnsanlık tarihinde en etkin coğrafi ve kültürel bölgeler arasında Ortadoğu'nun baş sırada yer aldığı söylenebilir. Belki sanayi devrimiyle başlayan dönemde bu etki Batı dünyasına kaymıştır, ama ondan önceki dönemlerde ve 19. yüzyılda bölgede petrolün bulunmasından sonra Ortadoğu'nun etkisinin giderek arttığı açıktır. Tarihte dünya egemenliğine yönelik her devlet öncelikle bu bölgede hâkimiyet tesis etmeye gayret etmiştir. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, modern çağda İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa ardından Sovyetler Birliği bu bölgede etkin bir rol oynamaya ve hâkimiyet alanlarını genişletmeye yönelmişlerdir. Bu devletlerin dünya hâkimiyet politikaları bölgede tesis ettikleri egemenlikle orantılı olmuştur.¹³

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Ortadoğu en çok Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü zamanlarda huzuru bulmuş ve huzurla beraber de medeniyet üretmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemle beraber dünyanın gözü bu topraklara çevrilmiş ve bu tarihten sonrada huzuru arar olmuştur.

1.3. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmasının dışında coğrafi konumu, yeraltı kaynakları, dini ve kültürel yapısı incelendiğinde stratejik olarak oldukça önem arz ettiğini gördüğümüz Ortadoğu Davutoğlu'nun açıklamasına göre şu şekilde anlatılıyor;

⁹ Beril Dedeoğlu, Ortadoğu Üzerine Notlar, Derin yayınları, İstanbul, 2002, s. 1-3.

¹⁰ Ramazan Özey, Dünya Denklemine Ortadoğu, Aktif yayınevi, İstanbul, 2004, s.19

¹¹ Philip S. Khoury and Joseph Kostiner, Tribes and State Formation In The Middle East, United State Of America At The University Press, California, 1990, s.12

¹² Petter Mansfield, The Middle East A Political And Economic Survey, Fifth Edition, Great Britain At The University Press, Oxford, 1980, s.5.

¹³ Dursun, a.g.e, s.1241.

“Bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlu meydana getirdiği medeniyetlerin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.”¹⁴

Ortadoğu'nun stratejik önemini üç başlık altında özetlemek mümkündür: Ortadoğu'nun coğrafi konumu, Ortadoğu'nun dini ve kültürel yapısı, Ortadoğu'nun enerji kaynaklarıdır.

1.4. Ortadoğu'nun Coğrafi Konumu

Ortadoğu kavramı: Asya'nın batısının, Avrupa'nın doğusunun ve Afrika kıtasının kuzeyinin kesiştiği, deniz havzası olarak bakıldığında ise Akdeniz'in güneyi ve doğusu, Karadeniz ve Hazar'ın güney kıyıları kapladığı alan olarak bu bölgenin sınırlarını oluşturur. Avrasya'ya yönelik her türlü projenin merkezini bu bölge oluşturur. Arap ve Anadolu yarımadalarını tümüyle, Balkanlar ve Hindistan'ı doğrudan İtalya yarımadasını da deniz komşuluğuyla etkileme potansiyeline sahiptir. Ortadoğu kara jeopolitiğinin kendine has anlayışı içerisinde son derece önemlidir. Stratejik anlamda bölge içerisindeki dalgalanmalardan ve bu dalgalanmalardan faydalanmaya çalışan bazı ülkelerin saldırgan tavır içerisinde girmesi, buna karşın bölgedeki dalgalanmayla gelecek olan jeopolitik riskleri minimize edip dengelerle oynayan ABD gibi küresel güçlerin bölgede hesapları olan devletlerin stratejilerinin yeniden yapılanması sağlanmıştır.¹⁵

Coğrafi konum olarak Ortadoğu dünyanın merkezi olarak kabul gören anlayışın dışında kıtalararasında köprü vazifesi görmesi, yeraltı kaynakları ve Hint Okyanusunu Batıya bağlaması ile her zaman küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Ortadoğu egemen güçlerin cazibe merkezi mahiyetini taşır. Etnik ve kültürel yapısı Ortadoğu'yu iyi yönetilmediği, iyi yönetilmek istenmediği takdirde daima çatışma alanı hüviyetine büründürmüştür. Egemen güçlerin ayrı ayrı politikalar üretmesi açısından kendi aralarında fikir birliği oluşturamadıkları görülür. Bu manada ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya gibi küresel güçler ayrı ayrı politika izlemişler, bölgeye son yıllarda ilgi duymaya ve bölgenin önemini farkına varmaya başlayan Çin, Japonya, Hindistan

¹⁴ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s. 130.

¹⁵ Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s. 327.

gibi ülkelere karşı rekabet içerisine girip bu ülkeleri çıkarlarının dışında tutmaya çalışmışlardır. Ortadoğu'da girilen mücadelede en çok etkilenen ülkeler sıralamasında ön plana çıkan; Mısır, Irak ve Suriye olmuştur. Yine Ortadoğu tanımı içerisinde küresel güçlerin tarihsel ve jeostratejik olarak Türkiye ve İran üzerinde de nüfuzlarını kaybetmemek istemedikleri görülür.¹⁶

Bu coğrafyada yaşayan Araplar ve Türkler dini ve kültürel ortak geçmişe sahiptirler. Fakat İsrail devletinin sonradan kurulması ile bölgedeki sorunlar artmıştır. Kültürel ve dini olarak bir paydada buluşamayan Araplar ve İsrail bölgede düşmanlığa ve çatışmaya sebebiyet vermektedir. Arap-İsrail ve Filistin-İsrail sorunu bölgenin en önemli sorunu haline gelmiştir. Bu sorunun dışında bölgenin ciddi sorunları vardır; ülkelerin içinde iç karışıklık riski, Filistin halkını mülteci durumuna düşme olasılığının artması, bölgede diktatörlük tarzı rejimlerin olması, terör kaynağı haline gelen bölge yapısı gibi sorunlar ve bu sorunların üstüne sorunlar gelmeye de devam etmektedir.¹⁷

1.5. Ortadoğu'nun Enerji Kaynakları

Son yıllarda yaşanan olaylar dünya siyasetinde Ortadoğu'nun öneminin artarak devam etmesini sağlamıştır.¹⁸ Dünya petrol kaynaklarının yarısından fazlasına sahip olan Ortadoğu, sanayi alanında gelişmemiş olsa da petrolün düşük maliyetli çıkarımının yanı sıra yüksek üretim ve kaliteye sahip olması dikkatleri bölge üzerine toplamaktadır. Petrol rezervleri açısından zengin olan bu bölge ulaşım yollarının kesiştiği bir kavşak olması hasebiyle stratejik avantajlara sahiptir.¹⁹

ABD bölgede çıkarlarını korumak için bölgedeki diğer devletlerle ittifak kurmak ve bu devletlerde askeri üs buldurmak çabası içerisindedir. Mısır, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi devletler ABD için stratejik öneme sahiptir. Bölgede adım atmaya çalışan Rusya'nın engellenmesi Kafkasya ve Türkiye-Afganistan hattındaki siyasi gelişmelere bağlıdır.²⁰

Ortadoğu küresel enerji kaynaklarının en önemli merkezi ve ihracatçısıdır. Afganistan'da zengin uranyum kaynakları bulunmaktadır. Türkiye ise dünya bor rezervlerinin %66'sına sahiptir. Doğalgaz, bor ve uranyum ile beraber Ortadoğu zengin

¹⁶ Yavuz Gökcalp Yıldız, "Global Stratejide Orta Doğu", Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 27-28.

¹⁷ Yavuz Gökcalp Yıldız, a.g.e., s. 31.

¹⁸ Tayyar Arı, "Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya", Alfa yayınları, İstanbul 2004, s. 67.

¹⁹ Halis Çevik, "Kadim Toprakların Trajedisi: Uluslararası Politikada Ortadoğu", İkia Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 15.

²⁰ Yavuz Gökcalp Yıldız, a.g.e., s. 28.

petrol rezervlerine de sahiptir. Dünyanın kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %34'ü Ortadoğu'dadır. Dünyada her geçen gün petrole ihtiyacın arttığı düşünülürse Ortadoğu bölgesinin stratejin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Petrol tüketimi 66 milyon varilken, 2020 yılında 119 milyon varil olacağı hesaplanmaktadır. Ortadoğu petrolünün kalitesi oldukça yüksek ve maliyeti de ucuzdur. Ortadoğu petrol rezervlerin %64'üne sahiptir. Ortadoğu petrol rezervlerini %40'ı Irak'ta bulunmaktadır. Mısır, Cezayir, Libya ve Tunus rezervleri de eklenince toplam rezerv dünya rezervinin %69,6'sına ulaşmaktadır. 2002 yılında Ortadoğu küresel petrol ihtiyacının % 41,4'ünü karşılamıştır. Geleceğin küresel petrol ihtiyacını karşılayabilecek ve bu maksatla üretimi artırabilecek bölge Ortadoğu'dur. Petrol- dolar ve İran Petrol Borsası her gün tüm dünyada tüketilen petrolün %55'i, yani 43 milyon varil, ithalat ve ihracat yoluyla el değiştirmektedir. Küresel petrol akımlarının güvenliği, ABD'nin stratejik bir önceliğidir. Günde 35 milyon varil petrol, Süveyş Kanalı, Hürmüz, Malakka, Bab-el Mandeb, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçmektedir. Bunlara, Kızıldeniz ve Akdeniz' akan dört adet petrol boru hattı da eklenmelidir. Suudi Arabistan'ı batıdan doğuya geçip Yambu Limanı'na varan hat, günlük 5 milyon varillik kapasitesiyle en önemli olanıdır. Daha düşük kapasiteli bir diğer hat ise, Irak'tan Ceyhan'a ulaşmaktadır. 2025 yılına gelindiğinde, ABD'de tüketilen petrolün %71'i Batı Avrupa'dakinin % 68'i Çin'dekin %73'ü kendi ülkeleri dışından sağlanacaktır. Enerji gibi yaşamsal bir sektörde oluşan ve git gide artan bu dışa bağımlılık, Ortadoğu, Afrika, Orta Asya'da büyük güçler ve petrol şirketlerinin kendi aralarında başlatmış oldukları petrol savaşını ve Irak Savaşı'nı da izah etmektedir.²¹

1.6. Dini ve Kültürel Olarak Ortadoğu

Jeokültürel olarak dünyanın en önemli bölgelerinden biri olan Ortadoğu, içerisinden çıkardığı üç semavi dinle dünyada stratejik olarak önem arz etmektedir.

Bölgede en köklü dini düşünce açıklamaları bu bölgede hayat bulmuştur. Ortadoğu'da stratejik olarak hesap yapan güçler, dini yapısını göz ardı ederek giriştikleri hamlelerin başarılı olma şansı zayıf olmuştur.

Bölgenin bu manada en önemli sıkıntısı Kudüs meselesidir. Üç küresel dinin en önemli merkezi konumunda olan Kudüs, bölgesel bir sorun olmaktan çok küresel sorun olma halinde bölgede barış ortamını sarsmaktadır. Kudüs'te girişilen anlaşmalarda

²¹ Hüseyin Erdönmez, "Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi", Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2010, s.21.

temsilcilerin siyasi olmasından ziyade üç semavi dinin temsilcileri olması sorunları daha çok artırmaktadır.²²

Dünyadaki devletlerarası ilişkileri anlamak için tek başına fiziksel ve jeolojik faktörlerle hareket etmek yeterli değildir. O ülkede veya bölgede insanların kutsallarına saygı duyarak strateji oluşturmak başarı için gereklidir. Ortadoğu'yu anlarken sadece coğrafya temelli çalışmaların yetersiz olacağı bunun yanında din ve tarih kavramların da göz ardı edilmeden üzerinde durulması gerekmektedir.²³

Avrupa'nın Ortadoğu'ya bakışı coğrafya kapsamıyla fiziksel ve jeolojik terimlerinin yanı sıra tarihi de içinde barındırmaktadır. Din faktörüyle haçlı anlayışı oluşturup bölgede arayışlara girmesi düşünüldüğünde diğer kavramları tek başına kullanmak yetersiz olabilmektedir.

Kudüs'ün 11. Yüzyılda Müslümanlar tarafından işgal edilmesi ve İstanbul 'u tehdit eder hale gelmesi Hristiyan dünyasını ve Papa II. Urbanus'u harekete geçirmiş ve ilk Haçlı Seferini hazırlamıştır. Bu seferi hazırlarken kutsal toprakların merkezi olarak gördükleri Kudüs'ü barbar olarak niteledikleri Müslümanların elinden kurtarılmasını vaaz etmiş, sefere katılanların günahlarının da bağışlanacağını söylemiştir. İlk Haçlı Seferinden de anlaşılacağı üzere bölgede yapılan birçok savaşın gerçek sebepleri gizlenmeye çalışılmıştır. Din faktörü başarı sağlamak için itici güç olarak kullanılmıştır.²⁴

Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olması ve bunu "kutsal savaş" olarak nitelendirmesi ülkesindeki halkı ikna ederken kullandığı dini yaklaşımın ülkelerin hem arka planda yatan gizli emellerini yansıtmaları hem de dinin ne denli ülke menfaatleri için kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bir başka örnek verecek olursak; İsrail devletinin kurulması ve yaşaması tamamıyla Yahudi inancı esaslarına dayanmaktadır. Vaat edilmiş İsrail Devleti'nin sınırları olarak: Kuzey'de Lübnan, Suriye ile Van Gölü'ne kadar uzanan Türkiye topraklarının bir kısmı, güneyde Sina Yarımadası, Kahire ve Mısır'ın bir bölümü,

²² Davut Kılıç, "Orta Doğu'nun Dinî Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13/1, 2008, s. 66

²³ Davut Kılıç, a.g.e., s. 67.

²⁴ Davut Kılıç a.g.e, s. 72.

doğuda Ürdün, Suudi Arabistan'ın büyük bir bölümü, Kuveyt, Fırat Havzası ve Irak'ın bir kısmı, batıda Kıbrıs'tır. Ulusalçı ve dini çevreler tarafından iyi bilinen topraklardır.²⁵

Yahudi inancına göre, Tanrı tarafından vaat edilen bu topraklar kesinlikle İsrail devletine ait olmalıdır. İsrail devletinin Süveyş Savaşına girme gerekçesi Tevrat'da belirtilen Davut ve Süleyman'ın krallıklarının yeniden canlandırmak olduğu söylenmektedir.²⁶

Dinin meşrulaştırma gücü ile tarihte pek çok savaş meydana gelmiştir. Yahudiler için geçerli olan Hristiyanlar içinde geçerlidir. Örneğin Haçlı Seferleri'nin din temelli başlayıp Ortadoğu'da bulunan Kudüs'ün işgal edilmesi bu durumu göstermektedir.²⁷

Dinin politikalar üzerinde etkisi geçmişten günümüze devam etmektedir. Dünya'yı yönetme iddiasında bulun ABD'nin Ortadoğu politikasının dini inançlardan etkilendiği bilinmektedir. ABD halkının ve özellikle yöneticilerinin büyük bir kısmı Evangelik Hristiyan olması nedeniyle inançları doğrultusunda bölgeye şekil verdikleri söylenebilir. Evangelikleri diğer Hristiyanlardan ayıran özelliklere baktığımızda Mesih'in ikinci kez gelişiyle ilgili fikirler yer almaktadır. Mesih'in dünyaya ikinci kez gelişi tamamlayıcı birkaç alametle gerçekleşecektir. Bu alametler: İsrail Devleti'nin kurulması, Yahudilerin Filistin'e geri dönmesi, İsrailoğulları dahil dünyanın tüm uluslarına İncil'in vaaz edilmesidir. Son yıllarda Güney Afrika ile beraber Ortadoğu'da da Evangelik Hristiyanların arttığı görülür. Ortadoğu'da "Samaritan's Purse" adlı bir örgütle faaliyetlerini yürütmektedir.²⁸

ABD'de yayınlanan birçok basın yayın organıyla ABD siyaseti üzerinde etki oluşturulmaktadır. Yahudi sempatzanı olmayan insanlar ABD'de birçok sıkıntıyla karşılaşmaktadır ve daha ileri giderek Yahudi sempatzanı olmayan kişilerin ülke yönetimine girmesi engellenmektedir. Ne kadar kararlı olduğu gösterilmek içinde hiçbir fedakarlıktan kaçınılmağı aşikardır. ABD dışında yapılan misyonerlik faaliyetlerinin neredeyse tamamı Evangelikler tarafından gerçekleştirilmektedir.²⁹

ABD başkanlarından George W. Bush'un savunucularından olduğu Evangelik Hristiyanlar Irak Savaşına girerken Bush'un hem kendisine hem de bu savaşa kutsallık

²⁵ Davut Kılıç, a.g.e. s.66.

²⁶ Davut Kılıç, a.g.e, s.70

²⁷ Hüseyin Erdönmez,"Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi", Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne,2010,s.22.

²⁸ Davut Kılıç, a.g.e., s. 76.

²⁹ Davut Kılıç, a.g.e., s. 81.

atfetmesi dinin ne kadar etkili olduğunu göz ardı etmemek gerektiğini gösterir niteliktedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI: ABD

Bu bölümde; ABD'nin Ortadoğu politikası, bölgeye olan ilgisinin nedenleri ve etkileri tarihi akışı itibariyle önemli olaylar çerçevesinde ele alınacaktır.

2.1. ABD'nin Ortadoğu'ya İlgisinin Nedenleri

Ortadoğu, dünya güçleri tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılan, eğer kontrol altında tutulamaz ise rakip ülkelerin yararlanmaması için tedbirlerin alındığı jeostratejik önemi olan bir bölgedir. Bu bölgeyi kontrol etmek dünya siyasetinde önem arz etmektedir. Bu bölgeyi kontrol eden güç dünyayı kontrol etme iddiasını yürütebilir ancak bu bölgede söz sahibi olamayan, bu bölgeyi kontrol edemeyen devlet ya da devletler dünya siyasetinde etkin olamaz, büyük güç olamaz. Bu bölgeyi kontrol etmek hayati önemdedir. Ortadoğu'ya yerleşecek bölgesel bir güç dünyada stratejik üstünlüğü tehdit eder. Devletler için Ortadoğu şu açılardan önemlidir: Ekonomik-politik egemenliğin mekânsal odağıdır, soğuk savaş sonrasının jeopolitik merkezidir, ABD'nin muhtemel rakiplerinin topraklarıdır, dünyanın en zengin doğal kaynaklarının ana vatanıdır, yeni ve geniş Pazar alanıdır, yeni mücadele sahasıdır.³⁰

Bütün bu etkenlere baktığımızda dünyanın “süper gücü” olarak tanımlanan ABD'nin bölgede varlık göstermesi tesadüf değildir.

Ortadoğu ABD açısından çok büyük stratejik öneme sahiptir. Özellikle Ortadoğu bölgesindeki petrolün ABD için önemi büyüktür. Ortadoğu petrolüne ABD'nin ilgisi Birinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde başlamıştır. Ortadoğu petrolüne rağbetin başlıca nedeni, azalmakta olan ABD rezervlerini takviye etmek ve ekonomik büyümesi petrole bağlı olan Batı için ucuz enerji kaynağı oluşturmasıdır. Bu nedenlerden dolayı Amerika'ya bağlı büyük petrol şirketleri, Suudi Arabistan'ın, Osmanlı'dan ayrılmasının hemen ardından, buralarda petrol arama çalışmalarına başlamışlardır. Petrolün dünya dengelerini değiştirecek, stratejik öneme sahip olması İkinci Dünya Savaşı döneminde olmuştur. Amerika'nın petrol ihtiyacının büyük çoğunluğunu Ortadoğu bölgesinden karşılamasından dolayı, ABD gibi siyasi güçler, Sovyet etkisini bölge dışında tutmanın

³⁰ Yaşar Hacısalıhoğlu, Avrasya Jeopolitiği, Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye, Tarihte Doğu Batı Çatışması, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 558.

ve petrol ihraç eden ülkelerin, petrol şirketlerini millileştirmesinin önüne geçilmesinin hayati önem arz ettiği, bu tarz kalkışmalara engel olunması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu konuda çarpıcı bir örnek, İran şahının İngiliz petrol şirketlerini millileştirmeye kalkışması sonucu, ABD ve İngiltere'nin desteği ile 1953 yılında devrilmesi olayı gösterilebilir.³¹ ABD politikası hem petrolü elinde bulundurma, kontrol etme hem de akış güvenliğini sağlamak üzerine kurulmuştur. Süper güç kavramı ile eş değer politikalar üretmek zorunda olan ABD süper güç kalması için Ortadoğu'yu elinde tutması orayı kontrol etmesi gerekmektedir. ABD bölgede kontrol odaklı politika izlemektedir. Petrolü ihtiyaçtan çok politik amaçları için kullanmaktadır. Halen alternatif bir enerji kaynağı olmayan ABD petrolü elinde tutmak zorundadır.³²

Bölgede istikrarı sağlama noktasında politikalarını güvende tutmaya çalışan ABD reel olarak bu politikasını son zamanlarda çelişkiye sokmaktadır. Gerek zor kullanarak bölgeyi kaosu içerisine sokması gerekse bölgede oluşan ISID gibi yapılara gereken müdahalelerde bulanmaması açısından da ikircikli siyaset yapmakla eleştirilmektedir.

Amerikan petrol şirketlerinin bölgede 1920'lerde petrolün varlığının fark edilmesiyle, petrolün getirilerinden pay kapma yarışına girerek bölge ile daha çok ilgilenmeye başlamıştır. ABD'nin bölge ile askeri olarak bağlantısı İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllara rastlamaktadır. Soğuk Savaş yıllarında Ortadoğu çevresinde askeri varlığını arttırmıştır.

ABD'nin bölgeye olan ilgisi 1956 Süveyş Kriziyle yeni boyut kazanmıştır. Sovyetlerin bölgedeki nüfuzu artması ile İngiltere ve ABD bölgede çeşitli örgütler kurma yoluna gitmişlerdir. Bunun yanı sıra Başkan Eisenhower da komünizmle yönetilen devletlerden saldırıya uğrama ihtimaline karşı politikalar geliştirmiştir. Ortadoğu ülkelerine askeri yardım da dahil olmak üzere bu ülkelerin her şekilde savunulacağı beyan edilmiştir. 1970'lere kadar devam eden Eisenhower Doktrini 1969 da yerini Nixon Doktrinine bırakmıştır. İki doktrin arasındaki fark Eisenhower Doktrininde gerekirse güç kullanımının altı çizilirken, Nixon Doktrininde doğrudan müdahalenin dışında Ortadoğu ülkelerine artan şekilde askeri ve ekonomik yardımı

³¹ Tuğçe Ersoy Öztürk, "ABD'nin Yumuşak Güç Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası", <http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdnyumusakguckullanimi.pdf>, s.4, 30.05.2016

³² Tuğçe Ersoy Öztürk, a.g.e., s. 4.

yapılmasının altı çizilmiştir. Bu doktrine göre İran ve Suudi Arabistan'a özel bir anlam atfedilmiş ve ABD bu devletlere 1979 yılına kadar silah satmaya devam etmiştir.³³

Patlak veren petrol krizi ile birlikte 1970'li yıllarda Ortadoğu bölgesinin ABD için önemi, bir kez daha artmıştır. Petrol krizlerinden sonra kısa bir süre ABD'de zor kullanılarak petrolün ele geçirilmesi senaryosu konuşulmaya başlanmıştır. Ancak dönemin Suudi Arabistan'daki ABD Büyükelçisi James Akins bu tartışmaların gerisinde dönemin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın olduğunu söylemiştir. Bu söylemlere karşın Körfez bölgesinde, ABD'nin ciddi bir askeri varlığının olmaması, bu söylemleri pek inandırıcı kılmamış, dolayısıyla da bu söylemler destek bulamadan kısa sürede gündemden kalkmıştır.³⁴

Bölgedeki güç dengesini Sovyetler lehine değiştiren 1979'daki İran İslam Devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ABD'nin bölgeye olan müdahalesini arttırmasını gerektirdi. 1980'de Carter Doktrininin benimsenmesiyle ABD bölgede politika değiştirdi. Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter, Ocak 1980'de ABD Kongresinde yaptığı konuşmada; herhangi bir yabancı gücün Ortadoğu bölgesinde etkinlik kazanmak amacıyla yapacağı tüm girişimlerin ABD'nin stratejik çıkarlarına karşı tehdit sayılacağını, böyle bir durumda askeri güç kullanımı da dâhil her türlü tedbiri alacağını ilan etti.³⁵ ABD Başkanlarının isimleriyle anılan doktrinlerin bölge ile olan bağlantısı oldukça fazladır. Örneğin Carter Doktrininin "Ortadoğu enerji güvenliğine herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda Amerikan askeri müdahalesi alternatifler dâhilindedir." Demesi bölgeye ne kadar önem verildiğini göstergesidir. Dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahip olan Ortadoğu ABD başkanlarının temel politikalarını ve dolayısıyla da ABD politikalarının temel unsurlarını oluşturur. Körfezdeki petrol kaynaklarının güvenliğin sağlanması da temel unsurların başında gelmektedir.³⁶

³³ Gamze Güngörmüş Kona, "Yeni Orta Doğu", Görüş Dergisi, Sayı 55, No. 54, 2003, s. 18.
http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/GAMZE_GUNGORMUS_KONA_Yeni_Orta_Dogu.pdf,
03.06.2016

³⁴ Mustafa Aydın, "Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası", Stradigma, Sayı 4, 2003. <http://www.stradigma.com/turkce/mayıs2003/vizyon.html>, 12.03.2014

³⁵ Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e, s.18.

³⁶ Aslıhan P. Turan, "Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi", s.183,<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/makaleler/Hazar%20Havzasında%20Enerji%20Diplomasisi.pdf>,
31.05.2016

Soğuk savaş dönemi boyunca tedirgin davranan Ortadoğu ülkeleri, Soğuk Savaşın sona ermesiyle yani Sovyetlerin dağılmasıyla tek kutuplu sisteme doğru yönelmiştir.

Toparlayacak olursak ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarının amacı; petrol güvenliğini sağlamak, ABD'ye karşı oluşabilecek gücü etkisiz kılmak, İsrail Devletinin bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmesi, bölgedeki devletlerin Batı yanlısı olmasını sağlamak, bölgede oluşacak marjinal olayların önüne geçilip çıkarlarının zedelenmesine engel olmak gibi pek çok etken ABD'nin bölgedeki politikalarının ana çatısını oluşturur.

2.2. ABD Politikalarının Ortadoğu'ya Etkileri

ABD bölgeye girdiğinden itibaren bölgeyi dizayn etme politikasını sürdürmüştür. Bu doğrultuda belirli ülkelerle yakın ilişkiler içerisine girmiş ve onların zenginliklerini kontrol ederek hem ülkesine çıkar sağlamış hem de bu bölgedeki zenginlikle oluşacak, kendisine tehlike arz eden durumların her zaman önüne geçmiştir. Örneğin bölgedeki müttefiki olarak görülen İngiltere ile aynı benzetmeye tabi tutulan Suudi Arabistan.

Suudi Arabistan bölgede ABD'ye engel teşkil edecek dış politika geliştirmek bir yana, ABD ile bir stratejik ortak olarak hareket etmektedir. Bundan dolayı Suudi Arabistan'ı ABD'nin Ortadoğu'daki İngiltere'si olarak nitelendirenlerin sayısı hiç de az değildir.³⁷ Bu doğrultuda ABD'nin Ortadoğu'ya bu kadar müdahale etmesinin ve neticede Ortadoğu'nun kan gölüne dönmesinin belli sebepleri vardır. Bu sebeplerden ilki ABD'li şirketlerin çıkarlarını korumaktır. Ortadoğu'da petrol konusunda en önemli aktörler dev petrol şirketleridir. Petrol arayan, çıkaran, taşıyan ve satan büyük oranda ABD şirketleridir. Terörizme karşı savaş aslında bölgede yüz milyarlarca dolarlık yatırımı olan bu şirketlerin çıkarlarını korumak için yapılmaktadır. Terörist hedefler olarak gösterilen yerler, başlıca enerji kaynaklarının haritasıdır. Petrol peşinde koşan şirketler, ülkelerini ve istihbarat örgütlerini de hızla bölgeye çekmektedirler.³⁸ Petrolün önemini anlayan ve bu alanda faaliyete geçen ilk kişiler krallar kadar güçlü, bu kişilerin kurdukları şirketler ise devletler kadar zengin hale gelmişlerdir.³⁹ Dünyada petrol sektörünün bir numarası olan Exxon Mobil, tek başına 200 ülkenin 180'inden daha

³⁷ Mustafa Atiker, Orta Dogu, Petrol ve ABD, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ortadogu.pdf>,s.12-13, 19.10.2015

³⁸ Faruk Arslan, Orta Doğu'dan Kafkasya'ya Türkistan'a Petrol Satrancı. <http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/10/petrolsatranc%23U0131.pdf>,s.137, 07.06.2016

³⁹ J.J. Berreby, Le Golfe Persique. Paris: Payot,1959,s.205.

büyük bir şirkettir. Bu şirketler dünya siyasetinin de perde gerisindeki belirleyicisidirler. ABD eski dışişleri bakanı Condoleezza Rice ve eski başkan yardımcısı Dick Cheney'in bu petrol şirketlerinin üst düzey yöneticileri olduğu düşünüldüğünde durum daha iyi anlaşılacaktır. Açıkçası ABD'yi de, dünyayı da şimdilik bu şirketler idare etmektedirler. Bu şirketler yapılan anlaşmalar sonucu çok ucuza aldıkları petrolü çok yüksek fiyatlara dünyaya pazarlamaktadırlar.

ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalelerinin ikinci önemli sebebi Ortadoğu petrolüne muhtaç olan Avrupa'yı, Asya Pasifik bölgesini ve özellikle Çin'i kontrol etme isteğidir. ABD Ortadoğu'daki petrol ve enerji piyasasını kontrol ederek Ortadoğu petrollerine bağımlı olan potansiyel rakiplerini de kontrol edebilmektedir. Ortadoğu'yu kontrol etmek demek, rakiplerin ekonomik gücünü de kontrol etmek demektir. Bu anlamda Ortadoğu'da asıl mücadelelerden birinin de ABD ve Çin arasında olduğu söylenebilir.⁴⁰ ABD'nin Ortadoğu'ya bakışı bu perspektiftedir. ABD'nin esas amacı petrol kaynaklarının başına geçip enerji yollarını kontrol altına alarak, tüm rakiplerini kontrol edebilecek bir pozisyona sahip olmaktır.

Üçüncü neden, Petro-dolarları ABD'ye çekebilmek ve ABD'de kalmasını sağlamaktır. Ortadoğu ülkelerinin petrol satışından kazandığı dolara "Petro-dolar" denir. Dünyada yıllık 2 trilyon dolarlık bir petrol ticareti ve geliri vardır. Bu rakamdan Ortadoğu'ya düşen pay ise yıllık 700 milyar dolardır. Petrolün varil fiyatının yüksek olduğu dönemlerde Ortadoğu'nun sadece petrol ihracından elde ettiği gelir yıllık 1 trilyon doları geçmektedir. Ortadoğu ülkeleri petrolden elde ettikleri bu devasa parayı bölgenin gelişimi için yatırımlar yapmak yerine özellikle ABD'de değerlendirmektedir. Petro-dolarlar, Ortadoğu krallarına iktidarda kalmaları için gerekli garantiyi sağlamıştır. ABD'nin Ortadoğu ülkelerinin kralları saltanatlarının devamını garanti etme karşılığında bu krallarla yapmış olduğu anlaşmalar nedeniyle Petro-dolarlar ABD'de, ABD bankalarında, borsalarında, tahvillerinde değerlendirilmektedir. Böylece ABD'nin bastığı dolarlar tekrar ülkeye dönmekte ve bu durum da ABD'nin mali riskini ve piyasalarını olumlu etkilemektedir. Bunun anlamı, ABD'nin finanse edilmesidir. Yani dolarlar tekrar ABD'ye dönmektedir. Petrol satışından elde edilen dolarlar zaten hiçbir zaman fiziki nakit para olarak Ortadoğu'ya gitmemektedir. Petrol zengini kralların ABD'deki hesaplarına kaydi para olarak yatmaktadır. Kraliyet ailesinin harcamaları için ne kadar nakit paraya ihtiyaçları varsa o kadar nakit bu ülkelere gitmektedir. Geri kalan

⁴⁰ Ali Yiğit, Ortadoğu Enerji ve Savaş, TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni

büyük kısım ise, ABD mali piyasalarında bulunmaktadır. Bu ülkeler trilyon dolarları bulan bu Petro-dolarlarının tamamını ABD'den çekmek isteseler de çekememektedirler. Zira ABD elindeki bu önemli kozu bırakmaya asla yanaşmamakta, bu ülkelere ihtiyaçları olan ne kadarsa ancak o kadarını vermektedir. Ortadoğu kralları da bunu bildikleri için gücünü kaybetmemesi adına ABD'ye her türlü desteği vermektedirler. ABD'nin başına bir şey gelmesi demek, Ortadoğu krallarının ABD mali piyasalarındaki petro-dolarlarının da buharlaşması demektir. İşte ABD ile Ortadoğu'nun petrol zengini ülkelerini yönetenler arasında böylesi bir karşılıklı çıkar uyumu bulunmaktadır.

Dördüncü neden silah satışlarıdır. Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yarısına sahip olan Ortadoğu'nun dünyanın en gelişmiş bölgeleri arasında bulunması gerekirdi. Hâlbuki bu bölge küresel anlamda sağlanan büyüme ve gelişmeden hiç pay alamamakta ve bölge ülkeleri gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Çünkü bölgenin kaynakları ve petrolden elde edilen gelir, refahın artırılması yerine başka alanlarda harcanmaktadır. ABD'nin çıkarları, Ortadoğu'da yaşanan çatışmaları ve askeri gücün varlığını gerektirmektedir. Bölgede yaşanan her çatışma, silahlanmayı da beraberinde getirmektedir. ABD, Ortadoğu'ya sattığı silahların karşılığında, Ortadoğu'nun elindeki dolarları tekrar geri almaktadır. Yani “ne kadar çok silah, o kadar çok petrol ve dolar” gibi bir denklem ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak da bölgedeki çatışmalar her zaman körüklenmiştir. 1980'de çıkan İran-İrak Savaşında ABD her iki tarafa silah satarak ödediği dolarları tekrar geri almıştır. Petrol yüzünden başlayan 1990'da ve 2003'teki Irak ordusunun kullandığı silahların neredeyse tamamının ABD'den alınmış olması, ABD'nin kendi silahlarıyla vurulması açısından da ilginçtir. Yine 2003 saldırısının gerekçesini oluşturan “aşırı silahlanmanın” da bizzat ABD tarafından oluşturulduğu gerçeği, ABD'nin “askeri ekonomi” politikasının bir sonucudur.⁴¹ 2014 yılında Ortadoğu'nun silahlanma harcaması 200 milyar doları bulmuştur. Sadece Suudi Arabistan 81 milyar dolarla dünyada en fazla silahlanma harcaması yapan dördüncü ülkedir.⁴²

ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalelerinin beşinci nedeni ise, petrol ticaretinin dolarla olmasını sağlamak ve doların “rezerv para” pozisyonunu korumaktır. ABD'nin OPEC ülkeleri ile yaptığı anlaşmadan sonra, petrol ticareti, günümüzde büyük oranda

⁴¹ Faruk Arslan, Orta Doğu'dan Kafkasya'ya Türkistan'a Petrol Satrancı. <http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/10/petrolsatranc%23U0131.pdf> Erişim tarihi: 07.06.2016

⁴² SIPRI, Yearbook, <http://www.sipri.org/yearbook/2015/downloadable-files/sipri-yearbook-2015-summary-pdf,s.14,20.10.2015>

dolarla yapılmaktadır. Petrolün dolarla satılması, doların rezerv para olmaya devam etmesinin en güçlü dayanağıdır. Petrol ihtiyacı olan devletlerin, petrol satın alabilmesi için, elinde dolar bulundurması gerekmektedir. İşte bu noktada, petrol satın alacak devletlerin gerekli doları temin edebilmesi için, ABD'ye mal ve hizmet vererek dolar almak dışında başka yol yoktur. Bu uygulama ABD'nin, karşılıksız olarak bastığı dolarlarla bütün dünya devletlerinin mal ve hizmetlerini bedavaya alması demektir. Yılda 2 trilyon dolara yakın bir petrol ticareti olduğuna göre, bu ticaretin dolarla olmasının devamı, ABD için hayati derecede önemlidir.

ABD'nin kurmuş olduğu bu düzene karşı, geçmişte bazı başkaldırıları da olmuştur. Sözelimi 2001'de Saddam Hüseyin petrolü Euro ile satacağını ifade etmiş, ancak bunun bedeli Saddam için çok ağır olmuştur. Günümüzde ise Rusya AB ile petrol ve doğalgaz ticaretini Euro ile yapmaktadır. İran 2008'den bu yana petrol ve doğalgaz ticaretinde dolardan vazgeçmiştir. Petrol ve doğalgaz ticareti pastasında en büyük paya sahip olan Ortadoğu'nun dolardan vazgeçmemesi ABD için hayati öneme sahiptir. Bunun devamını sağlamak için de ne gerekiyorsa yapmaktadır.⁴³

Soğuk savaş sonrası şekillenen dünyada Ortadoğu da tek kutuplu dünya sistemine ayak uydurmak durumunda kalmıştır. ABD'nin bölgede uyguladığı politikalar bölgenin sürekli kontrol altında tutulduğunu gösterir niteliktedir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesi bir dönüm noktasıdır. Bu çöküş, yoğun ideolojik rekabetin damgasını vurduğu uzun dönemi kapamış ve devletlerarası ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Eski devletlerarası yapıların yıkılması benzer jeopolitik yapıları da çözdü. Kitle iletişimlerinin yeni aygıtlarıyla dikkatleri üzerine çekilen dünya çapındaki belirsizlikleri körükledi ve toptan üretiminin küresel araçları kadar dünyadaki kitle imha araçlarının gelişimini de derinden etkiledi. Öncü güç olarak Birleşik Devletler' in yer aldığı Batı, bu mücadelenin galibiydi. Pek çok Batılı, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesini büyük bir sevinçle karşıladı. 1990'da uluslararası gelişmeleri izleyen Batılı gözlemciler, liberal-demokratik Batı'nın zaferini ilan ederek silahların önemli ölçüde azaltılacağı, barış ve refah dönemi yolunun açıldığı iddiasında bulundular ve ütopyacı teorileri gündeme getirdiler. Bu çerçevede Birleşik Devletler dünyadaki gelişmelerde daha bencilce bir rol oynamaya başladı. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Yugoslavya'nın şiddetli bir şekilde çözülüşü, Kafkasya

⁴³ Halil İbrahim Yılmaz, Tesam, Ortadoğu'nun "Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", 2016

ve Ruanda'da keşmekeş ve savaşların patlak vermesi, Soğuk Savaş sonrası iyimser cenahta yer alanları düş kırıklığına ve belirsizliğe sevk etti. Bu gelişmeler acı veren sürprizlerdi ve Soğuk Savaş sonrası siyaseti, sahip olduğu ütopyik fikirlerden arındırdı. Söz konusu gelişmeler, Birleşik Devletlerin, hala dünyadaki gelişmelerde öncü bir rol oynadığını kanıtladı ve Soğuk Savaş sonrası dünyasında düzenin sağlanmasında Amerikan liderliğine ihtiyaç duyulduğunu gösterdi. Bu itiraf, Amerika'nın eski etkisini yitirmekte olduğu yolundaki görüşleri boşa çıkardı ki bu görüşler, 1970'lerin ortalarından beri pek çok uluslararası ilişkiler uzmanınca dillendiriliyordu. Bu durum, barış, demokrasi ve insan hakları adına uluslararası işbirliği ve Birleşmiş Milletlerin müdahalelerinin (Kamboçya, Somali ve Bosna'da) lehine işleyen yeni bir siyasi ortamın var olduğunu ileri süren yeni bir siyasal duyarlılık oluşturdu.⁴⁴

Haziran 1992'deki bir konuşmasında Başkan Bush, Yeni Dünya Düzeninden şu şekilde bahsetmekteydi: “dünya şimdiye kadar iki askeri kamptan oluşuyordu, bununla birlikte, şimdiden itibaren dünya üzerinde tek bir süper güç olacaktır. Dünya, bu durumu kesin bir şekilde, kalbinde herhangi bir korku olmaksızın, kabul edecektir, çünkü bize inanıyorlar ve haklılar. Onlar adaletli ve makul olduğumuza inanıyorlar. Onlar her zaman doğru neyse onu yapacağımıza inanıyorlar.” Daha önce de belirtildiği üzere Soğuk Savaş döneminde ABD'nin dış politikası Komünizme karşı savaşıyordu. Komünizm tehlikesinin ortadan kalkmasını takiben ABD'nin, Ortadoğu ülkelerinin tehditlerinden ülkeleri korumayı ve onlara karşı savaşmayı dış politikasındaki temel öncelik haline getirdiği açık bir şekilde görülebilir. Benzer şekilde, Irak, İran ve benzeri devletler Ortadoğu'daki istikrara yönelik tehdit edici faktörler olarak tanımlanmıştır. ABD bu devletleri, kitle imha silahları üreten, şiddeti tetikleyen ve terörizmi destekleyen devletler şeklinde tanımlamakta olup, ayrıca bu devletler “Haydut Devletler” olarak da adlandırılmaktadır. Amerikan yönetiminin birincil amacı yardımsever bir hegemon olmak ve bu pozisyonunu sürdürmek için gerekli mali, politik, askeri ve coğrafi ihtiyaçları karşılamaktır.⁴⁵

ABD bölgede kendine gösterilen direnci dikkate almakla beraber uluslararası örgütlerin kendilerine gösterdiği hak ihlalleri ve savaş suçu tepkilerini de hiçe sayarak Ortadoğu'da kanlı eylemlerini demokrasi yalanları ile süsleyerek örtbas etmeye çalışmaktadır. ABD bu örtbası sağlayabilmek radyo, televizyon, dergi gazete ve internet

⁴⁴ Torbjon L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, Açılım Kitap, İstanbul 2006, s. 349- 352.

⁴⁵ Kübra Dilek Azman, “The Middle East Policy of America After the Cold War”, International Journal of Human Resource Studies, 2012, s.97.

her türlü medya organını çok etkin bir şekilde kullanmaktadır. Bu araçlar kullanılırken herkesin saygı duyup kabul ettiği demokrasi, insan hakları, fikir hürriyeti, gibi konu başlıkları altında gizliden kendi fikirlerini dayatmaya çalışmaktadırlar.⁴⁶

2.3. 11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası

Batı dünyası 20. yüzyılın sonuna, Sovyet Blokunun dağılmasının yarattığı bir öforya, yani aşırı bir iyimserlik ve kendinden hoşnutluk duygusu içinde girmişti. Artık Batı sistemi rakipsiz bir biçimde dünyaya hakim olacak ve çatışmaları sona erdirecekti. Oysa bunun hemen ardından, her sistemin bir “öteki” sayesinde ayak durması kuralına uygun olarak, komünizm biçimindeki eski öteki, yerini dinsel bir ötekine bıraktı. Artık mücadele Batı (Hıristiyan) medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaydı. Bu tez özellikle, 11 Eylül 2001’de İkiz Kulelere yapılan saldırıyla resmileşti.⁴⁷ Genellikle 11 Eylül 2001, dünya düzeninin oluşumunda 1945 veya 1990’a eşdeğerde belirleyici bir nokta olarak ele alınır. Gerçekten de bazı yorumcular, 11 Eylül’ün, Soğuk Savaş sonrası dönemin gerçek doğasının ortaya çıktığı, eşi görülmemiş küresel karışıklıklar ve istikrarsızlıklar döneminin başlangıcı olan bir nokta olduğunu savunmaktadır.⁴⁸

ABD’nin uluslararası ilişkiler yönünden ve Soğuk Savaş döneminden itibaren izlediği stratejilerde 11 Eylül 2001 tarihi önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra güvenlik algıları değişikliğe uğramıştır. 11 Eylül sonrası ABD’nin Soğuk Savaş dönemi çok boyutlu ele aldığı güvenlik algıları artık tek boyutta ele alınmaya başlanmıştır: terörle mücadele. 11 Eylül’den sonra uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler akademik ve siyasi çevrelerde de yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası da ABD’nin bu ana kadar karşılaşmış olduğu sorunlar doğrudan kendi ulusal güvenliğine yönelmiş tehditler değildi. Bu tarihten sonra sorunları çok yakından hisseder duruma gelmiş ve ‘ikiz kuleler’ saldırısıyla tüm dünyanın gördüğünü kendisinin görmesi gerektiğini anlamıştır. Bu olay aslında Ocak 2001’de iş başına gelen Bush yönetiminin Clinton sonrası dış politikada izleyeceği agresif politikaların ayak seslerini hissettiriyor ve bu yeni yaklaşıma meşruiyet kazandırıyordu.⁴⁹

Ocak 2001 tarihinde göreve başlayan George W. Bush yönetimi, başarısız olarak gördüğü Clinton yönetiminin Ortadoğu politikasını kökten değiştirme iddiası ile iktidara

⁴⁶İlker Alp, Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Meselesi, Eser Matbaacılık, Edirne, 2008, s.6.

⁴⁷Ünsal Ünal, “11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi”,2013,s.14.

⁴⁸ Andrew Heywood, “Küresel Siyaset” ,2013,s. 271.

⁴⁹ Tayyar Arı, İran, Irak, ABD ve Petrol, Güncellenmiş 2. baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, s.39.

gelmişti. Yeni yönetimin Ortadoğu politikası bölgeye ilişkin özellikler de taşımakla birlikte genel olarak yeni yönetimin küresel siyaset ve ABD'nin liderliğini tesis etme projesinden de büyük ölçüde etkilendi. Bush yönetiminde etkin görevlere gelen yeni-muhafazakârların ideolojisi özellikle ilk döneminde büyük ölçüde Bush yönetiminin politikalarına yön verdi. Amerikan küresel liderliğinin hem Amerika için, hem de dünya için iyi olduğuna inanan yeni-muhafazakârlar, Amerika'nın liderliğini kurmak ve güçlendirmek için gerektiğinde büyük askeri gücünü kullanmasından yanaydılar. Clinton yönetiminin politikalarını eleştiren yeni muhafazakârlar “Amerika'nın küresel liderliğini desteklemek” amacıyla 1997'de kurdukları Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi adlı düşünce kuruluşu çerçevesinde yayınladıkları raporlarla ABD'nin tekrar Ronald Reagan döneminde olduğu gibi “askeri güç ve ahlaki açıklık” politikası gütmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu ideolojiyi savunanlar 11 Eylül saldırılarından sonra hem Bush yönetimi içindeki ağırlıklarını arttırdılar, hem de politikalarına kamu desteği sağlamaları kolaylaştı. Böylece 2002'de geliştirilen yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, Bush yönetiminin yeni politikasının ilkelerini ortaya koydu. Amerikan hegemonyasının tesisi için ABD artık “kuşatma” politikası değil, “önleyici savaş” doktrinini geliştireyordu. Bu tür savaşlara girişirken de BM gibi uluslararası kuruluşların desteğine illa da ihtiyacı yoktu.⁵⁰

Bush yönetiminin yeni dış politika ve güvenlik anlayışı ve politikaları açısından Ortadoğu bölgesi özel bir önem arz ediyordu. Bunun başlıca üç nedeni vardı: Birincisi, dünya petrol rezervlerinin yüzde 60'ından fazlasını barındıran bu bölge daha önce olduğu gibi ABD'nin küresel hegemonyası için kilit önemdeydi. Üstelik ABD'nin buradaki etkinliği daha önceleri özellikle Avrupa ve Japonya'nın Ortadoğu petrollerine olan aşırı bağımlılığı için gerekli idiyse, şimdi buna bir de ABD'nin bu bölgeye artan bir şekilde bağımlı olacağı öngörüsü eklenmişti. İkincisi, Bush yönetimi ABD'nin hegemonya projesine temel direnişin Arap/Müslüman dünyasından geldiğine inanıyordu. Bu bağlamda yeni yönetim Samuel Huntington tarafından ortaya atılan “Uygurliklar Savaşı” tezinin parametreleri içinde hareket ediyor görünüyordu. 11 Eylül saldırıları bu tezleri güçlendirmişti. Öte yandan Irak ve İran gibi ülkelerin politikaları ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden tasarlama projelerini sekteye uğratiyordu. Gerçekten de Soğuk Savaş sonrası ABD önderliğinde kurulmaya çalışılan yeni Ortadoğu düzeni sorunlarla karşı karşıyaydı. Yukarıda anlatıldığı gibi Arap-İsrail Barış Süreci sona

⁵⁰ Selim Kurt, 2014, ”Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası”, Tarih Okulu Dergisi, Sayı:19, s176.

ermiş, Irak ve İran konularında ABD politikalarına meydan okumalar artmıştı. Son olarak, yeni-muhafazakârlar için İsrail'in güvenliği özel bir önem taşıyordu. Yeni-muhafazakârlar içindeki Hıristiyan sağ ve Likud yanlısı Yahudileri temsil edenler açısından bölgede İsrail'in güvenliğine olan tehditlerin ortadan kaldırılması ve bölgenin yeniden yapılandırılması bu açıdan da elzemdi.⁵¹

Bu genel çerçeve içinde oluşturulan yeni ABD politikası aşağıdaki unsurları içeriyordu: Öncelikle Ortadoğu'da zayıflamakta olduğu düşünülen Amerikan liderliğinin yeniden tesisi ve yeni Ortadoğu düzenine karşı direnişin kırılması gerekiyordu. Bush yönetimi başından itibaren Clinton yönetiminin politikalarının Amerika'yı zayıf gösterdiğini, hem Irak'ta hem de İran'da başarısız olduğunu iddia ediyordu. Bu çerçevede yeni politika oluşturma çabalarına girişen yönetim Ortadoğu'da istikrarsızlık kaynağı olarak gördüğü bu ülkelere karşı politikasını sertleştirmekten yanaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi bu görüş yönetim içindeki yeni-muhafazakârlarca da zaten desteklenmekteydi. 11 Eylül 2001 saldırıları bu görüşleri güçlendirdi, yönetim içindeki farklılıkları törpüledi ve kamuoyu desteği sağladı.⁵² Bu çerçevede, Dünya Ticaret Merkezi kulelerine, Pentagon'a ve Pensilvanya'ya yapılan terör saldırıları Bush yönetiminin dış politikasına yeni öncelikler kazandırdı. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının dış politika çıktısı “teröre karşı savaş”tı. Bush yönetiminin, 11 Eylül 2001 sonrası dünyadaki ilk hedefi Afganistan ve Usema Bin Ladin'i avlamaktı. Taliban yönetimindeki Afganistan “Bin Ladin'e ve Kaide teröristlerinin eğitim kamplarına güvenli bir liman sağlıyordu”⁵³ Bu çerçeve de, ilk hareket, Ekim 2001'de ABD liderliğinde Afganistan'a yönelik ve Taliban rejimini haftalar içerisinde deviren askeri saldırı oldu. Ocak 2002'de Başkan Bush, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi “şer ekseninin” bir parçası olarak tanımladı ve daha sonra bunu Küba, Suriye ve daha sonradan listeden çıkarılmış olsa da Libya'yı içerecek şekilde genişletti.⁵⁴

Bush doktrini ile ilgili Condoleezza Rice şu ifadeleri kullanmıştır. “Bugünün tehditleri, büyük ordulardan ufak terörist gruplara, güçlü devletlerden küçük devletlere kaymıştır. 11 Eylül hiçbir şüpheye yer bırakmadan göstermektedir ki, ABD güvenliği tıpkı İç Savaş ve Soğuk Savaş dönemlerinde olduğu gibi yaşamsal bir tehdit altındadır.” Başkan Bush'un yeni güvenlik stratejisinin ayaklarından bazıları Rice'in makalesinde

⁵¹ Selim Kurt, a.g.e, s.177.

⁵² Meliha Benli Altunışık “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, Ortadoğu Etütleri,2009, s.74-76.

⁵³ Brandon M. Ward (2006), The Shift in United States Foreign Policy in the Middle East Since 1989, Department of Government and International Affairs, College of Arts and Sciences, University of South Florida. s.79.

⁵⁴ Andrew Heywood, a.g.e, s. 272.

şöyle sayılmıştır: “Barışı, teröristler ve yasa dışı rejimlerin şiddetine karşı çıkararak; dünyanın büyük devletleri arasında iyi ilişkiler kurulmasını destekleyerek; özgürlük ve refahı dünya çapında geliştirmeye çalışarak korumak.” Rice makalesinde ABD’nin dünyayı daha güvenli yapmaya yardım konusunda özel bir sorumluluğu olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda ABD’nin “terör ağını ve teröristlere destek olan devletleri çökertme; nükleer, kimyasal ve biyolojik silah sahibi olup da bu silahları terörist müttefiklerine verebilecek tiranlarla yüzleşme” görevi olduğunu savunmuş; Bush yönetiminin Irak rejimine karşı tavrı da bu nedenlere bağlanmıştır. Bütünsel bir yaklaşım içinde değerlendirilirse, Bush doktrininin her biri uluslararası hukuk alanında tartışmalı olan üç doktrini birleştirdiğini söylemek mümkündür: Birincisi, terörist örgütlere ve bu örgütleri barındıran devletlere karşı girişilen tek taraflı saldırılardır. İkincisi tek taraflı önleyici meşru müdafaa, üçüncüsü ise, tek taraflı insani müdahale doktrinleridir.⁵⁵

11 Eylül saldırıları akabinde saldırılarda ölen yirmi binden fazla kişinin ölümüne sebep olarak daha önce Afganistan’da Rus işgalinde kullandığı ve tüm dünya tarafından ABD’nin yetiştirip sahaya sürdüğü bir olarak bilinen Usame Bin Ladin’i hedef tahtasına oturtmuştur. ABD 11 Eylül 2001 saldırısını gerçekleştiren El-Kaide yöneticilerin ve militanların saklandığı yer olarak Afganistan’ı göstermiştir. 11 Eylül’den sonra ABD’nin geliştirdiği stratejilerde El-Kaide’nin Afganistan’da barınması savaş nedeni olarak değerlendirilmiş ve 7 Ekim 2001’de Afganistan işgal edilmiştir. BM Güvenlik Konseyinde 1378 sayılı kararı 14 Kasım’da 2001’de çıkararak NATO kuvvetlerinin Afganistan’a karşı başlattığı askeri harekâta meşruluk kazandırmıştır. NATO öncülüğünde ABD’nin başlattığı bu harekâta ‘Kalıcı Özgürlük Harekâtı’ ismini vermiştir. ABD 12 Eylül 2001 tarihinde NATO’nun kurucu anlaşmasında bulunan ve müttefiklerden herhangi birine yapılan saldırının tüm ittifaka yapılmış bir saldırı olarak kabul edilmesini öngören 5’inci maddenin işletilmesi kararının alınması istemiş ve bundan sonra NATO harekete geçmiştir.⁵⁶

ABD’nin girişmiş olduğu “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adıyla duyurduğu bu eylemle Afganistan’ı hedef alması gerekçe olarak da Usame bin Laden’in gösterilmesi başta fakir ve çaresiz Afganistan halkı olmak üzere tüm dünyada endişe yaratmıştır. Tüm dünya kamuoyu, ABD’nin bu harekâta neden Afganistan’ı hedef olarak seçtiğini

⁵⁵ Utku Yapıcı, “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 7,2006, s. 33-34.

⁵⁶ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>

sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulamalar, Afganistan'ın Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasında yer alması, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından jeopolitik öneme sahip olması, operasyonun ardında önemli askeri, siyasi ve ekonomik çıkarların olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.⁵⁷ Terörle mücadele gerekçesiyle başlatılan Afganistan savaşı ABD'nin Avrasya'daki etkinliğini artırmıştır. Bu savaşın yaratmış olduğu etki çerçevesinde Orta Asya'ya birçok Amerikan üssü yerleştirilmiştir. 11 Eylül terör saldırısını gerekçe gösteren ABD Başkanı George W. Bush, öncelikli olarak saldırıyı gerçekleştirenlerin çok sert bir şekilde cezalandırılacağını açıklamış, ardından da saldırının Usame Bin Laden ve onu ülkesinde barındıran Afganistan yönetimi ile bu yönetime destek veren İslam ülkelerinin olduğunu beyan etmiştir. ABD'nin Afganistan savaşı ile birlikte İran, Irak, Suriye gibi pek çok Ortadoğu ülkelerini ve Somali'yi hedef göstermiş olması, maksadının terörü cezalandırmadan öte bir şey olduğunu göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur.⁵⁸ Daha önce birçok defa belirttiğimiz gibi ABD'nin Ortadoğu politikasının temelini, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 11 Eylül olaylarına kadar ki süre içerisinde enerji kaynakları ve İsrail'in güvenliği üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fakat 11 Eylül saldırılarıyla beraber Ortadoğu bölgesinden kaynaklandığına inandığı radikal İslamcı terörle mücadele ve kitle imha silahlarının bölgedeki bazı rejimlerin eline geçme ihtimalini önlemek de ABD'nin Ortadoğu politikasını belirleyen faktörlerden olmuştur.⁵⁹ Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirilen terörist saldırılarla başlayan, tüm dünyayı tehdit edip, etkisi altına alan ve uluslararası alana yayılabilen terörizm tehdidi, sonuçları açısından yeni bir dünya düzeninin oluşmasına ve bölgede ABD etkisinin artmasına zemin hazırlamıştır. Bu özelliklerinden dolayı da 11 Eylül saldırıları ile ilgili, ABD'ye dayandırılan birçok komplo teorisi üretilmiştir. Kaçırılan uçağın neden durdurulmadığı, ikiz kulelerin çökme şeklinin kontrollü yapılan bir iş olduğu görünümü vermesi, Dünya Ticaret Merkezi'nde uçağın çarpmadığı yedi numaralı binanın yıkılması bunlardan sadece bazılarıdır.⁶⁰ Bu sebeplerden dolayı 11 Eylül olayının Afganistan'daki mağaralarda yaşayan insanların yönettiği bir El-Kaide saldırısı değil, Amerika içinde koordine edilen ve terör korkusu yaratmayı ve ortak bir

⁵⁷ Bülent Aras ve Gökhan Bacık (der.), 11 Eylül Öncesi ve Sonrası, Etkileşim yayınları, İstanbul, 2006, s.222.

⁵⁸ Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (der.), Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s.297.

⁵⁹ Mustafa Aydın ve Nihat Ali Özcan, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, TEPAV, Ankara, 2007, s. 9.

⁶⁰ 11 Eylül saldırısı ve 5 komplo teorisi,

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/08/110829_nine_eleven_conspiracy.shtml, 26.08.2011, 18.04.2016

terörizm düşmanı oluşturmayı hedefleyen bir saldırı olduğu düşünülmektedir.⁶¹ Bunların yanı sıra çok sayıda Yahudi'nin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin çevresinden uzak durması konusunda uyarıldıkları yaygın şekilde öne sürülmüştür. Bu durum İsrail gizli servisiyle El-Kaide korsanları arasında bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir.⁶² ABD Senatosu'nun, ABD Anayasası gereğince Başkan Bush'a verdiği 15 Eylül 2001 tarihli "Askeri Kuvvet Kullanma" yetkisi hakkındaki kanunda; 11 Eylül saldırısının, ABD vatandaşlarına ve ulusal güvenliğine karşı olağanüstü tehdit oluşturan bir ihlal olduğunu belirtmiştir. Kanunda, muhtemel hedeflerinin, uluslararası terör örgütlerine, terörist kişilere ve teröre destek veren ülkeler olduğu açıklanmış, bunu yanı sıra Anayasanın verdiği yetki çerçevesinde uluslararası terörizme karşı koruyucu ve caydırıcı tedbirler almak hakkının; ABD'nin Meşru Müdafaa ve ABD vatandaşlarının güvenliklerinin korunması hakkına dayandığı, ifade edilmiştir. Bu kanun ışığında ABD, 11 Eylül terör eylemlerini, Anglosakson medeniyete yapılmış bir savaş ilanı olarak tanımlamış ve terörün küresel bir güç olduğu algısını oluşturarak, dünyanın sürekli bir savaş ortamında tutulmasını kurumsallaştırma ve meşrulaştırma çabası içine girmiştir.⁶³

ABD Başkanı George Bush'un 15 Eylül 2001'de ABD halkına yönelik yaptığı konuşma da, bu açıdan bakıldığında oldukça anlamlıdır: "Sizden istenen sabırlı olmanız, çünkü bu savaş kısa sürmeyecektir. Sizden istenen azimli olmanız, çünkü bu savaş kolay geçmeyecek. Sizden istenen kuvvetli olmanız, çünkü zafere giden yol uzun olabilir." Aynı konuşmada, Başkan Bush tarafından bundan sonra izlenecek politikaların alacağı şekil, şu sözlerle ifade edilmektedir;

"ABD'ye savaş açanlar, kendi yıkımlarını kendi elleriyle seçmişlerdir. Zafer, terörist örgütlere ve onlara kucak açıp destekleyenlere yönelik bir dizi kararlı eylemle sağlanacaktır. Sizi temin ederim ki, sembolik bir eylemle yetinmeyeceğiz. Bizim vereceğimiz karşılık çok kapsamlı, güçlü ve etkili olmalıdır".⁶⁴

Bush, 26 Eylül'de Kongre'deki mesajında tüm ülkelere bir seçim yapması gerektiğini, "ya bizimle berabersiniz, ya da bizim karşımızda teröristlerle" ifadeleriyle bundan sonra izleyeceği politikaları net bir şekilde ortaya koymuştur. Bush, açıkça, ABD ile birlikte hareket etmeyen ve kendileri gibi düşünmeyen tüm devletleri onlarla

⁶¹ Ümit Sayın, Küresel Terörün Perde Arkası: Gizli Örgütler, 11 Eylül ve Büyük Ortadoğu Projesi, Neden Kitap, İstanbul, 2006, s.105.

⁶² Fred Halliday, Ortadoğu Hakkında 100 Mit, Can Cemgil (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.27.

⁶³ Orhan Gökçe, Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü, Çizgi Kitapları, Konya, 2004, s.85-86.

⁶⁴ Fatma Taşdemir, Uluslar Arası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, USAK Yayınları, Uluslararası Hukuk Serisi:3, Ankara, 2006, s.154.

birlikte görme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Böylelikle, yeni Amerikan politikasında artık “Sovyet tehdidi” söyleminin yerini “terör tehdidi” almıştır.⁶⁵

2.4. ABD'nin Irak Müdahalesi

ABD Bush yönetimi ile girdiği Afganistan müdahalesinden sonra Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'a yöneldi. Bush yönetimi kitle imha silahları var tezini uluslararası arenaya sunup destek istese de tam olarak destek alamadı. İsteddiği desteği alamayan ABD yine de durmamış demokratikleşme ve insan hakları kılıfıyla Irak'a müdahale etmiştir. Savaşa giden yolun izlerine bakıldığında; Eylül 2002'de Bush'un Genel Kurulunda yaptığı açılış konuşmasında Irak'ı uluslararası toplum için tehdit olarak göstermesi olarak değerlendirilebilir. Genel kuruldan bir hafta sonra yaptığı açıklamada ‘Önleyici Müdahale’ olarak öne sürdüğü yaklaşımla Amerikan ulusal güvenlik stratejisini Amerikan çıkarlarına karşı tehditlere tek taraflı müdahale edebileceklerini beyan etmiştir.⁶⁶

ABD Saddam yönetiminin geldiği noktayı tehlikeli bulmuş ve bunları gerekçelendirmiştir. Saddam yönetiminin komşuları için tehdit oluşturduğunu, nükleer enerji programı konusunda dünyanın isteklerini yapmadığını, kimyasal ve biyolojik silah ürettiğini iddia etmiştir. Bu çerçevede 8 Kasım 2002 tarihinde BM güvenlik konseyinden 1441⁶⁷ sayılı kararı çıkartmıştır. Bu kararla bölgede uluslararası örgütlerin görevlerini serbestçe yerine getirmeleri çağrısını yapmıştır.

ABD 18 Mart Salı günü verdiği ultimatomla 48 saat içinde Saddam ve ailesinin Irak'ı terk etmesini söylemiştir. Ulusa sesleniş konuşmasında George W. Bush'un verdiği ultimatom karşılık bulmamış ve 48 saatin sonunda ABD ‘Irak'ı özgürleştirme Harekatı’ dediği saldırıyı resmen başlatmıştır. Günümüzde de etkilerine hissetmemize sebep olan savaş kargaşa ortamının oluşmasına sebep olmuştur.

Irak yönetimi savaşın başlamasından kısa bir zaman sonra yıkılmış; ülke ABD'nin kontrolüne geçmiştir. Baştan beri hedef olan Saddam Hüseyin doğum yeri Tikrit'te 600 askerin katılımıyla gerçekleştirilen operasyonla yakalanmış ve suçlandığı; insan haklarını hiç saymak ve terörizme destek vermek gibi suçlardan yargılanarak hakkında idam kararı verilmiş ardından da idam edilmiştir. ABD'nin kısa vadede

⁶⁵ Railya Elif İdrisoğlu, “Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2010, s.39.

⁶⁶ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, Gözden Geçirilmiş 2. basım, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.126.

⁶⁷ BM Güvenlik Konseyinin 1441 sayılı kararı için bkz; Arı, Tayyar, Irak, İran, ABD ve Petrol, güncellenmiş 2. baskı, İstanbul, alfa yayınları, 2007, s.551-556.

istediği almasının ardından 2004 Haziran ayında egemenlik Irak geçici hükümetine devredilmiştir. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı Irak'ta 30 Ocak 2005'te direnişçilerin tehditleri altında seçimler düzenlenmiş, daha önce yönetimi elinde bulunduran ve Irak'ın önemli çoğunluğunu oluşturan Sünnilerin boykot ettiği seçimler yapılmıştır. Bu seçimde Şii Birleşik İttifakı sandalyelerin önemli bir kısmını alırken ikinci olarak Kürt Partileri meclisin dörtte birini oluşturmuştur.⁶⁸

Bu müdahale, ABD'nin tarihinde çok nadir rastlanan bir şekilde gerçekleştirilmiştir. ABD, herhangi bir uluslararası örgüte başvurmadan kendine yakın birkaç müttefikleriyle askeri operasyona girişmiştir. Birleşmiş Milletler'in veto sistemine takılmış ve arkasına İngiltere'yi de alarak askeri müdahaleyi başlatma kararı almıştır. Bunun yanında NATO'da özellikle başını Fransa'nın çektiği Avrupalı üyelerin engeline takılan ABD, kararlılığını tüm dünyaya göstermek adına Irak'a girmiştir. Müdahale esnasında Amerikan yöneticilerinden George W. Bush, Rumsfeld, Wolfowitz, Powell gibi isimler teröre destek verdikleri ve bazen de kitle imha silahlarına sahip oldukları iddiasıyla Orta Doğu'nun iki önemli devletine tehdide varacak açıklamalarda bulunmuşlardır. ABD, kriz bölgelerinden biri olarak tanımladığı Orta Doğu'ya askeri olarak müdahale tehdidinde bulunmaktan çekinmiyordu. ABD'nin Soğuk Savaş boyunca destek verdiği Saddam Hüseyin yönetimi gibi otoriter bir hükümeti devirme çabası ve bunu başarmış olması, bölgedeki diğer otoriter hükümetler tarafından da ileride kendilerine karşı alınabilecek olası önlemlerin varlığını gündeme getiriyordu.⁶⁹

Irak'ın 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından işgaliyle başlayan süreç, Irak'ta ve Ortadoğu'da etkilerini hala sürdürmeye devam ediyor. Kısa sürede biten savaş neticesinde Baas rejimi yıkıldı ve Irak'ta Saddam Hüseyin ve Baas sonrası yeni bir dönem başladı. Irak'ın işgali ABD için ilk bakışta bir rejim değişikliği idi, ancak sonrasında gelişen olaylar nedeniyle her bakımdan masraflı bir işgal ve zorlu bir devlet inşası sürecine dönüştü. Yapılan hatalar ve öngörülemeyen faktörler nedeniyle, Saddam Hüseyin'i devirmek için kolay tarafı oldu; işgal sonrası istikrarı sağlamak ve siyasi yapılanmayı sürdürmek ise en karmaşık ve zor kısım haline

⁶⁸ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.127-128.

⁶⁹ Gamze Göngörmüş Kona, "Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası", <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>

geldi. Savaşın hemen ertesinde Irak'ta devlet cihazı çöktü ve muazzam bir iktidar boşluğu doğdu.⁷⁰

Günümüzde de etkilerini gördüğümüz Irak Savaşı bölgeye ciddi anlamda istikrarsızlaştırmıştır. Savaştan sonra iç çatışmaların hüküm sürdüğü Irak çeşitli tehlikelerle coğrafyasına da tedirginlik pompalamaktadır. Küresel güçlerin örtülü savaş alanı haline gelen Irak, yakın gelecekte huzura kavuşamayacak izlenimi vermektedir.

2.5. İran'a Karşı Politikalar

İran; zengin tarihi, enerji kaynakları, kültürü ve kendine özgü siyasi yapısı ile dünyanın tek Şii teokrasisi olması hasebiyle farklı bir ülke olarak dünyada dikkat çeker. Rejim olarak devrimci nitelik taşıması, geleneksel ve muhafazakâr bir topluma sahip olması Batı tarafından yapılan analiz ve ölçütlere göre farklılık taşıması, dünyada emsalsiz örnek olarak ayrı inceleme yapılması gereken ülke konumundadır. İç dinamikleriyle ön plana çıkan İran jeostratejik öneme sahiptir. Hazar Havzası, Orta Asya ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasında bulunması da İran'ı Jeostratejik olarak önemli kılar. Coğrafi konumu enerji kaynakları bakımından, dünyanın merkezi konumundadır.⁷¹ İran, yüzyıllar boyunca bulunduğu coğrafyada önder ülke olma iddiasını hiç bırakmamıştır. İmparatorluk, monarşik ya da fundamentalist bütün İran rejimleri Büyük İran sevdasından kurtulamamışlardır. İranlı yöneticiler, özellikle nükleer güç olmak yolunda ilerledikleri sürece, sonuçta gerçekleşme dahi, Körfez ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri üzerinde önemli bir nüfuzaya sahip olacakları inancını taşımaktadırlar.⁷²

İki ülke arasındaki ilişkiler, 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. 1856 yılında İran Şahı'nın Washington'a bir büyükelçi göndermesine karşılık; 1883 yılında ABD Tahran'a diplomatik bir heyet göndermiştir. Buna rağmen, ABD'nin İran'da büyükelçilik açması 1944 yılında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı devam ederken ABD ve SSCB, Nazilere karşı savaşan Sovyetler Birliği'ne verilecek desteği İran üzerinden sağlamak ve petrol bölgelerinin güvenlik altına alınması amacıyla İran'ı işgal ettiler.⁷³ 1941 yılında iktidara gelen Şah Rıza Pehlevi, 1979 İran İslam Devrimi ile

⁷⁰ Gökhan Çetinsaya, SETA: Irak Dosyası Irak'ta Yeni Dönem, Orta Doğu ve Türkiye, SETA Yayınları, Ankara, Nisan 2006, s. 7.

⁷¹ Zafer Akbaş ve Adem Baş, "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", History Studies, <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015121e290.pdf>

⁷² Mustafa Kibaroğlu, "İran Bir Nükleer Güç Mü Olmak istiyor?", Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı, 1999, Cilt. 5, Sayı.3, s.13.

⁷³ Nihat Ali Özcan. İran Sorununun Geleceği, TEPAV, 2006, s. 9.

tahttan indirilene dek Amerika ile hep çok iyi ilişkiler içinde olmuştur. Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı olan İran'a büyük önem veren ABD, Soğuk Savaş boyunca ilişkilerini çok üst düzeyde tutmayı başarmıştır. İran'ın SSCB ile uzun sınırlarının olması ve sahip olduğu zengin petrol kaynakları, ABD için hayati bir önem taşımaktaydı.⁷⁴ Soğuk Savaş başladığında, ABD'nin en büyük kaygılarından bir tanesi, SSCB'nin İran'la yakınlaşması ihtimaliydi. Buna karşı önlem alan ABD, İran'da sosyalizme ya da komünizme yakın herhangi bir görüşün iktidarda olmasını kabullenemiyordu. 1952 ve 1953 yıllarında İran Başbakanı Musaddık'ın İngiliz-İran Petrol Şirketi'ni (AIOC) millileştirme girişimi sonucu İngiltere'nin sert bir tepki gösterip İran'a ambargo uygulama kararı alması, Abadan Krizi'nin yaşanmasına neden oldu. Diğer petrol şirketleri de aynı kararı uygulayınca, İran ekonomisinde ciddi bir düşüş yaşandı. Dönemin ABD Başkanı Truman, İngiltere'ye İran'a yönelik tavrını yumuşatma talebinde bulununca, İran bu konuda kendisini ABD'ye yakın hissetmiştir. Ancak 1953 yılında ABD'de iktidara Cumhuriyetçi Başkan Eisenhower 'in gelmesiyle birlikte, ABD'nin Musaddık'a yönelik politikaları sertleşmiş ve Soğuk Savaş rasyonalitesi çerçevesinde, Musaddık rejimi bir darbe sonucu sona erdirilmiştir.⁷⁵ Bu darbeye ABD'nin Tahran büyükelçiliğinin ve İran petrolünün millileştirilmesine karşı çıkan ABD'li petrol şirketlerinin önemli bir rolü olduğu iddia edilmektedir.⁷⁶ Şah, iktidarı boyunca ABD'den tam destek almıştır. Şah'ın Batılılaşma ve modernleşme projelerine verdiği önem, ABD ile arasında çok sıkı bağların kurulmasına neden olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda İran'ın petrol gelirleri aşamalı olarak ve düzenli bir şekilde artmıştır. 1973 Petrol Krizi baş gösterdiğinde ABD İran'dan petrol fiyatlarını düşürmesini istemiş olmasına rağmen, Şah'ın bu duruma itiraz etmesi ABD'nin gözünde İran'ı "Körfez bölgesindeki güvenilir ortak" pozisyonundan "kendi çıkarları söz konusu olduğunda ABD'nin isteklerine hayır diyebilecek bir megalomanyak tarafından yönetilen bir ülke" konumuna düşürmüştür.⁷⁷ Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilime neden olmuş ve ABD'nin Şah rejimine olan desteği aşamalı bir şekilde azalmaya başlamıştır. Özellikle ABD'nin bu dönemde geliştirdiği, SSCB'nin "Yeşil Kuşak" tarafından sarılması projesi kapsamında, İran artık eskisi kadar gözde bir ülke olmaktan rejiminin niteliği itibariyle, çıkmıştı. Bu dönemden sonra ABD, Körfez Bölgesi'nde en güvendiği

⁷⁴ Charles Kurzman, "Soft On Satan: Challenges For Iranian-US Relations", Middle East Policy, Cilt 6, Sayı 1, 1998, s. 64.

⁷⁵ Gawdat Baghat. "United States-Iranian Relations: The Terrorism Challenge", Parameters, 2009, s. 97.

⁷⁶ Kenneth Katzman. Iran: US Concerns and Policy Responses. Congressional Research Service, 2011.

⁷⁷ Ünal Gündoğan, "1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi", Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 30, Haziran 2011, s. 68.

müttefik olarak Suudi Arabistan'ı görmüş ve İran'a yapılan yardımlar ve verilen destek, Suudi Arabistan yönetimine yönlendirilmiştir.⁷⁸ 1979 İran İslam Devrimi, ABD için büyük bir sürpriz oldu. Devrimden kısa bir süre önce hazırlanan bir CIA raporunda "İran'da devrim ya da devrim öncesi gibi bir durumun söz konusu bile olmadığı" belirtilmişti.⁷⁹ Şah, kanser hastalığı tedavisini bahane göstererek ABD'ye sığınınca; İran Devrimi'nin başındaki Humeyni'nin "Şah'ın ABD'nin kuklası olduğu" yönündeki görüşleri daha çok destekçi kazandı ve buna bir tepki olarak Kasım 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliği basılarak Amerikan diplomatları rehin alındı. İki ülke arasındaki ilişkilerde "Rehine Krizi" olarak adlandırılan bu olayla birlikte; 52 diplomat 444 gün süreyle rehin alınmıştır. Rehin alan grup ve onların savunucuları, ABD'nin 1953 darbesiyle birlikte bütün İran'ı rehin almış olduğunu, dolayısıyla şikâyet etmeye hakkının bulunmadığını ifade etmekteydiler.⁸⁰ İran-Irak Savaşı başladığında, ABD doğrudan olmasa da dolaylı yollardan Irak lideri Saddam Hüseyin'i İran'a karşı desteklemiştir. ABD'li istihbarat uzmanları tarafından Irak'a İran'ın savaş konumuyla ve askeri gücüyle ilgili çok sayıda rapor hazırlandığı ve bilgi paylaşıldığı iddiasına ABD hükümetinden inkâr edici bir açıklama gelmemiştir.⁸¹ 1998'de İran'da Cumhurbaşkanı seçilen Hatemi, CNN'e verdiği bir demeçte "uygarlıklar arası diyalog"tan bahsederek ABD ve İran'ın özgürlük mücadeleleri arasında benzerlikler kurmuştur.⁸² ABD ile İran arasındaki ilişkilere genel hatlarıyla baktığımızda, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dört noktayı gözlemleyebiliriz: İran'ın terör faaliyetlerine destek sağlıyor olması, bölge ülkelerine İran'daki rejimin ihraç edilmesi kaygısı, İran'ın Ortadoğu barış sürecini sürekli ertelediği iddiası ve kitle imha silahları üretme çabası. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin "şer eksenli" ülkeleri ilan etmesi, ardından Irak ve Afganistan'da askeri birliklerini konuşlandırması gibi etkenler, İran'ın ABD tarafından aşama aşama kuşatıldığıyla ilgili bir söylem geliştirmesine neden olmuştur.⁸³ ABD'nin Irak işgali, iki ülke arasındaki ilişkilerde beklenmedik bir yumuşamaya sahne olmuş gibi gözükse de, kısa sürede ilişkiler yine gerginlik seviyesine dönüşmüştür. 8 sene süren İran-Irak Savaşı'ndan sonra, ABD'nin 2003

⁷⁸ Gündoğan, a.g.e., s.70.

⁷⁹ Dilip Hiro, *Iran Under the Ayatollahs*. Routledge, Londra, 1987, s. 89.

⁸⁰ Hiro, a.g.e., s. 101-105.

⁸¹ David W. Lesch, *The Middle East and the United States: A Historical and Political Reassessment*. Routledge, 2003, s. 52.

⁸² R. K. Ramazani, "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy", *Middle East Journal*, Cilt 58, Sayı 4, 2004, s. 29.

⁸³ Burak Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 2, Ocak 2012, s. 195.

yılında İran'ın ezeli düşman olarak gördüğü Saddam Hüseyin'in Sünni ağırlıklı rejimine son vermesi, İran açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁸⁴

İran, ABD'nin Soğuk Savaş bittikten sonra başladığı çevreleme politikasından çekinmekte ve Rusya ile Çin gibi BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkelerle iyi ilişkiler kurarak, ABD'nin düşmanca tutumunu dengelemeye çalışmaktadır. Rusya'nın da bölgesel çıkarları gereği İran'ı destekliyor olması, ABD için önemli bir sorun teşkil etmektedir. ABD, 2006 yılında İran'la ilişkilerini nükleer faaliyetler açısından tekrar gözden geçirmiş ve İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması karşılığında, kapsamlı müzakerelere hazır olduğunu bildirmiştir.⁸⁵

İran-ABD ilişkilerine son dönemde damga vuran konu İran'ın nükleer faaliyetleri olmuştur. İran'ın nükleer programı neredeyse on yıldır uluslararası gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu durum büyük ölçüde İsrail, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin İran'ın nükleer programının silah yapmaya dönük olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır.⁸⁶ İran'ın nükleer faaliyetleri için UAEK dışında BM'ye bağlı diğer organlarda da yaptırım kararları ve ilgili çalışmalar dikkati çekmektedir. İlgili çalışmalarda BMGK üyesi ülkelere Çin ve Rusya ağır yaptırım kararlarını desteklemezken ABD bu kararları en güçlü şekilde desteklemektedir. Kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması ve silahsızlanma BM'nin en önemli öncelikleri arasındadır. BM'nin desteği ile nükleer silahlardan arınmış bölgelerin kurulması üzerine antlaşma, nükleer silahların sınırlandırılması, genişletilmiş nükleer denemeleri yasaklayan antlaşma gibi geniş çaplı antlaşmaların yapılması sağlanmıştır. 1963'te nükleer denemelerin kısmen yasaklanması antlaşması ile 1968'de nükleer denemelerin uzayda, atmosferde ve su altında yapılmasının yasaklanmasını içeren NPT Anlaşması yapılmıştır. 1992'de de süreci takiben Kimyasal Silahlar Anlaşması ile kimyasal silahların kullanımı, stoklanması ve üretilmesi yasaklanmıştır. 1996 yılında ise nükleer denemeleri yasaklayan antlaşma ile tüm yeraltı nükleer denemelerin yapılmasını yasaklayacak şekilde kapsam genişletilmiştir.⁸⁷ BM'nin BMGK'nın kararıyla atılmış İran'a yönelik kilometre taşı niteliğinde adımlar vardır. İran'a yönelik atılan bazı önemli kararlara baktığımızda; uranyum zenginleştirme çabalarıyla bağlantılı ve yeniden işleme

⁸⁴ Arif Keskin, "İrak'ta ABD-İran Savaşı", Stratejik Analiz, Şubat 2007, s. 44.

⁸⁵ Talha Köse, İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti, Seta Yayınları, 2008, s. 39.

⁸⁶ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı", Ortadoğu Analiz, Cilt: 2 Sayı: 15, 2010, s. 88.

⁸⁷ Birleşmiş Milletler Kamusal İletişim Dairesi, Birleşmiş Milletler Hakkında Her şey, http://www.unicankara.org.tr/everything_Turkish_final.pdf, s.36, 01.06.2016

faaliyetlerinin durdurulmasını talep eden BMGK'nın UNSR 1737/2006 sayılı kararıyla; İran'a hassas nükleer materyal, teknoloji ve balistik füzelerin doğrudan veya dolaylı olarak satışı yasaklanmış ayrıca UAEK tarafından tespit edilecek olan hassas nükleer çalışmaların derhal askıya alınmasını amaçlamıştır.⁸⁸ İran Cumhurbaşkanı'nın geçersiz bir kâğıt parçası olarak tanımladığı BMGK'nın UNSCR 1747/2007 sayılı kararıyla Tahran üzerindeki ekonomik ve ticari yaptırımlar genişletilmiştir. NPT Antlaşmasının Ek Protokolü'nü imzalamasını, uranyum zenginleştirme faaliyetlerin durdurulması gibi BMGK'nın ilave yaptırımlar içeren UNSCR 1803/2008 sayılı kararı ile UNSCR 1835/2008 ve UNSCR 1887/2009 sayılı kararlarla İran'dan UAEK ile işbirliğini artırmasını talep etmektedir. Bu taleplerin akabinde Haziran 2010 tarihinde, UNSCR 1926/2010 sayılı BMGK kararı ile İran'ın nükleer faaliyetleri ve nükleer silah sistemi geliştirme çabaları hedef alınmakla birlikte genişletilmiş kargo kontrolleri, genişletilmiş silah ambargoları ve sıkı mali kısıtlamalar gibi yaptırımlar kabul edilmiştir.⁸⁹

2002 yılında Ulusal Direniş Konseyi'nin eski bir üyesi ve Tahran'da önde gelen muhaliflerden Alireza Jafarzadeh, İran rejimi içerisindeki sağlam kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Natanz ve Arak'taki iki gizli nükleer tesisin olduğunu ifşa etmiştir. Bu ifşanın akabinde ABD uluslararası kamuoyuna açıklayacağı bir malzeme bulmuş ve İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamıştır. Dünyaya adeta nükleer kriz olarak lanse edilen süreç de başlamıştır. Haziran 2003 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı Muhammed El Baradei, İran'ın belirli nükleer materyaller ve faaliyetlerinin raporunu vermediğini açıklamış ve ülkeden işbirliğinde bulunmasını istemiştir. Ancak hiçbir noktada İran'ın NPT'den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini açıklamamıştır.⁹⁰

2005 yılında Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin hemen ardından İsrail haritadan silinmelidir ifadesi ile beraber gerek dış politikası gerekse nükleer politikasında İran, sert ve uzlaşmadan uzak bir tutum sergilemeye başlamıştır. Ahmedinejad dönemi ile İran, 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997 ve 2005'e kadar Hatemi ile pekişen Batıyla pragmatist uyum geleneğinden kopmaya başlamıştır. Hatemi tarafından uygulanmaya çalışılan ve Batı dünyası ile diyalog kurarak Batıyla yakınlaşma düşüncesi Ahmedinejad döneminde terk edilmiştir. Ahmedinejad'ın bu tutumu ve politikaları ile nükleer silah meselesi İran-ABD arasında adeta bir düello

⁸⁸ Arzu Celalifer Ekinci, İran Nükleer Krizi, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.115.

⁸⁹ Zafer Akbaş- Adem Baş,a.g.e, s.30.

⁹⁰ Arzu Celalifer Ekinci, a.g.e, s.15-20.

malzemesi haline gelmiştir. Eylül 2005'te Ahmedinecad BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, ülkesinin barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışması yürütme hakkından vazgeçmesinin söz konusu olmadığını söylerken Amerikalı yetkililer de İran konusunu, UAEA'nın oyuyla BM Güvenlik Konseyi'ne taşımayı öngördüklerini açıkladılar. Mart 2006'da açıklanan Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, İran öncelikli tehdit olarak tanımlandı ve İran NPT'nin Güvenlik Denetimi yükümlülüklerini ihlal etmekle ve nükleer programının tamamen barışçıl amaçlar için olduğunu objektif bir şekilde kanıtlayamamakla suçlanmıştır.⁹¹

İran ile Batı dünyası arasındaki gerilim 2006 yılından sonra her geçen gün giderek tırmanmaya devam etti. ABD yönetimi İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmediğini ileri sürerek İran'a karşı yaptırımlar uygulanması konusundaki tezini Obama döneminde hayata geçirdi. Ancak yaptırımlar konusunda BM çatısı altında ABD adım atmadan önce 17 Mayıs 2010 tarihinde Brezilya ve Türkiye'nin katılımı ile Tahran Deklarasyonu adı verilen bir anlaşma imzalandı. Anlaşma, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Brezilya Cumhurbaşkanı Luis İnacio Lula Da Silva tarafından Tahran'da imzalandı. Anlaşma uyarınca, İran bir hafta içinde UAEK'ya bilgi verecek, Viyana Grubu'nca onaylanırsa 1.200 kg düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum Türkiye'ye nakledilecektir. Bu malzeme Türkiye'de kaldığı süre içinde İran'ın malı olmaya devam edecek, Tahran ve UAEK güvenliği denetlemek üzere gözlemci gönderilebilecek, Viyana Grubu 1 yıl içinde İran'a 120 kg nükleer yakıt sunacak, İran, Türkiye'den uranyumu hızla ve koşulsuz olarak iade etmesini isteyebilecek.⁹²

Ancak Tahran Deklarasyonu ABD'yi memnun etmedi ve ABD Haziran 2010'un başında BM Güvenlik Konseyi'nde Çin ve Rusya'yı da ikna ederek İran'a tarihinde dördüncü kez yaptırımları uygulamaya başladı. 2013 yılında cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Hasan Ruhani katıldığı Davos Dünya Ekonomi Forumu'nda, Kasım ayında Birleşmiş Milletler Nükleer Dairesi ile yaptığı anlaşma uyarınca ülkesindeki uranyum zenginleştirmesini %20 azalttığını duyurmuştur. Hasan Ruhani'nin ılımlı

⁹¹ Talha Köse, "İran'ın Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları", Seta Yayınları, Ankara, 2008, s. 23, <http://file.setav.org/Files/Pdf/iran-nukleer-programive-orta-dogu-siyaseti-guc-dengeleri-ve-diplomasinin-imkanlari.pdf>, 13.05.2016

⁹²Türkiye, İran anlaşmasının neresin de? http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131126_iran_turkiye.shtml, 26.11.2013, 13.05.2016

tutumu ve müzakerelere açık duruşu neticesinde AB İran'a uyguladığı yaptırımları 6 ay süreyle askıya almıştır.⁹³

2.6. Başkan Obama Dönemi ABD Politikaları

ABD son derece çeşitlilik gösteren bir halka sahip olmasına rağmen, kuruluş misyonuna dayanan dünyada demokrasinin yayılması düşüncesi Amerikan halkında yerleşmiş bir düşünce olarak kabul edilir. Amerikalıların evrensel olarak gördüğü Kapitalizm, bireysel özgürlük ve insan ya da insanlığın ilerlemesi düşüncelerini tüm dünyanın benimsemesi gerektiğine inanmaktadır. Liberal demokrasiyi tüm dünyaya yaymaya çalışan ABD liberal demokratik ilkeleri ve dolayısıyla liberal demokrasiyi insanlık tarihi boyunca denenmiş en iyi yönetim biçimi olarak görür. Dünyadaki diğer ulusları kurtarma bilincini de Tanrı tarafından seçilmiş bir ulus olması inancına dayandırmaktadır. Bu inanç günümüze kadar varlığını korumuş ve Amerikan dış politikası üzerinde etkili olmuştur.⁹⁴ Özellikle 11 Eylül sonrası Bush Yönetimi altında demokrasi promosyonu özel bir şekil almıştır. Demokrasi promosyonu geleneğindeki bu tarzı Bush yönetimi “Özgürlük Gündemi” olarak adlandırmış ve ABD'nin büyük stratejisini yeniden şekillendirmiştir. Demokrasiyi getirmek için askeri müdahalenin gerektiğinde agresif olarak kullanılabilirdiğine tezine dayanan bir “zorlayıcı” yaklaşımdır. Bu yaklaşımın neden ve nasıl geliştiği konusunda tartışmalar olsa da, Bush yönetiminin iktidara gelmesinden 11 Eylül saldırılarına kadar olan dönemde bu tarz bir zorlayıcı demokrasi promosyonu görülmez. Bush'un zorlayıcı politikaya geçmesi bir yandan 11 Eylül saldırıları ile bir yandan da ABD'nin maddi kabiliyetlerinin gelişmesi ve içeride yeni-muhafazakar bir milliyetçi politikanın hakim olmasıyla ilişkilidir. Buna göre, eğer Ortadoğu'da diktatörlükler yıkılır da yerine demokrasiler kurulursa, bölgedeki ABD karşıtlığı sona erer, El Kaide gibi örgütlerle de köklü bir mücadele mümkün olabilirdi. Bu şekilde ortaya çıkan Bush doktrini çerçevesinde ABD Ortadoğu'daki demokrasi projelerine eşî görülmemiş miktarlarda kaynak ayırarak, otoriter rejimleri devirmek için yola koyuldu. İki temel eksene dayanan bu yaklaşıma göre, liberal/seküler ya da Bush yönetiminin deyimiyle demokrasi-yanlısı unsurlar desteklenecekti. Böylece kurulacak

⁹³ Hasan Ruhani: Nükleer program konusunda gerekli tüm adımları atmaya hazırız, <http://tr.euronews.com/2014/01/23/hasan-ruhani>, (23.01.2013), 13.05.2016

⁹⁴ Gökhan Telatar, “Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu”, Alternatif Politika,2012, s. 55.

yeni yönetimle İslamcılar marjinal konuma düşürülüp tasfiye edilecek ve ABD'ye tehdit oluşturan İslamcı hareketler de sona erecekti.⁹⁵

Bush yönetimi belirlediği bu hedeflere yönelik aktif bir politika izlemiştir. Irak'ta Saddam Hüseyin yönetimi yıkılmış, İran ve Suriye'yi baskı altına almış, Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan gibi ülkelerdeki halk ayaklanmalarını desteklemiştir. Özellikle Irak müdahalesi uluslararası toplumdan ciddi manada tepki çekmiştir. ABD'nin bu olumsuz imajını düzeltmek de Obama'ya kalmıştır. Selefinden oldukça olumsuz bir miras devralan Obama, dış politikasını ABD'nin uluslararası imajını düzeltmek ve Bush yönetiminin politikalarının neden olduğu sorunları çözmek üzerine oturtmuştur.⁹⁶

Obama yönetime geldikten sonra ABD'nin küresel liderliğini canlandırmak için dış politikada aktif olacak stratejiler üzerinde durmuştur. Öncelikli olarak Irak savaşının sonlandırılması Bush yönetiminden farklı bir politika izleyeceğini göstermektedir. Irak savaşını sonlandırmasıyla dikkatleri Ortadoğu'nun başka sorunları üzerine çekerek nükleer silah, terörizmle mücadele gibi konular üzerinde duracağını belirtmiştir. Bush yönetiminden farklı olarak uluslararası toplumla birlikte ortak güvenlik anlayışı üzerinde durmuş; adil, güvenli ve demokratik kurumların yeniden inşasına yardımcı olunması konusuna vurgu yapılmıştır.⁹⁷

Obama, Haziran 2009'daki Kahire'deki bir açılış konuşmasında, "hiçbir yönetim sisteminin, başkaları tarafından bir ulusa dayatılmaması gerektiği ve dayatılamayacağına" dikkat çekerek, ABD ve dünya Müslümanları arasında "yeni bir başlangıç" çağrısı yaptı. Mart ayında, İran yılbaşına denk gelen bir tarihte Farsça altyazılı bir video yayınlayarak ABD'nin İran ile ilişkilerinde (özellikle nükleer silah elde etmeye çalıştığı iddiaları doğrultusunda neo-con'lar İran'a bilhassa düşmanca davrandı) onlarca yıldır süren gerilimlerin sona erdirilmesini istediğini ilan etti ve Tahran'ı saldırgan anti-Amerikan söylemlerini yumuşatmaya çağırdı. Müslüman dünyaya ulaşmak ve daha kapsamlı bir kültürler arasında anlayış oluşturma yönündeki bu çabalar, ABD'nin "teröre karşı savaşı" yürütme biçimini değiştirmeye yönelik diğer girişimlerle bağlantılıydı. Özellikle işkenceye başvurulmasını yasaklayan bir düzenleme imzalandı ve Guantanamo'daki gözaltı kampının kapatılması (fakat Obama'nın görevdeki ilk yılında yerine getirmeyi vaat ettiği bu sözden kısa sürede vazgeçildi) sözü

⁹⁵Burhanettin Duran, Nuh Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri",2012, s.28.

⁹⁶ Gökhan Telatar, a.g.e, s. 56-57.

⁹⁷ Gökhan Telatar, a.g.e, s. 58-59.

verildi. Filistin sorununda ilerleme kaydedilmesi konusuna da daha fazla vurgu yapıldı.⁹⁸

Obama yönetiminin akılcı dış politika anlayışı Bush yönetiminden oldukça farklı bakış açıları geliştirme noktasında yavaş yavaş iddialı özgürlük gündemini benimsemeyi terk etmiştir. Özellikle Bush yönetiminin 11 Eylül'den sonra zorba yönetimlere karşı giriştiği sona erdirme anlayışı uluslararası alanda tartışmalı hale gelmiştir. Bu tartışmalı hali; ideolojik alt yapıdan uzak pragmatist politikalar üretmek isteyen Obama, Bush yönetiminin ABD'nin imajını oldukça zedelediği İslam coğrafyasında Amerikan ulusal çıkarlarını ön planda tutan realist bir politika izlenmesi gerektiğini söylemiştir. Obama direkt olarak ülkelere müdahale anlayışını terk etmiş, neticede ortada toparlanması gerek bir dış politika olduğu gerçeği var, ABD'ye karşı oluşacak saldırıların önlenmesi, radikal örgütlerin güç kazanmasının önüne geçilmesine ağırlık verilmesini önceliklelemiştir.⁹⁹ ABD dışından bakıldığında "demokrasinin yayılması" başlığı altında Amerikan yönetiminin sergilediği politikalar oldukça olumsuz etki yaratmıştır. Obama yönetimi ABD'yi zora sokan bu yaklaşımı yeniden yorumlamıştır. Bu yaklaşımlara baktığımızda; dünyanın tepkisini çeken bazı kavramlar terk edilmiştir. Demokrasinin yayılmasına ilişkin konularda yeniden angajman ve işbirliği çabaları çerçevesinde adımlar atılması yönünde kararlar verilmiştir. Bush yönetiminin uluslararası toplumda ABD'nin prestijini zedeleyen ve güven sarsıcı terimlerinden vazgeçilmiştir. Obama yönetimi, "Haydut devlet", "Şer eksenini" gibi nitelendirmeler yerine bir yandan terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi, ya da ekonomik işbirliğinin artırılması gibi ABD'nin çıkarlarını önceleyen başlıklara yönelirken demokrasinin yayılması çerçevesindeki politikalara zarar vermemeye çalışmıştır. Obama yönetimi demokrasinin yayılması için model oluşturma görüşüne öncelik verilmesini ikinci unsur olarak ortaya koymuştur. Demokrasinin tepeden inme olmayacağını, özümsemesi gerektiğini ifade ederek, her toplumun ayrı gelenek ve göreneklerinin olduğunu bunları dikkate alarak uygun yolun seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu cümleden olarak Obama, Bush yönetimindeki korumacı, aktivist yaklaşımı eleştirmiş model oluşturarak daha etkili ve geleceğe dönük politika anlayışını ortaya koymuştur. Obama yönetimi Bush'tan farklı olarak; dünyada Irak savaşı ile tepkileri üzerine çeken "demokrasi getirme" başlığını yumuşatıcı veya unutturucu bir yol seçerek insan hakları başlığının içinde kullanmıştır. Nitekim 2010

⁹⁸Andrew Heywood, "Küresel Siyaset", çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Adres Yayınları, 2013, s.274.

⁹⁹Gökhan Telatar, a.g.e, s. 59.

yılındaki stratejide demokrasinin yayılması ve insan hakları konusu aynı başlık içinde yer almış ve bu iki konudan insan haklarına daha çok ağırlık verilmiştir. ABD'nin uluslararası platformda sıkça tekrarladığı hoşgörü, eşitlik, adalet, toplantı yapma, ibadet etme, liderleri seçme özgürlükleri, insan onuru gibi değerlerin Amerikan ulusunun üzerine kurulu olduğu ayrıca bu değerlerin evrensel olduğuna inandıkları bu değerleri benimseyen toplumların hem kendi içinde daha başarılı olacakları hem de ABD için tehdit oluşturmayacaklarını ifade etmiştir. Obama yönetiminin demokrasinin yayılması çabaları ile ilişkilendirilen bir diğer başlıkta kalkınma konusundaki çabalarıdır. Buna göre savunulan demokratik değerlerin dünyada kabul görmesi için toplumların günlük yaşantılarında değişimler olmalıdır. Zira dünyanın Soğuk Savaş Sonrası ekonomik, siyasal, yasal ve sosyal açıdan baskı altına alınan ve marjinalleşmeye maruz kalan bir yapısı varsa demokrasiyi yaymanın da sıkıntı olacağı söz konusudur. Netice de Obama'nın demokrasi konusundaki yaklaşımları oldukça geniş bir çerçeveye oturmaktadır. İnsan hakları ve kalkınma birlikte değerlendirilmiş ikisinin doğru orantılı olduğuna, birbirlerini güçlendireceklerine inanılmıştır.¹⁰⁰

Obama yönetimin demokrasinin yayılması konusundaki stratejisinin sahada test edildiği olay “Arap Baharı” olarak nitelendirilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin pek çoğunda etkili olan halk ayaklanmaları olmuştur.¹⁰¹ 2011 yılının ilk aylarında Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da gerçekleşen bu halk ayaklanmaları, muhalif “genç nüfus şişkinliğinin” iletişim teknolojisi araçlarına daha fazla ulaşabilmesiyle gerçekleşen hızlı siyasi uyanışın canlı birer örneğidir. Bu ayaklanmalar bozuk ve sorumsuz ulusal yönetimlere karşı duyulan kızgınlıkla ortaya çıktı. İşsizlik, siyasi hakların tanınmaması ve süresi uzatılan “olağanüstü” yasalardan kaynaklanan yereldeki öfke ve hüsrana, ayaklanmaları hazırlayan itici gücü sağladı. On yıllar boyunca süren iktidarlarında güvende olan liderler, bir anda kendilerini emperyal dönemin sona ermesinden bu yana Ortadoğu’da başlamakta olan siyasi uyanışla karşı karşıya buldular.¹⁰² Obama yönetimi başlayan halk ayaklanmalarına karşı net bir duruş sergilemekte oldukça zorlanmıştır. 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta başlayan ve sonrasında pek çok ülkeye yayılan ayaklanmalar Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de liderlerin devrilmesine neden olmuştur. Bu liderlerin bazıları ABD’nin müttefiki olması, diğer taraftan da demokrasinin

¹⁰⁰ Gökhan Telatar, a.g.e,s. 63-66.

¹⁰¹ Gökhan Telatar, a.g.e, s 68-70

¹⁰² Zbigniew Brzezinski,"Stratejik Vizyon:Amerika ve Küresel Güç Buhranı", ev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Timaş Yayınları.2012,s.42.

yayılması misyonunu kendine şiar edindiğini söyleyen ABD nasıl adım atacağı konusunda ikilem yaşamakla karşı karşıya kalmıştır.¹⁰³

Tunus'ta Muhammed bin Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendini benzin dökerek canına kıymasıyla başlayan halk hareketi, Zeynel Abidin Bin Ali'nin eşiyle 14 Ocak 2011'de Suudi Arabistan'a kaçmasıyla 23 yıllık iktidarını "kansız" bir şekilde sonlandırdı.¹⁰⁴

Aslında Obama yönetimi gelişmeleri kafası karışmış bir şekilde izlerken "istikrar mı yoksa demokrasi mi?" sorusunun yanıtını arar gibiydi.

Neticede Obama yönetimi de tüm dünya gibi bu ayaklanmalara hazırlıksız yakalanmıştı. Olayların başlamasından sonra Tunus' ayaklanmalar tüm Tunus'a yayılırken, Obama yönetimi Tunus lideri Bin Ali'nin ülkesini terk etmesine kadar oldukça sessiz kalmıştır. 11 Ocak'ta ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama ile ayaklanmaya katılan göstericilere karşı aşırı güç kullanılması eleştirilmiştir. Obama ise ancak 14 Ocak'ta ilk kez bu konu hakkında konuşmuştur. Zaten o konuşmadan önce de Bin Ali ülke dışına çıkmıştır.

Obama yönetiminin ikilemde kaldığı önemli ülkelerden bir tanesi de Mısır'dı. İran'a karşı ABD'nin desteklediği Mısır; bölgede Sünni ılımlı İslam ittifakının en güçlü ülkesi olması, İsrail ile yakın ilişkilerin olması gibi özellikleri, Arap Baharının sıçramasıyla Obama yönetimini pozisyon almada oldukça zorlanmıştır. Pozisyon alamamadaki neden özellikle Irak savaşı ile bölgede Amerikan karşıtlığının artmasıyla Ortadoğu'da yönlendirmeye ve kullanmaya müsait liderlerin devrilmesi; onların yerine demokratik yöntemlerle gelenlerin daha önce uyguladıkları politikaları devam ettirmekte sıkıntı oluşturabileceği kaygısının taşınmasıdır. Bu nedenle Mısır'da başlayan ayaklanmalarda Obama yönetimi oldukça yavaş hareket etmiştir.¹⁰⁵ İlâveten ABD yönetimi, Arap Baharı'nda, 'oyunun başını çeken' olmak istemezken, gelişmeleri şekillendirmek için de bölgedeki uzun süreli ilişkilerini kullanmıştır. Bu durum, ABD'nin on yıllar boyunca finanse ettiği ordunun zenginleştirdiği generalleri ve askeri üst yönetimin, muhtemelen, Mübarek yönetiminin iç çemberindeki diğer ilişkilerinden daha çok Washington'un hamiliğine ihtiyaç duyduğu Mısır'da daha açıktır. Tahrir

¹⁰³ Gökhan Telatar, a.g.e, s. 70.

¹⁰⁴ Segah Tekin, İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği,

http://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/622/819165410._insani_mudahale_kavrami_ve_libya_geleegi_analiz.pdf, 2011, 15.05.2016

¹⁰⁵ Gökhan Telatar, a.g.e, s. 70.

meydanındaki protestolar sırasında ABD diplomasisi dikkate alındığında, Amerika'nın ilişkileri çerçevesinde, tüm seviyelerde gerçekleştirilen temaslar ile Beyaz Saray'daki Joe Biden'dan Pentagon'daki orta seviyeli bir subaya kadar Mısır ordusunun uyguladığı sürekli şiddetin bir resmi çizilmiş olup bu resim, Mısır güçlerinin hiçbir koşul altında protestoculara ateş açılmaması hususunda ısrarcı olunmasına yönelik diplomatik niyeti güçlendirmiştir. Mübarek ile iyi koordine edilmeyen temaslar ve Beyaz Saray'ın karmaşık sinyalleri, Mısır Başkanlığı'nın, protestoculara reform hususunda belirsiz vaatlerde bulunarak gücü elde tutmasına ilişkin artan şekildeki garip çabalarına neredeyse tamamen katkıda bulunmuştur.¹⁰⁶ Ancak muhaliflerin bu seçeneği kabul etmemesi üzerine, Mübarek'in 9 ay sonra yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olmaktan vazgeçmesi için ikna çabaları yürütülmüştür. Ne muhaliflerin ne de Mübarek'in bunu kabul etmemesi üzerine Mısır'da yönetim değişikliğinin engellenmesi iyice zorlaşmıştır.

Obama yönetimi de bu durumu fırsata dönüştürmek için çaba sarf etmiş, Arap halkından yana bir tutum alarak ülkesinin bölgedeki imajını düzeltmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Mübarek'in gitmesini sağlamak için Mısır ordusu ile işbirliği yapmış ve Mübarek sonrası geçiş sürecini ordu aracılığıyla kontrol etmeye çalışmıştır. Mısır'daki ayrıcalıklı konumunu kaybetmemek için siyasi süreci kontrolünde tutmak isteyen ordu da Mübarek'e verdiği desteği geri çekmiş, bunun üzerine Mübarek 11 Şubat'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. Mısır'da yaşanan olaylarda öncelikli amacı halkın demokratik taleplerinin desteklenmesinden ziyade mevcut rejimin korunması olan ABD bunu önce Mübarek'in de koltuğunu koruyacağı bir şekilde sağlamaya çalışmış, bu mümkün olmayınca da Mısır'da rejimin temelini oluşturan ve Washington'un ülkedeki asıl müttefiki olan ordu aracılığıyla bu amacını gerçekleştirmiştir.¹⁰⁷

Arap dünyasını etkisi altına alan ayaklanmalar 27 Ocak 2011'de, El-Kaide'nin Ortadoğu'da en güçlü olduğu ülkelerden biri olan Yemen'de de başlamıştır. Obama, ayaklanmalar sonucunda Ali Abdullah Salih'in devrilmesi halinde bu ülkenin Washington'un El-Kaide ile mücadelesine verdiği desteğin kesilebileceği endişesiyle, olası bir rejim değişikliğini engellemek için büyük çaba sarf etmiştir. Ayaklanmalar giderek şiddetlendikçe ve El-Kaide bu durumdan avantaj sağladıkça Obama yönetimi

¹⁰⁶ Kitchen, Nicholas. "After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring", 2012 ,s.56.

¹⁰⁷ Gökhan Telatar, a.g.e, s.71.

kendi kontrolünde gerçekleşecek bir lider değişikliğinin en iyi çözüm olacağını düşünmüş, bu bağlamda Körfez İşbirliği Konseyi'nin anlaşma çabalarını desteklemiştir. Nitekim aylar süren çabaların sonunda, 23 Kasım 2011'de Salih, yönetimi, yardımcısı Abed Rabbo Mansour Hadi'ye devretmesini öngören anlaşmayı imzalamıştır. Yemen'de Salih'ten bağımsız olarak hareket edebilecek kamu kurumları bulunmadığı için rejimin devrilmesi durumunda anarşi ortamının oluşacağı ve El-Kaide'nin bundan fayda sağlayacağı endişesiyle, Obama yönetimi rejimin korunup muhalefeti yatıştırmak için sadece devlet başkanının değiştirilmesine yönelik bir politika izlemiştir.

Nüfusunun %70'ini Şiiiler oluşturmakla birlikte yönetimin Sünni olduğu Bahreyn'de 14 Şubat 2011'de başlayan ayaklanmalar ise, Obama'yı, ABD'nin Ortadoğu'daki deniz kuvvetlerine ev sahipliği yapan ülkede Şii bir yönetimin başa gelmesi durumunda bu işbirliğinin ortadan kalkacağı ve bölgedeki güç dengesinin İran lehine değişeceği endişesine sokmuştur. Bu nedenle rejim ile muhalifler arasındaki iplerin kopmasının engellenmesi için büyük çaba sarf eden Obama, ayaklanmaları güç kullanarak bastırmaya çalışan Bahreyn yönetimini eleştirerek şiddete başvurmaması için baskı uygulamış, Körfez İşbirliği Konseyi'nin askeri yardım göndermesini eleştirmiştir. Nitekim Washington'un büyük teşvikiyle, Kral Hamad bin Isa Al Khalifah Temmuz ayında ulusal diyalog çağrısı yapmış, gösteriler sırasında yaşananları araştırmak için komisyon kurmuştur. Dolayısıyla Bahreyn'de yaşanan ayaklanmalarda öncelikli amacı statükonun bozulmasına izin verilmemesi olan Obama, Manama'ya yaptırım uygulamamış, Al Khalifah'a görevi bırakma çağrısında bulunmamış, hatta Bahreyn'e silah satışına devam etmiştir.

Diğer taraftan, Suriye'de 26 Ocak 2011'de başlayıp Mart ortalarında iyice şiddetlenen ve halen devam eden ayaklanmalarda muhalifler uzun süredir direnmelerine rağmen henüz bir netice alamamış, Esad yönetimi göstericilere karşı şiddet uygulamış, ABD'nin çabaları ise şiddet eylemlerini durdurma konusunda yetersiz görülmüştür.¹⁰⁸ Suriye'de, Esad yönetiminin baskıları, Amerikan dış politikasının alet çantasına, daha sınırlı bir alandaki seçenekleri empoze etmiştir. Rejimi ortadan kaldıracak baskı gücü olmadığı için ABD, İran ile ittifakının ve Rusya ve daha dar bir boyutta Çin tarafından engellenen BM rotasına ilişkin yönetsel vaatlerinin sonucunda izole olmaya çalışmış ve açık bir şekilde ikna edici olmayan ateşkese arabuluculuk yapma görevini Kofi Annan'a

¹⁰⁸ Gökhan Telatar, a.g.e,s. 71-73.

bırakmıştır.¹⁰⁹ Bu nedenle Obama yönetiminin Suriye'deki ayaklanmalara yönelik politikası, diğer örneklerden daha büyük eleştiri almıştır. Ayaklanmalar ABD için, Esad rejiminin devrilmesi ve Sünni bir yönetimin iş başına gelmesi durumunda İran ve Hamas önemli bir müttefikini kaybedeceği için fırsat, yeni yönetim döneminde Suriye'nin İran ve Irak'taki Şii yönetimlerle ilişkileri bozulabileceği için de risk oluşturmaktaydı. Bu nedenle Obama yönetimi uzun bir süre Esad rejiminin devrilmesini destekleme konusunda çekingen davranmış, Esad'ın görevden ayrılması çağrısı ise ancak 18 Ağustos'ta gelmiştir. Bu süre içinde Suriye'ye göstericilere karşı şiddet kullanılmaması uyarısında bulunmuş ve Esad rejimi üzerinde baskı uygulamak için ekonomik yaptırımlar uygulamıştır.¹¹⁰

Rusya ve Çin'in muhalefeti nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin izninin mümkün olmaması, Suriye'nin Libya'dan daha güçlü bir orduya sahip olması, muhaliflerin yönetime karşı savaştıkları yeterli silahlı güce sahip olmaması, Irak ve İran gibi Suriye'nin yakın komşularının askeri müdahaleye karşı olmasından dolayı yeterli bölgesel destekten yoksun olunması gibi nedenlerle Washington askeri müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. Fakat yaptırımların etkili olmaması nedeniyle, Obama yönetimi, Esad üzerindeki baskıyı artırmak ve görevi bırakmaya zorlamak için Avrupa Birliği, Arap Birliği ve bölge ülkeleriyle birlikte çalışmaktadır. Bir yandan da Esad sonrası dönemde Irak'ta olduğu gibi bir iç savaş yaşanmaması için muhaliflere birlik olmaları yönünde baskı yapmakta, bu nedenle tüm güvenlik sorunlarına rağmen büyükelçisini geri çekmemektedir. Görüldüğü üzere Obama yönetimi Suriye halkının demokratik taleplerine destek olmak için çaba sarf etmekle birlikte, bu yöndeki adımlarını atarken oldukça dikkatli davranmakta ve ülkesini Irak'ta olduğu gibi bir çıkmazın içine sokmamaya büyük özen göstermektedir.

Bütün bunların sonucunda, başkanlığının ilk yılında karşı karşıya kaldığı İran, Honduras ve Afganistan'daki anti-demokratik gelişmeler karşısında demokrasinin yayılması misyonu açısından başarılı bir performans sergileyemeyen Obama yönetiminin Arap Baharı sırasındaki politikasının da hegemon olmanın sorumluluklarının yerine getirilmesi açısından çok fazla tatmin edici olmadığını söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedeni, Obama yönetiminin Arap

¹⁰⁹ Nicolas Kitchen, *The Contradictions of Hegemony: The United States and the Arab Spring*, http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS__UnitedStatesAndTheArabSpring_Kitchen.pdf, 01.06.2016, s. 57

¹¹⁰ Gökhan Telatar, a.g.e, s. 73.

ayaklanmalarına yönelik politikasında demokrasinin yayılması misyonundan ziyade Amerikan ulusal çıkarlarını koruma amacının daha baskın olmasıdır. Obama her seferinde Ortadoğu halklarının demokratik taleplerinin destekçisi olduklarını ifade etmesine rağmen, bu desteğin yerine getirilmesi konusunda çok fazla çaba sarf etmemiştir. Mısır ve Yemen’de liderlerin görevi bırakmalarını sağlamak için yürüttüğü çabalar, Libya’ya düzenlenen askeri müdahalede yer alması, Suriye’deki ayaklanmalarda Esad rejiminin devrilmesi için bölge ülkelerinin çabalarını teşvik etmesi Obama yönetiminin bu süreçteki somut adımları olarak sayılabilecekken, burada öncelikli amaç mevcut krizlerin Amerikan çıkarları açısından mümkünse kazanç ile, mümkün olmaması halinde ise en az zarar ile sonuçlanmasının sağlanması olmuştur.¹¹¹

¹¹¹ Gökhan Telatar, a.g.e,s.73-74.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKALARI: İNGİLTERE-ALMANYA

Bu bölümde bölge üzerinde önemli etkileri olan iki güçlü Avrupalı devletinin Ortadoğu politikaları incelenecektir.

3.1. İngiltere'nin Ortadoğu Politikası

İngiltere, uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarını koruma veya taleplerini karşı tarafa kabul ettirme konusunda sahip olduğu maddi ve manevi potansiyeli iyi kullanan bir aktördür. Dış siyasetinde ticaretini korumaya ve genişletmeye, ekonomik gelişmeyi teşvike, küresel çıkarlarının güvence altına alınmasına, yakın çevresinin korunmasına ve stratejik ortaklıklar kurmaya çalışmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için de yumuşak gücü ve gerektiğinde sert gücü kullanmaktadır. Bir sömürge ülkesi olan İngiltere, Fransa ile Ortadoğu'yu bölüşmüş ve bölge içinde kendince sınırlar çizmişti. 1900'lü yılların ortalarında Ortadoğu ülkeleri tek tek bağımsızlıklarına kavuştu. Fakat dünya 1945'ten sonra yeni bir sürece girdi. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle İngiltere ve Fransa'nın dünya siyasetinden çekilmesinden sonra, dünya kesin çizgileriyle (1945-1947) ABD ve Sovyetler Birliği'nin çevresinde iki kutuplu bir yapıya dönüştü. Bu dönemden sonra İngiltere'nin çıkarları ABD çıkarları ile iç içe girdi. Bu kutuplaşma, güçler dengesini doğurdu, büyük ve orta büyüklükteki devletlerin hemen hepsi bu iki blok içinde toplandı. Dünya siyasetinde merkezî rol oynayan Ortadoğu, Soğuk Savaş döneminde gücü elinde tutmak isteyen tarafların çıkar çatışmalarına sahne oldu. Temel enerji kaynağı olan petrol ve gazın bölgede bol miktarda bulunması Ortadoğu üzerinde etki kurma mücadelesini körükledi. Petrol, Ortadoğu'daki mücadelenin temel sebeplerinden biri oldu. Bu çalışma İngiltere'nin Ortadoğu'da yer almaya başladığı dönemden bugüne, çıkarları doğrultusunda bölgeyi şekillendirmek istemesine, bölgede bir aktör olarak etkisine ve Arap ayaklanmalarıyla bölgede aldığı pozisyona değinmektedir.

3.1.1. İngiltere'nin Dış Siyaset Hedefleri ve Ortadoğu ile İlişkisi

İngiltere koloni döneminden 2. Dünya Savaşı'na kadar kendi istikrarı için küresel dengeleri gözetmeye çalışmıştır. İngiltere'nin dış siyasetindeki hedefler; ticaretin korunması ve genişletilmesiyle ekonomik gelişmeyi teşvik, küresel çıkarların

güvence altına alınması, yakın çevrenin korunması ve stratejik ortaklıklar kurulmaya çalışılması, son olarak da birbirlerine gittikçe entegre olan dünyanın kontrol altına alınmaya çalışılması olarak sıralanabilir.¹¹² İngiltere her zaman Ortadoğu'da başat aktörlerden biri oldu. Öyle ki Ortadoğu kavramını ilk olarak Amerikan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından 1902'de kullanıldıktan sonra, İngiliz gazetesi The Times'ın dış politika editörü Valentine Chirol, Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın bölgede inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına "Ortadoğu'nun Problemleri" başlığını koyarak kavramın kamuoyunda benimsenmesine katkıda bulundu.¹¹³ 18. yüzyılda başlayan Asya çalışmalarıyla bölge mercek altına alınmış kültürü, dili ve dini antropoloji bilimiyle incelenmiştir. Arap ve İslami olanın örgütlü bir biçimde incelenmesi, öğretilmesi ve varılan sonuçları bir kuşaktan diğere iletebilecek kurumların oluşturulması daha sonra başladı. Bengal'in Britanya'ya ait yeni bölgesinde, Sir William Jones (1746-94) Hindistan'daki Hindu kültürünün yanı sıra Müslüman kültürünü araştırmak için pek çok örneğin ilkini oluşturan bir Asya derneği kurdu.¹¹⁴ Ayrıca Batılı güçler kendi kazanımlarını bir üstünlüğe dönüştürerek Doğu'ya karşı kullanmaya başlamışlardı. 1910'da Avam Kamarası'nda Arthur James Balfour'un konuşmasındaki şu sözleri Batı'nın Doğu algısını göstermektedir: "Doğulu ulusların tarihine bir bakın, kendi kendini yönetim konusunda hiçbir ize rastlamazsınız. Bizim işimiz yönetmekse, minnettarlık görsek de görmesek de, onlara sağladığımız nimetler hakkında bir fikirleri olsa da olmasa da yönetmek görevimiz."¹¹⁵

3.1.2. Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşünde İngiliz Politikaları ve Birinci Dünya Savaşı

1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere imparatorluk için karasal olarak genişlemeye önem verdi. Churchill İngiltere'nin güvenliği için Ortadoğu'yu stratejik ve ekonomik amaçlarına ulaşacağı hayati öneme sahip bir yer olarak görmüştü. İngiltere Hindistan'a bağımsızlık tanıdığı 1947'de dekolonizasyon sürecine girmiş fakat Ortadoğu'ya imparatorluğunun son kalıntıları olarak çok daha fazla önem vermeye başlamıştı. İngiltere'nin güvenlik planı bölgede Körfez ülkeleri; Umman, Kuveyt,

¹¹² Mark Sedgwick, Britain and the Middle East: In Pursuit of Eternal Interests, http://www.ashgate.com/pdf/SamplePages/Strategic_Interests_in_the_Middle_East_Ch1.pdf, s. 5-14.

¹¹³ Davut Dursun, Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapısı Üzerine Genel Tespitler, s. 1233.

¹¹⁴ Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları, 10. Baskı, 2013, s. 353.

¹¹⁵ Edward Said, Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu, İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 1989, s. 58-59.

Bahreyn ve Mısır'ı kontrol altına almaktı ve bu sebeple Ortadoğu'ya odaklandı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin çıkarları ABD çıkarları ile iç içe girdi.¹¹⁶ Dünyanın en büyük gaz ve petrol rezervleri Ortadoğu'da bulunuyor. Bu sebeple özellikle Batılı ülkeler başta olmak üzere dünyada artan enerji ihtiyacını karşılamak isteyen güç odakları bölgeye nüfuz etme yarışına girdi. Ortadoğu'nun İngiltere Çıkması İngilizlerin tarih boyunca güç mücadelesinin önemli merkezlerinden biri olan Ortadoğu'ya tam anlamıyla girişi 1. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla gerçekleşti. İngiliz gücünün temeli ticarete dayandığından ticaret yollarının ve stratejik noktaların ele geçirilerek güvence altına alınması İngiltere için hayati öneme sahipti. Bu bakımdan Akdeniz'de Kıbrıs, Mısır'da ise Süveyş Kanalı İngilizlerin stratejik önceliğini oluşturdu. Savaş boyunca Osmanlı ve İngiliz orduları arasında çok çetin mücadelelere şahit olan bölge savaş sona erdiğinde çoğunlukla İngilizlerin kontrolüne geçti.¹¹⁷ Ortadoğu bölgesi, Hindistan yolunu açtığından İngiltere için önemliydi.¹¹⁸ İngiltere'nin 19. yüzyıldaki stratejik çıkarları Hindistan'ı, dolayısıyla Hindistan'a ve diğer sömürlere giden ulaşım hatlarını korumak ve ticari üstünlüğünü devam ettirmekten geçiyordu. İngiltere bu amaçlara ulaşmak için Osmanlı Devleti ve İran'ın Rusya karşısında bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmak, tampon devletler olarak kalmalarını temin etmek için çalıştı.¹¹⁹ 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere hükümeti Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde Middle Eastern Department adıyla bir idari teşkilat kurdu. 2. Dünya Savaşı sırasında Kahire merkezli Ortadoğu Hava Komutanlığı (Middle East Air Command) adıyla bir birim oluşturuldu ve İngiltere'nin bölgedeki mandaları olan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın yanı sıra Aden ve Malta da buranın kontrolüne verildi. İran ve Eritre de bu komutanlığın kontrol alanına dâhil edildi.¹²⁰ Mısır'da ortaya çıkan Mehmet Ali Paşa sorununda Osmanlı'nın yanında yer alan İngiltere, Rusya'nın yayılmasını önlemek için o dönemde Osmanlı'ya desteğini esirgemedi. 1853'te Kırım Savaşı Rusya'nın İngiltere'ye yaptığı Osmanlı topraklarının paylaşılması teklifinin reddedilmesinden sonra Rusya'nın bu işe tek başına kalkışmasından dolayı patlak verdi. Buna razı olmayan İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne destek olması karşısında direnemeyen Rusya, durdurulmuş ve 1856'da imzalanan Paris Antlaşması ile savaş sona ermişti. Rusya'nın İngilizlerin teklifi kabul

¹¹⁶ Mark Sedgwick, a.g.e s. 5-14.

¹¹⁷ Yavuz Yener, İngiliz Dış Politikasının Ortadoğu İkilemi.

¹¹⁸ Peter Masnfield, Ortadoğu Tarihi, İstanbul, 2012, s. 139.

¹¹⁹ İslam Ansiklopedisi, İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 33, Ankara, 2003, s. 405.

¹²⁰ Davut Dursun, Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapısı Üzerine Genel Tespitler, s. 1236.

etmemesinin sebebi, Ortadoğu'ya yerleşecek Rusya'nın kendi çıkarlarını tehdit edeceği endişesiydi. Palmerstone'nın dediği üzere "Hindistan yolunun emniyetini korumak." en önemli hedefti.¹²¹

3.1.3. Modern Çağın En Önemli Sömürgeciliği

İngiltere Malta, Aden ve Kıbrıs'ı ele geçirdi, 1875'te Süveyş Kanalı hisselerini satın aldı. 1882 yılında Mısır'ı işgal etti. Bu işgal modern çağın en önemli sömürgecilik olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Mısır'ın on yıllar boyunca ekonomisine çekidüzen verilmesine imkân sağlayan, ülkenin siyasal liderliğinin oluşmasında büyük etkisi olan ve 20. yüzyılın ilk yarısında Mısır (ve İngiliz) politikalarını etkileyen anti-empyalist milliyetçi hareketin odak noktasıdır. İngiltere Mısır'ı Süveyş Kanalı'nı güvence altına almak, Mısır'ın siyasi ve mali istikrarını sağlamak, çağın imparatorluk yarışması bağlamında da ülkeyi Fransızlara kaptırmamak için işgal etmişti.¹²² İngiltere'nin işgaline uğrayan Mısır yeni Arap edebiyatının da merkezi hâline geldi ve Arap edebiyatı Osmanlı dünyasının Arapça konuşan diğer bölgelerine Kahire'den yayıldı. Böylece Arap edebiyatının seçkinleri arasında dile dayalı bir millî uyanış yaşandı.¹²³ İngiltere dokuma sanayisi için buradaki pamuk üretimine özel bir önem vermeye başladı. Pamuk üretimi sulama olmadan gerçekleşmeyeceği için Nil Nehri'nin Mısır'a ulaşmadan önce yukarı kıyıdaşlar tarafından kullanılmasının önüne geçecek uluslararası düzenlemeler yaptı.¹²⁴ İngiltere 1885 Berlin Konferansı'ndan sonra Nil Nehri'nin bütünlüğünü korumak için Mısır'dan güneye inip Sudan'ı da ele geçirmek istedi. Burada Müslümanların direnişiyle karşılaşan İngiltere bir süre Sudan'a dokunmasa da 1896'da ülkeyi işgal etti. Böylece Afrika'nın kuzeyinde İskenderiye'den güneyinde Cape Town'a kadar geniş bir şerit hâlinde uzayan büyük bir sömürge imparatorluğu kurdu.¹²⁵ Öte yandan İngiltere ve Fransa'nın 1916 yılında imzaladıkları gizli anlaşma Sykes-Picot ile Osmanlı'ya ait topraklar masa başında bölüldü; Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Ürdün ve Irak İngiltere'nin kontrolüne bırakılırken, Kudüs uluslararası yönetimin kontrolüne verildi. Bu anlaşma ile 400-500 yıl boyunca siyasi, iktisadi, idari ve kültürel bütünlük arzeden bölge dış müdahaleyle parçalandı. İngiltere Osmanlı'nın parçalanmak üzere olmasını kullanarak Arap âlemini de Osmanlı'ya karşı

¹²¹ Azmi Özcan, Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), İstanbul: İSAM, 1997, s. 23.

¹²² William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 118.

¹²³ Kemal H. Karpat, Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 192.

¹²⁴ Seyfi Kılıç, Mavi Nil Nehri Suları Üzerinde Uyuşmazlık, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2013, Cilt 5, Sayı 56, s. 31. http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201395_seyfi_kilic.pdf.

¹²⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2:1914-1995, İstanbul: Alkım Yayınları, 15. Baskı, 2005, s. 85.

ayaklandırma çabasına girişti. Mekke şerifi Hüseyin ile temasa geçti ve bir anlaşma yaptı. Hüseyin Arap Yarımadası, Irak ve Suriye'yi içine alacak bağımsız bir Arap devleti kurmak isteğini bildirdi. Lübnan hariç bütün istekler İngiltere tarafından kabul edildi. Fakat söz verilen bu yerler Fransa'yla paylaşılmış ve İngiltere Şerif Hüseyin'e karşı iki yüzlü bir oyun oynamıştı. Aynı zamanda İbni Suud'la da anlaşma imzalayan İngiltere, Basra Körfezi'nin güney kıyılarında İbni Suud'un bağımsızlığını tanıdı. İbni Suud Basra Körfezi'nde İngiltere'yi rahat bıraktığı için Irak'taki muharebeler kolaylaşmıştı. Şerif Hüseyin kendisini Arabistan kralı ilan etti ve İngiltere tarafından tanındı.¹²⁶ Ortadoğu'da Yeni Oluşan Ülkeler İngilizler ve Fransızlar Akdeniz'den İran'a ve Körfez'e kadar 19. yüzyılda uygulamaya başladıkları ulus-devlet modelini Ortadoğu'da yeni oluşturulmak istenen yapılar üzerinde devreye sokmuşlardı. Fakat bölgenin kültürü, yapısı, geleneği, dini Batı'nın bu dayatmasına uygun değildi. Bu dayatmacı politikalar sonucunda Arap dünyasında parçalanma hızlandı, Araplar kendi aralarında da bölündü. Çizilen suni sınırlarla irili ufaklı 16 devlet kuruldu. 1918 yılında Osmanlı'nın toptan çökmesi, Britanya ve Fransa'ya istedikleri gibi hareket edebileceklerini hissettikleri kısa bir dönem sundu. Bu dönem iki istilacı Hristiyan devlet için hayal edilmesi zor bir şeydi. Fransa Kilikya ve Adana'yı işgal etmiş, Britanya güçleri Çanakkale Boğazı'nın yönetimini ele geçirmiş ve Batı müttefik güçlerinden İtalya da Antalya'ya çıkmıştı.¹²⁷ İngiltere Irak'ı işgal ettiğinde Irak milliyetçiliğiyle karşılaştı ve ilişkilerini anlaşmalar üzerinden götürdü. Böylece Irak iç ve dış işlerinde geniş yetkilere sahip olmuştu. Milliyetçilik hafiflememişti, yeni anlaşmalar yapıldı ve nihayetinde 1930'da Irak bağımsızlığını kazandı. Bundan sonra İngiltere ile Irak dış politikada daima birbirlerine yardım etti. 1932'de Irak Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Lakin İngiltere bölgede Kürt meselesi ve mezhepler sorununu canlı tuttu. Türkiye'nin üzerinde hak iddia ettiği Musul anlaşmazlığı sırasında Doğu Anadolu'da Kürt ayaklanmasını kışkırttı.¹²⁸

3.1.4. İran' Karşı Politikalar

İran üzerinde ise Rusya ile yarışa girdi ve 1901'de İran'la bir imtiyaz anlaşması yaptı. 1932 yılında İran'daki Abadon petrolü üzerinde hak iddia eden ve öncesinde yapılan imtiyaz anlaşmasını fesheden Rıza Pehlevi'yle aralarında gerginlik başlayınca Basra Körfezi'ne donanma gönderdi. Milletler Cemiyeti ile sorun çözüldü ve 1933'te

¹²⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 125-126.

¹²⁷ Peter Masnfield, Ortadoğu Tarihi, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s. 248.

¹²⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 202-203.

İngiltere İnan ile Anglo-Persian Şirketi (Anglo Persian Oil Company/ APOC) arasında yapılan anlaşma ile alacağı hisseleri artırdı.¹²⁹ Fakat İnan 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin ödediği parayı az bularak anlaşmanın değiştirilmesini istedi. 1949'da İnan petrolünün millileştirilmesi fikri ortaya atıldı ve bu plan 1951'de gerçekleşti. Amerika'nın arabuluculuğuyla APOC ile Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu bir komisyon ile İnan arasında 1954'te bir anlaşma imzalandı ve İngiltere %40 hisse aldı.¹³⁰ Şah'ın Körfez kuşağında üstlendiği askerî sorumluluğun temeli Ekim 1971'de İnan, ABD ve İngiltere arasında bağtlanan gizli bir anlaşmaya dayanıyordu: Buna göre İnan silahlandırılacak ve "Körfezin jandarması" olarak Hint Okyanusu'na kadar uzanan bölge için kullanılabilir bir duruma getirilecekti. Böylelikle Sovyetler Birliği'nin Hint Okyanusu'ndaki varlığı karşılanmak isteniyordu.¹³¹ Ortadoğu toprakları üzerinde kaynak kapma yarışının önemli aktörlerinden bir diğeri Rusya'dır. Tarih İngiliz dış politikasının Rusya'yı çevreleme üzerine inşa edildiğini gösterir; bu çerçevede İnan iki gücün mücadele alanlarından biridir. Dolayısıyla İngiltere'nin sıkıntısı İnan'la değil daha çok Rusya ile, sebebi muhtemelen bu ülkenin AB'nin bütünüyle değil içlerinden bazılarıyla mesela Almanya'yla "daha yakın" ilişki içine girmiş olmasıdır.¹³² Bir İngiliz Mirası: İsrail İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth Nations)'nun savunması açısından Filistin'in önemine dair Başbakanlık tarafından Genel Kurmay Başkanlığına sorulan soruya, Hava Kuvvetleri Komutanı Lord Tedder, gelecekte İngiliz Milletler Topluluğu'nun savunmasının üç ana ihtiyaca bağlı olduğunu, ilkinin İngiltere'nin de içinde bulunduğu Birleşik Krallık ana adasının savunulması ve buranın bir saldırı üssü olarak geliştirilmesi, ikincisi denizlerdeki ulaşım ve iletişim ağının devamlılığının sağlanması ve son olarak da Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma ve saldırı üssü olarak Ortadoğu'da İngiliz nüfuzunun ve pozisyonunun devam etmesiydi.¹³³

İngilizler, Suriye ve Filistin cephesini çökertmek için Şerif Hüseyin'e Suriye, Irak, ve Hicaz'ı içine alan bağımsız bir Arap ülkesi vadetti. Öte yandan 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu olarak tanınan bir mektupla da Siyonistlere Filistin'de bir "millî vatan" sözü verdi. Böylece İsrail'in kuruluşu için gerekli zemin hazırlanarak

¹²⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 209-210.

¹³⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e s. 489-491.

¹³¹ Marianne Stern, "Ve Susuyor Herkes Artık Unutuldu Körfezdeki Savaş", Dünya Sorunları 1988/1, Orta Doğu Dosyası, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988, s. 189.

¹³² Beril Dedeoğlu, "İngiltere: Küresel Siyasete Geri Dönüş Mü?", <http://www.tyb.org.tr/beril-dedeoglundan-ingiltere-kuresel-siyasete-geri-donus-mu-4652h.htm>(15.05.2016)

¹³³ Eftal İrkiçatal, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları için Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesi'nin Ortaya Çıkışı", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı:15, s. 35.

günümüzde “Filistin Davası” olarak bilinen olayların temeli de atıldı.¹³⁴ İngilizlerin destekleriyle Avrupa’dan Filistin’e bir Yahudi akını yaşandı. İsrail’in 1948 yılında kurulmasıyla sorunlar katlanarak büyümeye başladı, bölgeye yapılan dış müdahaleler ise her zaman problemleri ağırlaştırdı. 2. Dünya Savaşı sırasında artık Arap milliyetçiliği, İngiliz düşmanlığı etrafında birleşti ve İngilizler aşama aşama bölgeden çekilmeleri gerektiğini istemeyerek de olsa kabul etti. Süveyş Kanalı ve Ortadoğu petrolü, İngiltere için hayati öneme sahip unsurlardı ancak İngiltere bunları kontrol edebilecek güçten yoksundu. Dolayısıyla artan Amerikan etkisi karşısında çaresiz kaldı. İngiliz dış politikası ne Filistin’de ne İran’da ne de Mısır’da iyi bir sınav veremedi.¹³⁵ 1956 Süveyş Kanalı Sorunu Süveyş Kanalı İngiltere’ye petrol bölgelerine ulaşabileceği kısa deniz yolunu sağlıyordu. Bu nedenle İngiltere her zaman kanalın kontrolünü elinde tutmaya çalıştı. Fakat Süveyş Kanalı her iki dünya savaşında da saldırıya maruz kaldı. 1. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere kanalı korumak için İngiltere ve Hindistan güçlerini himayeci olarak belirledi. Londra’da yapılan bir Anglo-Mısır Antlaşması’yla 1936’da Mısır’a bağımsızlık verildi fakat İngiltere’nin finansal ve stratejik çıkarlarını korumak için askerî birliğini Süveyş Kanalı’nda tutacağını Mısır’a kabul ettirdi.¹³⁶ Mısır’da bulunan İngiliz kuvvetleri Arap milliyetçiliğini de körükledi. Mısır 1951’de İngiltere ile yaptığı anlaşmayı feshetti. Sudan da anlaşmazlık konusu olmuştu. 1953’te İngiltere ile yapılan anlaşmayla Sudan’a üç yıl içinde bağımsızlık verilmesine karar verildi. 1956’da İngilizler Mısır’dan çekilmeye karar verdi. Mısır’da Cemal Abdünnasır Sovyetler’e yakın bir politika izlemiş, buna da Batı’nın kendisine silah satmamasını sebep olarak göstermişti. Ayrıca bu dönemde Büyük Asvan Barajı inşaatı için Batı’dan yeterli desteği bulamayan Mısır, Süveyş Kanalı’nı millileştirdi ve kanalı işleten İngiltere ile Fransa ortak şirketine el koydu. İngiltere ve Fransa kanalın kontrolünün Sovyetler’e geçmesinden korktukları için bir komplo hazırlamış ve İsrail’in Mısır’a saldırmasına sebep olmuşlardı.¹³⁷

¹³⁴ Kemal H. Karpat, Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 97.

¹³⁵ Yavuz Yener, “İngiliz Dış Politikasının Ortadoğu İkilemi”, www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366648#UngRvXDTqFt, 15.05.2016

¹³⁶ Laurie Milner, “The Suez Crises”, http://www.bbc.co.uk/hstory/brtsh/modern/suez_01.shtml, 15.05.2016, http://www.bbc.co.uk/history/british/modern/suez_01.shtml

¹³⁷ Seyfi Kılıç, “Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü”, Ortadoğu Analiz, Nisan2013, Cilt 5, Sayı 52, s. 89-90. http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013411_9seyfikilic.pdf

3.1.5. İngiltere'nin Bölgeye Tarihi Bakışında Arap Baharı ve Yumuşak Güç Kavramı

Arap ayaklanması, Ortadoğu'daki ülkelerin iç siyaset dengelerini alt üst ederken bölgesel dengelerin; sömürge döneminde inşa edilen ve sonrasında statükonun bölge ülkelerdeki hâkimiyetlerinin de sorgulanmasını sağladı. Bu anlamda bugün Ortadoğu'nun son yüzyılda en karışık dönemden geçtiği söylenebilir. İngiltere Başbakanı David Cameron, Birleşmiş Milletler 66. Genel Kurulu toplantısında Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da Arap Baharı olarak ortaya çıkan sürecin bir fırsat olduğunu ve bu sürecin gelişmesine bütün dünyanın yardımcı olması gerektiğini söyledi. Cameron, İngiltere'nin bu sürece sosyal ve ekonomik olarak her türlü desteği vermeyi hazır olduğunu ve Filistin sorununun iki devletli modelle çözülebileceğini belirtti.¹³⁸ The Times gazetesi Arap ayaklanmaları başladıktan sonra, 2011 Şubat-Haziran döneminde İngiltere'nin Libya, Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkelere silah ihracatının 22,2 milyon sterlinden 30,5 milyon sterline çıktığını kaydetti. Bu silahların, suikast silahı olarak da bilinen keskin nişancıları, tüfekleri, hafif makineli tüfekleri kapsadığı bildirildi.¹³⁹ İngiltere'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinde pragmatik bir dış politika izleyen Başbakan David Cameron döneminde “ticari diplomasi” kavramı önem kazandı. Cameron hükümetine göre ulusal güvenlik çıkarları siyasi aktörlerle kurulacak ticari iş birlikleri yoluyla sağlanabilmektedir. Fransa ve İngiltere, Libya'daki performansları karşılığında Shell, BP, Eni ve Total'in sözleşmelerinin devamı için ayrıcalık kazandı. Bu gibi durumlar

Arap Baharı sürecinde Fransa ve İngiltere'nin stratejik yaklaşması sonucunu İngiltere'nin koloni sürecinden sonra kurduğu uluslararası ortak yapı, İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth Nations), koloni zamanında sömürdüğü ülkelerle sonrasında bağıni koparmamış ve buralarda düşünce üreten (think tank) kuruluşlar açmış, dil kursları yoluyla İngiliz kültür ve siyasetini ihraç etmeyi sürdürmüştür. Ortadoğu'da açtığı British Council ve sivil toplum çalışmalarıyla yumuşak güce yatırım yapmaya devam etmektedir. Saha faaliyetleriyle de bu ülkelerde etkinlik alanını korumaktadır. Ortadoğu'yu tanımak için başlatılan çalışmalar meyvelerini vermiş ve Ortadoğu halklarının kültür, dil, davranış modelleri üzerine 200 yıldan fazla zamandır

¹³⁸ İngiltere Başbakanı'ndan Arap Baharı Vurgusu, 22 Eylül 2011, <http://www.haberler.com/ingiltere-basbakani-ndan-arap-bahari-vurgusu-3010709-haberi/>.

¹³⁹ İngiltere Arap Baharını Silahla Besledi", <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18605433.asp>

yaptıkları çalışmalarla bu ülkelere uygun siyaset geliştirmektedir.¹⁴⁰ 2003 Irak Savaşı ve İngiltere'nin Suriye Politikası Irak'ın 2003 yılında işgal edilmesi İngiliz politikasında bir fiyasko olarak görülmektedir.¹⁴¹ İngiltere'de Suriye'ye yapılacak saldırı konusu görüşülürken, İngiliz basını Avam Kamarası oturumuyla ilgili milletvekillerinin Suriye'yi değil, 10 yıl önceki Irak'ı tartıştığını yazdı. Başbakan David Cameron'ın Suriye'den bahsettiği kadar Irak'tan da bahsettiğini yazdı. David Cameron Suriye için yapılan tezkere görüşmelerinde Irak'a gönderme yaparak "Suriye savaşında bir taraf tutulması, ülkenin işgali, rejimin değişmesi veya muhalefetle daha yakından çalışma anlamına gelmiyor." dedi. Ağustos ayının sonunda Suriye'ye müdahale konusunda İngiltere parlamentosunda yapılan oylamada 272 evet oyuna karşılık verilen 285 hayır oyuyla müdahale kararı reddedildi. Avrupa ve İngiltere'nin Irak Savaşı'nın akabinde askerî politikaları bölgeyi hüsrana uğrattı. Guantanamo hapisanesi hâlâ açık ve insan hakları ihlalleri devam ediyor. Irak Savaşı öncesinde 2 milyon kişi Londra sokaklarına dökülerek savaşı protesto etmişti. 2003 yılında halka yalan söylendiğini düşünen protestocular tekrar benzer bir durumla karşı karşıya kalmak istemiyor. İngiltere; Irak, Afganistan ve Libya olmak üzere üç askerî müdahaleye tanıklık etti ve buralarda elde edilen sonuç bir zafer getirmedi, insan haklarının da korunmasına fayda sağlamadı.¹⁴²

3.2. Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Ortadoğu, dünya siyasetinde ve özellikle Avrupa devletleri açısından her zaman önemli bir coğrafya olmuştur. Bu devletlerin tarihine bakıldığında daha çok çıkar odaklı davrandıkları; bu doğrultuda da siyasi ve ekonomik çıkarları için hareket ettikleri görülür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu devletlerin özellikle tarihsel yakınlıkla, bölgeye daha aktif şekilde yaklaştıkları görülür. Avrupa devletlerinin ekonomik olarak en önlerde yer tutan ülkesi olan Almanya, Ortadoğu'ya tarihsel perspektiften bakmaktadır. Almanya'nın Ortadoğu politikası incelenirken, diğer Avrupalı devletler gibi sömürgeci geçmişe sahip olmaması Ortadoğu devletleri ve halkları nezdinde Almanya'yı daha sempatik bir pozisyona sokmaktadır.¹⁴³ Ortadoğu'da yüzeysel olarak

¹⁴⁰ http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/The%20new%20persuaders_0.pdf, <http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-uk-influence/CofEFinal.pdf>.

¹⁴¹ <http://www.economist.com/blogs/blighty/2013/08/intervention-syria>.

¹⁴² İngiliz basını: Suriye oylamasına Irak damga vurdu, 30 Ağustos 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/basinozeti/2013/08/130830_suriye_tezkere_basin.shtml.

¹⁴³ Tuğba Kaya, "Almanya'nın Arap Baharı Öncesi ve Sonrası Ortadoğu Politikaları", Akademik Perspektif, 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/12/22/almanyanin-arap-bahari-oncesi-ve-sonrasi-ortadogu-politikalari/>, (25.05.2016)

böyle bir bakış varsa da Almanya'nın 1800'lü yılların son çeyreğinden itibaren bölgeye bakışının çıkar odaklı olduğu görülür.

3.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Alman kayzerliğinin 1871'de kurulmasıyla hem devleti sağlamlaştırmak hem de devlet ekonomisinin gelişmesi için yeni pazarlar bulunması gerekmektedir. Sömürgeci anlayışın hakim olduğu bu dönemde Almanya geç kaldığının farkındaydı. Bu açığı kapatmak için Ortadoğu'ya yöneldi. Bu yönelmenin çıkış noktası Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde Şark meselesi olarak adlandırılan ve İmparatorluğu bölme niyeti taşıyan durumdur.

İngiltere Fransa ve Rusya'ya karşı Şansölye Bismarck, Osmanlı İmparatorluğuna karşı doğrudan ekonomik angajmanı reddederek daha ihtiyatlı davranma eğilimi göstermesiyle Ortadoğu ile en az ilgili devlet görünümü sergiliyordu. İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte artık Almanya'da kendi tutumunu sorgulama gereksinimi duymuştur. Almanya'nın tavrını parçalanmadan değil mevcut durumun devam etmesinden yana kullanması bu devleti birçok açıdan işbirliği yapılabilir konuma yükseltmekteydi.¹⁴⁴ Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ile Fransa ve İngiltere'den borç almak istenmemesine karşın bu borcun Almanya'dan alınmak istenmesi, bu coğrafyada izlenen farklı politikanın meyvesi niteliğindedir. Her ne kadar Almanya Avrupalı diğer büyük devletlerin tutumlarında uzak durmaya çalışsa da bölgede ve dünyada gelişen olaylar onu da çekimser durmaktan uzaklaştırıp müdahil olma durumuna sokmuştur. Osmanlı imparatorluğuna verilen dış borçlar, Bağdat Demiryolu projesi ile mühendislerin bölgeye gönderilmesi, salgın hastalıklar için doktorların mücadelesi, ordu için askeri öğretmenler derken Almanya'nın bölgede tesiri oldukça artmıştır.

1897-1898 yıllarında ekonomik ve siyasi ilişkiler yoğunlaşmış; genç Kayzer II. Wilhem'in 1897 yılında İstanbul'a ikinci ziyaretiyle birlikte Osmanlı-Alman ilişkilerinde ve dolayısıyla Almanya'nın dolaylı olarak Ortadoğu siyasetinde gelişmelere neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile 1. Dünya Savaşına kadar artarak devam edecek ilişkilerin, Almanya'nın bölgeye bakışını emperyalist niteliğe büründürmüştür.¹⁴⁵ Berlin'in izlediği ekonomik yayılma diğer Avrupalı devletlerin siyasi menfaatleriyle çelişmeye başlayınca özellikle İngiltere'nin bu duruma şüphe ile

¹⁴⁴ Wolfgang Mommsen Justin, 'Mısır ve Alman dış politikasında Ortadoğu, 1870-1914', Frankfurt,1990, s. 140.

¹⁴⁵ Armin Kössler, Eylem Alanı Osmanlı İmparatorluğu, New York, 1981,s.233

bakmasına neden olmuştur. Kayzer Wilhem'in Osmanlı Devleti'ni ikinci kez ziyareti ve ardından Bağdat Demiryolları inşası mukavelesinin Deutsche Bank'a verilmesi karşısında İngiltere İran körfezindeki konumunu tehdit altında görmeye başlamış; bu durumdan oldukça tedirgin olmuştur.¹⁴⁶ 6 Aralık 1897'de Alman Şansölyesinin parlamentodaki konuşmasıyla Almanya, dünyadaki kolini yarışına adım atmıştır. Bu adımla Almanya'nın Ortadoğu'da hissedilen emperyal çabaları, diğer büyük güçler tarafından 1. Dünya Savaşı'na kadar engellenmeye çalışılmıştır.

3.2.2. İki Dünya Savaşı ve Almanya

19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Avrupa'da yeni bir değişken güçler dengesi meydana geldi. Bu denge içerisinde olağanüstü bir güç elde eden Almanya'nın özellikle Kuzey Afrika'daki çıkar algısı oldukça belirginleşmeye başlamıştı. Almanya siyasal birliğini geç tamamladığı için ancak 1884 yılından itibaren sömürgeleştirme faaliyetlerine girişebildi.¹⁴⁷ Ayrıca bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilere baktığımızda, Bismarck bir İstanbul ziyaretinde İstanbul Bağdat demiryolu yapılması konusunda 2. Abdülhamid ile anlaşmış ve bu demiryolunun işletme yetkisinin de Alman firmalarına verilmesi kararı alınmıştı. Almanya'nın bu tarz imtiyazlar elde etmesi özellikle Fransa ve İngiltere'yi oldukça rahatsız etmekteydi.¹⁴⁸ Bu şartlar altında 1914 – 1918 yılları arasında dört yıl sürecek olan Birinci Dünya Savaşı çıktı ve Almanya'nın içinde bulunduğu blok ağır bir yenilgi aldı. Savaş sonunda Almanya 28 Haziran 1919'da Versailles Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Almanya, topraklarının %13'ünü kaybetmekle beraber tüm denizaşırı sömürgelerinden feragat etti.¹⁴⁹

Almanya Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde 1918 yılında bir devrimle başlayıp, 1933 yılına kadar sürecek olan Weimar Cumhuriyeti Dönemi'ne girdi. Weimar Cumhuriyeti Dönemi'nde dış politikada yapılmak istenen, Almanya'nın savaş sonrası oluşan düzende yeniden önemli bir pozisyon elde etmesini sağlamaktı.¹⁵⁰ Bu sırada Adolf Hitler ismi ve Nazizm düşüncesi de hızla yayılıyordu. Adolf Hitler, 1933 yılında

¹⁴⁶ Gregor Schöllgen, *Emperyaliz ve Denge*, Münih, 1984, s.50.

¹⁴⁷ Davut Dursun, *Sömürgecilik*, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s/070.htm>

¹⁴⁸ Mustafa Albayrak, "Osmanlı – Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 1995, s.131.

¹⁴⁹ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2010, s.204.

¹⁵⁰ İbrahim Canpolat., *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası: Ulusal Birlik Ulusal Çıkar ve Kamuoyu Tercih Açısından Bir İnceleme*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Mart 1991, s.42

1945 yılına kadar bulanacağı iktidar koltuğuna oturdu ve Nazi Almanya'sı dönemi başladı.¹⁵¹

Adolf Hitler'in Nazizm ışığında gerçekleştirmek istediği iki temel hedefi vardı: Alman ırkı için bir Lebensraum (Yaşam Alanı) elde etmek ve Aryan ırkını Yahudilerden temizlemek.¹⁵² Hitler'e göre Alman halkı için gerekli olan bu Yaşam Alanı, liberalist -kapitalist anlayışla sömürülen kolonilerde değil sadece Avrupa'da aranmalıydı. Hitler'in bu dönemde Ortadoğu ya da başka bir bölgeye yönelmemesi bununla açıklanabilir.¹⁵³ 1933 yılından itibaren sistemli bir şekilde adına Holokost denen Yahudi soykırımını gerçekleştirdi. 1939 yılında Polonya'nın işgali ile başlattığı İkinci Dünya Savaşı'nı ise kaybetti.¹⁵⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'da Nasyonal Sosyalizm rejimi lağvedildi ve Almanya Doğu Almanya – Batı Almanya olarak ikiye ayrıldı.¹⁵⁵

3.2.3. Soğuk Savaş Dönemi Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayan Soğuk Savaş, Almanya'nın enerjisini dıştan çok içe harcadığı bir dönem olmuştur.¹⁵⁶ Bu dönemin Almanya açısından en önemli olayı, 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti'nin kurulmasıdır. Bir süredir Filistin topraklarına devam eden Yahudi göçü, İngiltere'nin bölge üzerindeki hâkimiyetinin 1948'de sona erip İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlandı.¹⁵⁷

Almanya Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünyanın getirdiği endişelerle genel olarak Ortadoğu politikasını Avrupa Birliği'ne eklemlemiştir. Avrupa Birliği, Ortadoğu'da ekonomik yönelimlerle 1961'de Küresel Akdeniz Politikası adını verdiği bir dizi ticaret anlaşmasını imzaladı. Avrupa Birliğinin Ortadoğu politikasına önemli ölçüde yön veren gelişme Arap-İsrail Savaşı olmuştur.¹⁵⁸ Fakat burada Almanya'yı diğer Avrupa Birliği ülkelerinden ayrı bir yere koymakta fayda vardır. Avrupa Birliğinin en güçlü ülkelerinden biri olan Almanya, Ortadoğu'da İsrail'i ilgilendiren bir

¹⁵¹ Tuğba Kaya, ag.e.

¹⁵² Mary Fulbrook, Almanya'nın Kısa Tarihi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s.189

¹⁵³ İbrahim Canbolat, a.g.e., s.42.

¹⁵⁴ Stephen J .Lee, a.g.e., s.306.

¹⁵⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/II._D%C3%BCnnya_Sava%C5%9F%C4%B1

¹⁵⁶ Mehmet Özkan, Haziran 2008, "Almanya'nın Ortadoğu Politikası", IGMG Perspektife, 12 Ekim 2013, s.24.

¹⁵⁷ William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.296.

¹⁵⁸ Erkun Arık, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası v Ortadoğu Politikası'nda Türkiye'nin Önemi", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.35.

konu geçtiğinde tarihsel suçluluk psikolojisiyle hareket etmekte ve İsrail'i suçlayıcı tavırlardan uzak durmakta; aynı şekilde herhangi bir yaptırıma somut olarak katılmamayı tercih etmektedir. Bu pasifliğin nedeni olarak İkinci Dünya Savaşında Hitlerin liderliğinde Almanların Yahudi soykırımı, Almanya'nın suçluluk psikolojisiyle hareket etmesine ve baskı altında kalmasına neden olmuştur. Antisemitist geçmişinden dolayı Almanya özellikle Ortadoğu Barışını yakından ilgilendiren İsrail-Filistin meselesine karşı ilgili davranmamakta, İsrail'i hedef alan tavırlardan uzak durmaktadır.¹⁵⁹ Bunun örneklerini 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail savaşı ve sonrasında yaşananlarda görebiliriz. Almanya; Birliğin en önemli ülkelerinden olan Fransa'nın Arapları desteklemesinin aksine tarafsız kalmıştır. Yine 1973 yılında petrol şirketi OPEC'in İsrail'in yanında saf tutan ülkelere uyguladığı petrol ambargosu krizinde ABD ve Hollanda en çok etkilenen ülkeler olmuş; Almanya da bu ambargodan etkilenmiştir. Almanya bu savaşta Araplara yakın tavır almaktan uzak kalmıştır.¹⁶⁰

İsrail'le olan ilişkiler Arap Devletlerini etkilemektedir. 1990 sonrası İsrail-Filistin meselesine tarihsel Nazi mirasıyla bakılmıştır. Tarihte yaşananların baskısı Almanya'ya İsrail'le iyi ilişkiler kurup olumsuz etiketten kurtulma çabasına itmektedir. 1990'da Doğu ile Batı Almanya'nın birleşmesi bu süreci olumlu anlamda hızlandırmıştır. Doğu Almanya Batı Almanya'ya göre tarihte yaşananlara daha kompleks bakmaktadır. Dolayısıyla orta yollu bir yaklaşım sergilenmesi daha kolay olmaktadır. Doğu Almanya kökenli Angela Merkel'in İsrail'e karşı tutumunun tarihle yaşananları arka planda bırakarak olması iki ülke arasındaki ilişkilere katkı sağlamaktadır.¹⁶¹

3.2.4. Soğuk Savaş Sonrası Almanya'nın Ortadoğu Politikası ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması

Avrupa Birliği içerisinde Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik ve siyasi anlamda atılımlar gerçekleştirme fikri ön plandaydı. Bu doğrultuda aralarında Mısır, Suriye, İsrail gibi devletlerinde olduğu 12 Akdeniz ülkesiyle Almanya'nın da dahil olduğu 15 Avrupa Birliği ülkesi, 1995 yılında Barselona süreci olarak adlandırılan görüşmelerin sonucunda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşmasını imzaladı.¹⁶² Bu anlaşmanın getirdiği

¹⁵⁹ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne Etkileri", Filistin: Çıkmazdan Çözümüne, haz. M. İbrahim Turhan, İstanbul: Küre, 2003, s:143.

¹⁶⁰ Erkun Aruk, a.g.e., s.35.

¹⁶¹ Mehmet Özkan, a.g.e., s.24-25

¹⁶² Erdem Denk, "Avrupa – Akdeniz Ortaklığı: Artan Refah ve Kurumsallaşan Bağımlılık", Mülkiye, Cilt:23, Sayı:219,Kasım-Aralık 1999, s.198 Aktaran: Aruk, s.45.

bütünleşme Avrupa'nın inisiyatifiyle olmuştur. Avrupa'nın bu inisiyatifi almadaki nedenleri; birlik ülkelerinin bölgeye yönelik politika geliştirme ihtiyaçları, bölgeye giden iş adamlarının güvenlik ihtiyacı, uyuşturucu trafiği, göç dalgası, Avrupa Birliğinin enerji ihtiyacı gibi etkenlerdir.¹⁶³ Bölgeye girmedeki başka bir neden olarak da Ortadoğu ülkelerinin biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlanmaya gittiklerini bahane ederek bölgeye girme çabalarıdır. Almanya bu anlaşmayla birlikte Ortadoğu da daha nitelikli bir siyasi çevre edinmiş, ekonomik olarak da ağırlığını arttırmıştır.¹⁶⁴

3.2.5. İkiz Kuleler Saldırısı, Irak İşgali ve Sonrasında Almanya'nın Tutumu

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki Dünya Ticaret Merkezini hedef alan terör saldırılarıyla dünyada uluslararası birçok politikanın yeniden şekillenmesine ve mevcut politikaların gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Avrupa Birliği ismi geçtiğinde ilk akla gelen Almanya'da, bu saldırılar sonrası ABD'nin takındığı buyurgan tavrı hoş karşılamamış yoğun itirazlarda bulunmuştur.¹⁶⁵

Oluşan bu yeni durumda Almanya farklı tepkiler göstermiş ve Ortadoğu'da gelişen olaylara daha çok müdahil olmaya başlamıştır. 2004 yılında Avrupa Birliği Komşuluk Belgesiyle yeni denem bölge politikası için yeni bir yol izlemiştir. Demokrasi ve insan hakları vurgusu; Almanya'nın İslam dünyası ile diyalog mekanizmasını genişleterek demokratik reformlara daha fazla katkı sağlamaya çalışmıştır.¹⁶⁶ ABD'nin Irak'a müdahale girişimlerine diğer Avrupa Birliği ülkelerine nazaran temkinli ve mesafeli yaklaşmıştır. Almanya klasik dış politikasının dışında hareket etmiş Irak müdahalesi konusuna BM kararı olsa dahi destek vermeyeceğini açıklamıştır.¹⁶⁷ Almanya'nın bu tutumuna karşı ABD bildiğini okusa da girdiği Irak'ta oldukça fazla prestij kaybetmiştir. ABD'nin Ortadoğu ve İslam ülkeleri nezdinde kaybettiği prestiji ve bunun sonucunda oluşan boşluğu Almanya, doldurma çabasıyla değerlendirmeye çalışmıştır. Bölgedeki birçok soruna farklı tepkiler veren Almanya adeta “denize düşen yılanı sarılır” özdeyişini bölge ülkeleri nezdinde canlandırıyor.

¹⁶³ Ertuğrul Uzun, “Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barcelona Süreci”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2003, s.7 Aktaran: Aruk, s.45.

¹⁶⁴ Müjge Küçükkeleş, Ocak 2013, AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharı'nın Bakışı, SETA Analiz, 13 Ekim 2013, s.20.

¹⁶⁵ M. Murat Erdoğan, 2011, “Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 14 Ekim 2013, s.32.

¹⁶⁶ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.7.

¹⁶⁷ Kemal İnat, 2009, “Birleşme Sonrası'nda Almanya'nın Dış Politikası: Normalleşmenin Son Adımları”, Bilgi (18), 14 Ekim 2013, s. 9.

Türkiye ile olan münasebetlerine baktığımızda; ilkeli karşıtlık açısından Kürt Sorununa yaklaşımı ve Avrupa Birliği üyeliği için izlediği yol Türkiye'nin pek de hoşuna gitmiyor. PKK'yı terör örgütü olarak tanıyor ve Avrupa Birliği üyeliği için farklı bir seçenek oluşturarak "imtiyazlı ortaklık" önerisinde bulunuyor. Bunun yanı sıra Almanya, Filistin'de Hamas öncesi bölgedeki demokratikleşme projelerini desteklediğini belirtir. Tüm bu gelişmeler kendi nezdinde üstlenmeye çalıştığı rolün de etkisiyle Haziran 2008'de Ortadoğu Barış Konferansına ev sahipliği yapmasını sağlamıştır. Almanya'nın bu tarihler arasındaki girişimlerine ve sahaya yansıyan olaylara baktığımızda Soğuk Savaş Dönemi ile uzak kaldığı bölgeye 11 Eylül sonrası tekrardan ilgi göstermeye başladığını görülür. 2008'deki Ortadoğu Barış Konferansına öncülük etmesi pozisyonunu pekiştirmek ve güçlendirmek istediği anlamını içerir.¹⁶⁸

3.2.6. Ortadoğu Ülkelerine Silah Ticareti

Almanya'nın Ortadoğu ülkelerinde Soğuk Savaş Sonrasına kadar etkili olamadığı görülür. Bu durum 2000'li yıllara kadar devam eder. Almanya bölgede etkin ve yetkin olma düşüncesinin ekonomik boyutların biri silah ticaretidir.

Reel politığın yükselişe geçtiği 2005 yılından itibaren, Almanya'nın özellikle Körfez ülkeleri ile savunma ticaretini derinleştirdiği görülmektedir.¹⁶⁹ Dünyada yayınlanan bazı raporlarda bunu doğrular niteliktedir. 2011'de yayınlanan silah ihracatı raporuna göre, silah ihracatının yüzde 42'si Ortadoğu ülkelerine yapılmaktadır. Bunun içinde Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin olması dikkat çekicidir. Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır'a satılan silahların bir kısmının, devrim hareketine karşı kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanında Almanya Basra Körfezi ülkeleriyle de ciddi silah satışı anlaşmaları yapmaktadır. Sadece 2013 yılında Basra Körfezine yapılacak silah satışı onayı 817 milyon Euro'dur. Otoriter rejimlere yapılan silah yardımlarının artması ve daha çok ekonomi odaklı politikaların etkinlik kazanması, Almanya'nın demokrasi ve insan hakları vurgusunun zayıf kalmasına neden olmuştur.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Mehmet Özkan, a.g.e., s. 24 – 25.

¹⁶⁹ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s. 9.

¹⁷⁰ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.20.

3.2.7 Arap Baharı Sürecinde Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde, yıllardır iktidarda olan yönetimlere karşı gerçekleşen ayaklanmalara ve bu ayaklanmaların ardından bazı ülkelerde meydana gelen yönetim değişiklikleri ve devrimlere verilen isimdir. 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta, sokakta meyve ve sebze satarak geçimini sağlayan 26 yaşındaki işsiz bir avukatın polis tarafından arabasına el konulmasının ardından kendini yakmasıyla başlayan protestolar çığ gibi büyümüş ve ayaklanma haline gelmiştir. Kısa sürede diğer ülkelere de yayılmıştır.¹⁷¹

Avrupa Birliğinin dış ticarete en büyük ortağı Tunus'tur. Ayaklanmaların başlamasından sonra Avrupa Birliği duruma temkinli yaklaşmış ve 'bekle-gör' politikası izlemiştir.¹⁷² Almanya'da birçok ülkenin temkinli davranması gibi ilk başlarda şaşkınlığı uğramış daha sonra Tunus'ta başlayan bu halk isyanlarına destek vermeyi tercih etmiştir. Almanya'nın bu tavrını kolaylaştıran etken; Tunus'un lideri Zeynel Abidin Bin Ali ile çok yakın ilişkilere sahip olmamasıdır. Almanya'nın Bin Ali rejimiyle siyasi ve ekonomik olarak iyi ilişkiler içerisinde olmaması daha rahat karar vermesine ve isyanları desteklemesine neden olmuştur. Bu destek sözde kalmamış Merkel hükümeti tarafından mali ve teknik yardımlarla pekiştirilmiştir.¹⁷³

Tunus'tan sonra ayaklanmalar Mısır'a sıçramış 25 Ocak 2011'de halk sokaklara dökülerek yönetime karşı çıkmıştır. Almanya'nın tutumu Tunus'a karşı tavrından farklı olmuştur. Mısır'daki Mübarek rejiminin Batı'ya çok yakın ilişkiler içerisinde olması ve İsrail'in güvenliği açısından önemlilik arz etmesi Almanya'nın Tunus'a karşı sergilediği tavrı Mısır'da gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Almanya Mısır'da Tunus'tan farklı olarak kontrollü geçişi desteklemiştir.¹⁷⁴ Almanya'nın çıkarlarına dayalı hareket etmesi iki ayrı olayda iki ayrı yaklaşım sergilemesine neden olmuştur.

Mısır'da ayaklanmalar sonucunda Hüsnü Mübarek devrilmiştir. Mübarek'in devrilmesinin ardından seçimler yapılmış ve seçimle ilk defa cumhurbaşkanı olan Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi başa geçmiştir. 3 Temmuz 2013 tarihinde kendisinin göreve getirdiği Genelkurmay Başkanı Abdulfettah El Sisi tarafından darbe yapılarak görevden uzaklaştırılmıştır. Almanya'nın demokratik düzen

¹⁷¹ Muhammed Adil, Mart 2011, "Tunus Halk Devrimi ve Sonrası, ORSAM Raporu, s.11.

¹⁷² Çağlar Söker, Haziran 2013, "Ortadoğu Devrimleri Sürecinde Avrupa Birliği", ORSAM, s.4.

¹⁷³ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.20.

¹⁷⁴ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.21.

açısından ciddi gerileme olarak nitelendirdiği bu darbeye karşı endişe yaratıcı ifadesini kullanmıştır.

Almanya'nın Ortadoğu politikasında yaşanan değişim Libya'da meydana gelen ayaklanmalar ve sonrasında yaşanan gelişmelerle belirginlik kazandığı görülmüştür. Ayaklanmaların Libya'ya sıçramasıyla ülke rejiminin sert karşılık vermesi nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1973 no'lu kararıyla Libya'ya askeri müdahale başlatılmıştır.¹⁷⁵ Almanya'nın çekimsiz oy kullandığı oylamada müttefikleriyle Kaddafi'nin gitmesi konusunda fikir birliğinin olması Almanya'nın dış politikada geleneksel tavrını değiştirdiği yönünde yorumlanmıştır. Diğer bir yorum ise önceliklerinin değiştiğidir.¹⁷⁶ Almanya'yı doğrudan ilgilendirmeyen bir savaşa çekmek istemeyen Merkel'in bu tercihi Libya ile mevcut siyasi ve ekonomik ilişkilerin dikkate alınması etkili olmuştur. Bu tavrına karşı baskı gören Alman hükümeti baskılar neticesinde bazı savaş gemilerini NATO'ya devredip özellikle insani yardım noktasında destek açıklaması yapması nedeniyle bundan sonraki tavrının esneyebileceğini veya değişebileceğinin sinyalini vermiştir.¹⁷⁷

Libya'dan sonra Ortadoğu isyanlarının bitmesi söz konusu olmamıştır. Yeni isyanların uğrak noktası Suriye olmuştur. Mart 2011'de Devlet Başkanı Beşar Esad'a karşı başlayan isyanlar hala devam etmektedir. Almanya, Suriye konusunda ABD ile hareket etmeyi uygun görmüştür. Suriye'de ayaklanmalar iç savaş halini almıştır. Özgür Suriye Ordusu adı altında toplanan muhalifler uluslararası toplumun desteğiyle oldukça örgütlü bir hale gelmiştir. Almanya'nın Suriye krizi konusundaki politikası Almanya'nın 'Batılı' karakterini sağlamlaştırması açısından ve Almanya'nın Ortadoğu politikasına yöneltilen eleştirileri de dindirmesi açısından önemlidir.¹⁷⁸

Almanya'nın Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de izlediği politikalar genel anlamda tutarlı olmakla birlikte, gösterilerin daha az etki yaptığı Basra Körfezi ülkelerinde çelişkili bir yaklaşımda olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'ın, Bahreyn Sultanı'nın çağrısıyla, Şii'lerin Sünni yönetime karşı yürüttüğü barışçıl gösterileri askeri müdahaleyle bastırması karşısında Almanya birliğin diğer ülkeleri gibi sessiz kalmıştır. Almanya'nın Suudi Arabistan ile savunma ticareti oranları göz önüne alındığında, Basra

¹⁷⁵ Mehmet Yegin, "Libya Çıkmazı", USAK Libya Derlemesi, 2011, s.1.

¹⁷⁶ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.21.

¹⁷⁷ Selin Bölme, Ufuk Ulutaş, Müjge Küçükkeleş, Taha Özhan, Eda Bektaş, "Batı ve Kaddafi Makasında Libya", SETA Analiz, no.3, Mayıs 2011, s.36.

¹⁷⁸ Çağlar Söker, a.g.e., s.7.

Körfezi'nde insan hakları ve demokrasiden çok ekonomik çıkarların önemsendiği görülmektedir.¹⁷⁹

Fas, Ürdün, Cezayir, Kuveyt, Umman, Filistin ve Lübnan gibi ülkelerde de diğerlerine nazaran daha az ses getiren ayaklanmalar yaşamıştır. Bu ayaklanmalar Avrupa Birliği ve birlik içinde Almanya tarafından statükonun devamına yönelik bir politikayla sessiz biçimde izlenmiştir.¹⁸⁰

Almanya'nın uzun bir süre boyunca, Ortadoğu'da tek başına bir aktör olarak çok aktif bir politika izlemediği, daha çok uluslararası örgütler ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir. Avrupa Birliği Almanya'nın özellikle Ortadoğu'da dış politika uygulama kanalı olmuştur. Özellikle yüklendiği tarihsel Nazi geçmişi sebebiyle, diğer Avrupa ülkelerine göre Ortadoğu bakışı daha farklı gelişmiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan döneme kadar politikaların daha çok ekonomik işbirliği ağırlıklı olduğu ve Avrupa Birliği şemsiyesi altında geliştiği görülmektedir. Arap Baharı sürecinde de bu pek değişmemiştir. Bir yandan bölge adına insan hakları ve demokratikleşmeye vurgu yaparken, bir yandan da bölgenin diktatör yönetimlerine silah satmaya devam etmiştir. Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik çelişki içeren politikaları bize ileriye dair net ipuçları vermemektedir. Fakat geçmiş ve bugün göz önüne alındığında, bu politikanın daha çok Avrupa Birliği politikalarına dahil edilerek yürütüleceği söylenebilir. Almanya'nın bölgede demokrasi ve insan hakları için daha fazla somut adım atması kendi özgün politikalarını oluşturması açısından yararlı olacaktır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Müjge Küçükkeleş, a.g.e., s.22.

¹⁸⁰ Çağlar Söker, a.g.e., s. 8.

¹⁸¹ Tuğba Kaya, a.g.e

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÜRESEL GÜÇLERİN ORTADOĞU POLİTİKASI: RUSYA-ÇİN

Bu bölümde; ABD'den dünya liderliğini alma peşindeki iki küresel gücün Ortadoğu politikaları ile bölgeye etkilerinin anlatımı amaçlanmıştır.

4.1.Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Rusya'nın Ortadoğu Politikası SSCB döneminden itibaren ele alınacaktır.

4.1.1. Genel Olarak SSCB Dış Politikası

Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin Orta Doğu politikası, genel olarak İsrail Arap çatışması, İran ve Türkiye gibi sınırda devletlere yönelik politikalar ve ABD ile etki ve körfezin kontrolü üzerine rekabet şeklinde sınıflandırılabilir. Soğuk savaş dönemi boyunca SSCB ideolojik bir çizgide dış politikasını şekillendirmiştir. Ve SSCB'nin bölgeye yönelik soğuk savaş dönemindeki genel politikasını rekabet ve birlikte var olma olarak tanımlayabiliriz. Bu dönemde özellikle İsrail Arap çatışmasında hiçbir tarafın tam olarak üstün gelmesini istediği söylenemez. Çünkü İsrail'e yönelik bir Arap işgali veya zaferi Amerika'nın İsrail'e yardım kapsamında bölgeyi işgaline neden olabilecekti. Yine mesela SSCB Mısır, Enver Sedat döneminde İsrail ile anlaşma imzalayınca artık gözden çıkarılmış ve üzerinde çalışma yapılmamıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda SSCB'nin üçüncü dünyaya yardım etme politikası bağlamında özellikle Suriye

üzerinden Orta Doğu'da daha etkin olmuştur. Lübnan işgali sırasında Suriye'ye yakın durmuş ve Suriye de bu bakımdan SSCB'yi müzakere sürecinin içine dâhil ederek onun bölgede etkin olmasını sağlamıştır.¹⁸²

İran Irak savaşında hem İran'a hem de Irak'a eşit mesafede durarak ikisine de silah satma yoluna gitmiştir. Bu savaşta SSCB'nin ortaya koyduğu bu politika Orta Doğu bölgesinde sınırlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bu sınırlılık ve etkisizlik esasında soğuk savaşın sonlarına doğru SSCB'nin ekonomik anlamda bir durgunluğa ve çöküş sürecine girmiş olmasına bağlanabilir. Bir başka etkisizlik nedeni de SSCB'nin 1970'lerin sonlarından itibaren Afganistan üzerindeki işgali ve Afganlarla savaşı olarak gösterilebilir. Soğuk savaşın sonlarına doğru Gorbaçov'un Yeni Anlayış (New Thinking) politikası hem ekonomide hem de dış politikada ideolojik faktörlere dayanılmaması gerektiğini öğütüyordu.¹⁸³

1980'li yıllara gelindiğinde Komünist partinin çabalarına rağmen Rusya ekonomisi bir çöküş sürecine girdi. Bu zorluktan kurtulmak için Gorbaçov reformlar yapılması gerektiğini düşünüyordu. Bir plan hazırlandı. Buna göre stratejik boyutta yeniden yapılanma' (Perestroika) ve taktik boyut olarak ise Açıklık (Glastnost) öngörülüyordu. Bu yolla Gorbaçov çürümeye yüz tutan süper gücü kurtarmak istiyordu. Ancak bunu başarabilmesi sadece kendi yeteneğine kalmış bir şey de değildi ve özellikle Reagan Doktrinin de etkisi ile SSCB dağılma yoluna girmiş de oldu.¹⁸⁴ Açıklık bağlamında devletin mevcut durumu topluma anlatılacak ve çözüm için Komünist Parti gerekenleri yapacaktı. Ancak işler plana göre gitmedi ve artan ekonomik kriz ve her alanda görülmeye başlanan krizler toplumları politikleştirdi. Bu süreç bütün cumhuriyetlere yayılmaya başlayarak bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Rusya'da kötü gidişe dur demek isteyen bir grup 19–21 Ağustos'ta darbe yaptılar. Bu hareket cumhuriyetlerde ters etki yaptı ve cumhuriyetler ardı ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.¹⁸⁵

4.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya Dış Politikasının Genel Görünümü

1980'li yılların başından itibaren başta Sovyet yöneticileri de olmak üzere toplumun önemli bir bölümü Komünizmin başarısızlığını kabul etmeye başladılar. Bu

¹⁸² Talal Nizamettin, *Russia and the Middle East: Towards a new Foreign Policy*, New York: St. Martin's Press, 1999, s.1–7.

¹⁸³ Talal Nizamettin, *ag.e.*, s.8–14.

¹⁸⁴ Henry Kissenger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.750–751.

¹⁸⁵ Nesib Nesibli, "Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı: 1, 2001, s.147.

duruma bir de ABD ile olan rekabet ve ekonomik kriz de eklenince Sovyet Rusya Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa ve Baltık bölgesinde büyük bir dağılma yaşamaya başladı.¹⁸⁶

Gorbaçov'dan sonra göreve gelen Yeltsin ABD ile yakın ilişki geliştirmeye çalıştı. Yeltsin döneminde Rus dış politikası bir reform sürecinden geçmiştir. En temel değişiklik perestroyka ile başlayan ideolojiden arınma süreci devam ettirilmiş ve elitlerin hâkim olduğu ve ideolojinin yasaklandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, Rus dış politikasında iki temel eğilim olduğundan bahsedebiliriz: Avrasyacılık ve Atlantikçilik. Yeltsin ve onun ilk dışişleri bakanı Kozyrev Atlantikçi bir pozisyondaydı ve genel olarak Avrasyacılıkla çatışmaktaydı. Yeltsin mesajlarında sürekli doğunun artık ABD, batı devletlerinin, sadece partnerleri değil aynı zamanda müttefikleri olduğunu ileri sürmekteydi. Demokrasinin yükseltilmesi, özgürlükler ve insan hakları, yasallık ve moral değerlerin önemine vurgu yapmakta ve barışçıl işbirliklerinden söz etmekteydi.¹⁸⁷

Yeltsin, sürekli ABD ve Batının desteğini almaya ve bunu yerel politikasında bir meşruluk aracı olarak kullanmaya çalışsa da özellikle 1993 ten sonra balkanlarda başlayan iç karıklıklara NATO müdahalesine ve NATO'nun genişlemesine karşı çıkmıştır. NATO'nun genişlemesi ve özellikle Clinton döneminde doğu Avrupa devletlerine Barış için Ortaklık politikası kapsamında güvenlik garantisi verilmesi jeopolitik ve psikolojik olarak Rusya için hiç de iyi değildi. Rusya cephesinde bu genişleme ve Barış için Ortaklık politikası soğuk savaş süresince devam eden çevreleme politikasının bir devamı olarak görülmekte ve tepki almaktaydı. Soğuk savaş sonrası döneminde Rusya genel olarak batıyla yakınlaşma ve NATO genişlemesine bariyer olarak Barış için Ortaklık Politikası geliştirme bağlamında ve reformlarla geçirmiştir.¹⁸⁸

1993 yılında Yeltsin ile birlikte Yakın Çevre Politikasının uygulanmaya koyulması ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesinin kaybedilemeyecek kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Fakat bölgede oluşan güç boşluğu sebebiyle ABD'nin bölgede yoğunlaşan politikaları Rusları bölgede farklı oluşumlara yöneltmiştir. Bu bağlamda en önemlisi olan Şanghay Beşlisi olarak başlanan ve bugün Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan yapının içinde yer alarak bölgede yeni müttefiklerle birlikte bölge dışı

¹⁸⁶ Fikret Elma, "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", Journal of Azerbaijani Studies, s. 130. <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>

¹⁸⁷ Robert H. Donaldson, Joseph L. Nocee, The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests, New York: M. E. Sharpe, 2005, s.229-231.

¹⁸⁸ Robert H. Donaldson, Joseph L. Nocee A.g.e., s.254-266.

unsurlara karşı mücadele başlatmıştır. Bu Rusya enerji stratejilerinde ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu oluşum ise sonuçlarını ŞİÖ'nün Astana zirvesi sonucunda vermiştir ve bölgedeki ABD güçlerinin çekilmesini sağlamıştır.¹⁸⁹

Yeltsin'den sonra başkan olan Putin daha çok Avrasyacı bir çizgidedir ve şu an için de başkan olarak hala Rusya'yı yönetmektedir. Bu bakımdan soğuk savaş sonrası dönemi Yeltsin ve Putin dönemi olarak sınıflandırmakta herhangi bir sakınca yoktur. 2000'li yıllara KGB kökenli bir devlet adamı olan Putin ile giren Rusya'nın iç ve dış politikasında hızlı bir değişim süreci başlamıştır. Rusya dışarıda bölgesel bir süper güç ve bir enerji süper gücü olma yönünde adımlar atmaya başlarken, içeride federal yapı güçlendirilmiş ve Kremlin'e yeni bir yönetim anlayışı getirmiştir. Putin'in ardından Rusya'nın resmi politikasında çok kutuplu dünya, yakın çevre öncelikli dış politika ve ABD karşıtı çabaların önemli ölçüde varlığını koruduğunu görüyoruz. Putin önceliğini Rusya devletini güçlendirmek ve bunu da güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile gerçekleştirmek olarak belirlemiştir.¹⁹⁰

Putin Rusya'nın yeniden bir süper güç olması için çok fazla çaba sarf etmeye başladı. Ancak ekonomik problemler ve Çeçen direnişi hareket alanlarını kısıtladı. 11 Eylül saldırılarından sonra Putin istediği stratejik ortamı bularak, ABD ile taktiksel bir ittifak yaptı. Taliban'a karşı girişilen savaşta Rusya ABD'ye destek olarak, Orta Asya'da Rusya çıkarlarını tehdit eden Usame Bin Ladin tehdidini ortadan kaldıracığına inandı. Yine de ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinde Rusya ABD tarafında olmadı. 2004 yılında Putin'in Rusya'yı süper güç yapmaya çalışırken karşılaştığı iki problem vardı. Biri, 2004 yılında 300 Rusyalının ölümüyle sonuçlan Çeçen okul baskını ve diğeri ise, Ukrayna'da Viktor Yuşenko'nun Turuncu Devrimle başa gelmesi. Tüm bu gelişmeler Putin'in Ortadoğu'ya yönelmesine ve bu coğrafyanın Rusya'nın öncelikleri arasına girmesine sebep oldu. Kısacası 2000 yılında devlet başkanlığına seçilen Putin ile birlikte Rusya'nın dış politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır.¹⁹¹

Putin'in devlet başkanlığı görevine başladığı yıl ile aynı yıl içinde hem ulusal güvenlik hem de ulusal dış politika doktrini yayınlanmıştır. Bu iki belgenin önemli maddeleri şu şekilde sıralanabilir.

¹⁸⁹ Erdem Demirkılıç, "Rusya'nın Doğal Gaz Politikaları",

http://www.politikkultur.org/FileUpload/ds30106/File/rusya_nin_dogal_gaz_politikalari_-_erdem_demirkilic.pdf

¹⁹⁰ Gamze Güngörmüş Kona, "Kerkük ve Rusya Federasyonu", Global Strateji Dergisi, Yıl 3, Sayı 8, 2007, s. 187.

¹⁹¹ Hüseyin B. Işık, "Rusya-Orta Doğu İlişkileri", SDE Rusya Raporu, Mayıs 2010, s. 96.

- Rusya'nın temel önceliği; (uluslararası) terörizm, doğal ve endüstriyel kaynaklı felaketler ve savaş zamanı meydana gelen askeri operasyonlardan korunmaktır.
- Ekonomik gelişmeleri hızlandırmak ve yaşam standartlarını iyileştirmektir.
- Rusya Federasyonu'nun egemenliğini, toprak bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek, anayasal sistemin temelini güçlendirmektir.
- Rusya'nın uluslararası arenada pozisyonunu güçlendirmektir.
- Özellikle BDT'ye üye olan ülkeler ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesidir.
- Uluslararası terörizm ile mücadelede, BDT Ortak Güvenlik Anlaşması çerçevesinde; askeri-politik alanlarda işbirliği yapılmasıdır.
- Politik, dini ve etnik ayrılıkçılara yardım ve bağışlara sebep olan durumlar giderilmelidir.¹⁹²

Bu şekilde sıralanan öncelikler Putin dönemi Rusya'nın dış politikasının temelini oluşturmuştur. Putin 11 Eylül olaylarından sonra Bush ile anlaşarak ülkesindeki sorunlu yerleri terörle mücadele adı altında yeniden restore etti. Son olarak da Osetya sorunu nedeniyle Gürcistan'ı işgal ederek Kafkasya'da hâkim duruma geldi ve dünyaya yeniden ikinci kutuplu dünya olma yolunda olduğunu gösterdi. Putin Yeltsin'den farklı olarak batı ittifakına o kadar da değer vermemektedir ve bu yüzden özellikle Yeltsin döneminde türeyen elitlerin elinden o gücü alma yoluna ve yeniden devletleştirme yapma yoluna gitmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğunu daha aktif olarak kullanmaktadır ve Şanghay İşbirliği Örgütü ile yakın ilişki içindedir. Putin dönemi ile Rusya da yeniden bir doğuya dönüş olduğu ve yeni bir blok olarak sivrilme yolunda olduğu sıkça dillendirilmektedir.¹⁹³

Başka bir ifade ile Soğuk savaş döneminde ABD ile rekabet eden dünyanın en büyük süper güçlerinden biri olan SSCB'nin yeniden diriltilmeye çalışılması Putin dönemi dış politikanın ana hedefidir. Polonya'dan Moğolistan'a temel coğrafi hattı koruyarak, ülke içindeki birlik ve bütünlüğü devam ettirerek, İslam Dünyası ile yakınlaşarak ve yeni stratejik ikili ilişkiler kurarak Rusya bir anlamda bir çıkış stratejisi izlemektedir ve ekonomik olarak da her geçen gün giderek daha iyi bir performans sergilemektedir.¹⁹⁴

¹⁹² Pınar Özden Cankara, Yavuz Cankara, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2007, Sayı: 15, s. 196.

¹⁹³ William H. Thornton, Songok Han Thornton, "Russia Turns East: Putinism and the Making of a New Second World", Journal of Developing Societies, Vol. 24, 2008, s.439-463.

¹⁹⁴ M. Faruk Demir, "Duvarın Arkasındaki Rusya'nın Çıkış Stratejisi?", http://www.mfarukdemir.com/yayin/duvarin_arkasindaki_rusya.pdf

Soğuk savaş sonrası büyük bir reform sürecinden geçen Rus ekonomisi bugün sahip olduğu enerji kaynakları ile küresel ekonominin temel aktörlerinden birisidir. 2009 itibariyle RF, dünyanın en büyük doğal gaz, ikinci en büyük petrol ve en büyük üçüncü çelik ve alüminyum ihracatçısıdır.¹⁹⁵

4.1.3. Rusya'nın Enerji Politikası ve Orta Doğu

Orta Doğu'daki petrol kaynakları 20. yüzyılın başından beri dikkat çekmeye başlamıştı. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında İran'ın petrol varlıklarını millileştirme çalışmaları ile dünyanın gözü daha fazla Arap ülkelerinin üzerine döndü. İran'ın girişimlerinden sonra Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt petrollerine talep daha da arttı. Nasır da Kanal'ı millileştirme kapsamına alınca Fransa ve İngiltere İsrail ile birlikte Mısır'ı işgal etmeye başladı. ABD Nasır'ı koruma da genel anlamda Arap ülkelerinin SSCB tarafına kaymaması için Eisenhower Doktrini'ni yürürlüğe soktu ancak Bağdat paktı ile Irak dışındaki hiçbir Arap devleti askeri olarak Batı Bloğu içinde yer almadı. Arap İsrail savaşlarında Araplar kendisini hep yalnız bulunca özellikle OPEC kapsamında 1970'lerde petrol ambargosu uyguladı ve petrollerini bir silah olarak kullanabileceklerini gösterdiler. Moskova ve Washington bu ambargo krizine karşı birlikte hareket etmiştir.¹⁹⁶

Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB'nin birbirlerine karşı üstünlüğü ele geçirmek için etkili olmaya çalıştıkları en önemli bölgelerden biri Orta Doğu bölgesiydi. Bölgenin bu önemi soğuk savaştan sonra da devam etti. Rusya'nın Yeltsin döneminin ilk yıllarında her ne kadar biraz ihmal edilse de daha sonradan Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin artması kimi zaman soğuk savaşın yeniden sahnelenip sahnelenmediği sorularının sorulmasına sebebiyet vermiştir.¹⁹⁷

Putin, Rus doğalgazı ve petrolünün Rusya'nın dış politikasında oynadığı rolü artırmaya çalışmaktadır. Hatta Putin, Rus enerji sektörünü yabancı yatırımlar için cazip kılmaya isteklidir. Diğer taraftan Putin, Rus enerji sektörü uluslararası pazarlarla rekabet edecek ölçüde gelişinceye kadar devlet kontrolünü sürdürmeye kararlı görünmektedir. Bugün için Rusya, enerji kaynakları bakımından dünyanın en önemli ülkelerinden biridir. Rezervleri bakımından Rusya, dünya doğal gaz rezervlerinin %32,9'na(en büyük), petrol rezervlerinin % 4,7'sine, kömürün %15,9'na, hidroenerji

¹⁹⁵ Murat Çemrek, "Rusya Hakkında Genel Bilgiler", SDE Rusya Raporu, Mayıs 2010, s. 23.

¹⁹⁶ Arthur Goldschmidt jr., A concise History of the Middle East, Colorado: Westview Press, 2002, s.299-340.

¹⁹⁷ Nadir Özbek, "Rus Dış Politikası'nda Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri", <http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Nadir%20Ozbek/Publications/Rus%20Dis%20Politikasi.pdf>

kaynaklarının %6,1'ne ve özel enerji kaynaklarının (odun, hayvan kalıkları, bataklık kömürü) %7,1'ne sahiptir. Üretimi itibariyle Rusya'nın dünyadaki payı, doğal gazda %23,7, petrolde %8,8 ve kömürde %5,4'dür. Dünya Bankası'nın verilerine göre Rusya'nın 1998 yılında dünya ihracatındaki yeri petrolde %7, doğal gazda %56 ve kömürde %2,1 oranında olmuştur. Rusya, dünyanın en büyük enerji üreticilerinden biri olmanın yanı sıra, dünya enerji tüketiminde %7'lik paya sahiptir. Rusya'nın ihracat gelirlerinde %45 ve devlet bütçesi gelirlerinde % 39'luk bir paya sahip olan enerji sektörü en önemli ekonomik güç olarak öne çıkmaktadır.¹⁹⁸

1990'lar boyunca ekonomi reformu ve elinde kalan toprakların entegrasyonu çabaları içinde oldu. Özellikle Orta Asya devletleri ile çok sayıda anlaşma yaparak özellikle Özbek ve Türkmen gazını kendisi aracılığı ile Avrupa taşınmasını sağladı. Bu anlaşmalar sayesinde Türkmenistan üzerinde enerji sektöründe tam bir kontrol sağladığını söyleyebiliriz. Genel olarak Orta Asya devletlerinden ucuza aldığı enerjiyi Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşımaktadır. Bu politika vasıtasıyla BTC (Bakü, Tiflis, Ceyhan) boru hatları gibi alternatif hatların da önemini azaltarak kendisine stratejik bir üstünlük sağlamaktadır. Bu bakımdan Rusya için enerji politikasında en stratejik bölgenin hiç kuşkusuz Orta Asya olduğunu görmekteyiz.¹⁹⁹

Rusya özellikle Putin döneminde ABD ile rekabete de dayalı olarak Orta Doğu'dan daha çok Orta Asya (Orta Asya özellikle enerji politikası bağlamında Rusya'nın arka bahçesi olarak telaffuz edilmektedir) devletleriyle ekonomik ve güvenlik temelli ilişkilerini geliştirmiştir. Bunu sağlamak için Putin Orta Asya devletlerine sık sık ziyarette bulunmuş ve yeni anlaşmalar yapmıştır. Rusya'nın bu politikasındaki en önemli kazancı ya da amacı Orta Asya enerji kaynaklarını da kontrolü altına alıp Avrupa birliğini kendine daha çok bağımlı hale getirmektir. Ek olarak ABD'nin Avrasya politikası ve stratejisine de bu yolla darbe vurup onun etkinliğini bölgede azaltmaktır.²⁰⁰ Rusya sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervleriyle bu amaçlarını gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Özellikle bu bağlamda Avrupa güvenliği (en başta enerji güvenliği olmak üzere) açısından Rusya'nın enerji politikaları daha bir önemli hale gelmektedir.²⁰¹

¹⁹⁸ Nazım Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", <http://www.turksam.org/tr/yazdir709.html>

¹⁹⁹ Roj Sultan Khan Bhatti, "Russia: The Traditional Hegemon in Central Asia", *Perceptions*, Autumn 2008, s.45-63.

²⁰⁰ <http://www.emfadanismanlik.com/?part=haber&gorev=oku&id=227>, 11.07.2010

²⁰¹ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s31-41.

Rusya sahip olduğu enerji kaynakları ve kontrol ettiği Orta Asya kaynaklarını da birlikte düşünürsek bu konuda Avrupa Birliği için gerçekten önemi ortaya çıkmaktadır. Sahip olduklarının yanına daha yeni hatlar inşa etmek için de sürekli girişimini arttırmaktadır. Şu veriler tabloyu daha net görmemize fırsat sunmaktadır: Kremlin'in enerji piyasalarında ne kadar etkin bir güç olduğunu yansıtmaya sebebiyle Rusya'nın bu alanda Avrupalı devletlerle olan ilişkilerine göz atmak yeterlidir. Bugün Avrupa Birliği (AB) gaz ithalatının yüzde 40'ını, petrol ihtiyacının üçte birini ve kömür ithalatının dörtte birini Rusya'dan karşılamaktadır. Avrupa kıtasında ülke bazında Rus doğal gazına olan bağımlılığın boyutu ise şöyledir; Moldova, Sırbistan, Karadağ, Estonya, Bulgaristan, Finlandiya kullandığı gazın tamamını, Letonya, Litvanya yüzde 95'ini, Yunanistan, Slovakya, Macaristan yüzde 80'ini, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Polonya, Romanya yüzde 70'ini, Türkiye yüzde 65'ini, Belarus, Ukrayna yüzde 50'sini, Almanya yüzde 40'ını, Fransa yüzde 35'ini, İtalya ise yüzde 30'unu Rusya'dan tedarik etmektedir.²⁰²

28 Ocak 2007'de İran'dan Ayetullah Ali Hamenei Rusya'nın güvenlik danışman sekreteri Igor Ivanov'la buluşmasında resmi bir şekilde OPEC'a benzer doğalgaz kartelini kurmasını önerdi. Dönemin cumhurbaşkanı V.Putin bu teklife o zaman cevap vermemişti. Fakat bir ay sonra Orta Doğu gezisini gerçekleştirdiğinde Katar Şeyhi Hamid ben-Halif al- Tani ile doğalgaz alanında faaliyetlerin koordineli olması konusunda görüş beyanında bulundu. O zaman Putin, böyle bir kuruluş (Doğalgaz OPEC'i – N.Grib) lazım mı, kuracak mıyız, bu ayrı bir konu, fakat doğalgaz hammadde üreticileri faaliyetlerini/hareketlerini koordine etmek durumundalar demişti. Bu fikri daha sonra tüm büyük doğalgaz üreticileri desteklemişti. Mart ayında Komersant gazetesi doğalgaz OPEC'in muhtemelen Nisan 2007, Doha kentinde kurulacağı hakkında bir makale yayınladı. Bu veriyi resmen olmasa da Rus hükümeti, Gazprom ve Orta Doğunun yakın çevreleri doğruluyordu. Makale çok ses getirmişti ve ABD'nin ani bir negatif reaksiyonuna neden oldu o kadar ki OPEC'a benzer bir organizasyonun oluşmasını engellemek ve gerekirse silahlı müdahale etmek için ABD kongresine bir yasa tasarısı teklifi sunuldu. ABD'nin bu reaksiyonu her şeyden önce Tahran'a yönelikti. Uzun yıllardır İran'ı uluslararası arenada yalnızlaştırmaya çalışan ABD için İran'ın böyle bir projenin mimarı olması izolasyonun sonu demektir.

²⁰² Ferit Temur, "Rusya'nın Enerji Politikaları", Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu, Mayıs 2010,s.54.

2001’de yine İran yetkililerin inisiyatifinde Gas Exporting Countries Forum, yani Doğalgaz İhracatçı Devletler Forumu kurulmuştu, formalitede 14 devletin doğalgaz ve petrol bakanlıklarını birleştiren bu forum, 6 yıl boyunca aktif bir faaliyet gösteremedi. Fakat doğal gaz rezervlerinin %73’nü kontrol eden ve %43’nü işleten devletlerin liderleri kendi plan ve projelerini aralarında teyit etmek veya birbirlerini haberdar etmek için bir istek beyan ettiklerinde büyük tüketiciler telaşlanmaya başladı. Çünkü bu organizasyonun fikri bile 1960’da kurulan ve petrol rezervlerinin %62’ni ve dünya tüketiminin %43 kontrol eden OPEC ile ilişkilendiriliyordu. İlk 10 yıl aktif olmayan fakat 1973’e gelince Arap-İsrail savaşından dolayı Batı Avrupa ve ABD’ye karşı organize bir şekilde petrol ambargosunu uygulamaları ve petrol çıkarılmasını azaltarak çok büyük bir enerji krizine yol açmıştı.²⁰³

4.1.4. Rusya – İran İlişkileri

Rusya’nın Ortadoğu politikasında dikkati en çok çeken İran ile olan ilişkileridir. SSCB’nin çökmesinin ardından Rusya Federasyonu’nun sınırlarında birçok Müslüman devlet ortaya çıkmıştır. Bu da başta İran olmak üzere Ortadoğu’daki “radikal İslamcıların” bu bölgeye akın edeceğinden korkan Moskova’nın, Ortadoğu politikasında İran’a öncelik vermesine neden olmuştur. Ayrıca SSCB’nin çöküşü de İran için komünizmi ideolojik tehdit olmaktan çıkarmış ve böylece, İran-Rusya ilişkileri karşılıklı çıkar ilişkisi temelinde şekillenmeye başlamıştır. Ticari ilişkiler, Çeçenistan meselesi, Tacikistan’daki iç savaş, Hazar havzasındaki enerji kaynakları için Rusya ile ABD arasında verilen mücadelede İran’ın rolü gibi etkenler de, İran’ın Rusya için Ortadoğu’da en önemli ülke konumuna gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Putin’in devlet başkanlığı sırasında Rusya, İran’ın en yakın müttefiklerinden biri durumuna gelmiştir.²⁰⁴

Rusya-İran ilişkilerinin temelinde Rusya açısından öncelikli olarak iki önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, İran’ın Rusya için önemli bir silah pazarı olması durumudur. İran’ın ABD ve Batı’nın silah ambargosu ile karşı karşıya kalmasını kendisi için bir fırsat durumuna getiren Rusya İran’ı kendisinin birinci silah pazarı yapmıştır. Zaten ABD’yi de Rusya’nın Ortadoğu politikasında en fazla rahatsız eden konu Ortadoğu’nun Rusya’nın en büyük silah pazarı olmasıdır. İkinci olarak İran’ın çok stratejik bir önemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu, İran’ın bölgede ABD karşıtı duruşuna

²⁰³ Natalya Grib, Rossiya i Noviy Miroporyadok. Gazoviy Imperator, Exmo Yayınları, Moskova, 2009, sf.232-234.

²⁰⁴ “Suudi Arabistan’dan Rusya’ya İran ricası”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=3907661,07.06.2016>

bir destek mahiyetinde ortaya çıkmaktadır. Rusya ABD karşıtı söylem geliştiren İran ile işbirliği yaparak aslında ABD'ye söylemek isteyip de söyleyemediği bazı şeyleri ifade etmek istemektedir.²⁰⁵

Rusya'nın İran ile ilişkilerinde dikkati en çok çeken kuşkusuz nükleer enerji konusunda iki ülkenin yapmış olduğu işbirliğidir. SSCB zamanında 1989 yılında dile getirilen nükleer alanda işbirliği anlaşması SSCB'nin çökmesi sonucu ortaya çıkan gelişmelerden dolayı ertelenmiş, nihayetinde 1995 yılında imzalanmıştır. Rusya, Batı'nın İran'ın nükleer enerji konusundaki kaygılarına rağmen bu ülke ile işbirliği içerisinde İran'ın "Buşehr" kentinde nükleer santral inşa etmişlerdir. Aslında Rusya'da nükleer enerji konusunda İran'ın bir noktadan sonra kendi başına hareket edebilecek aşamaya gelmesini istememektedir. Fakat ABD ile pazarlıkta elinde güçlü bir koz bulundurmak adına bu şekilde hareket etmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda İran'ın perde arkasında ABD ile nükleer enerji konusunda pazarlık masasına oturduğu iddiası Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in yeniden düşünmesini gerektirmiştir. Rusya her ne olursa İran'ın nükleer çalışmaları konusunda Batı'nın bunu savaşa denetim altına alma fikrine sıcak bakmamaktadır. Rusya İran'ın nükleer çalışmaları hakkında yürütülen "spekülasyonların" barışçıl şekilde çözüme kavuşturulması yönünde tavır takınmaktadır. Rusya'nın İran'a verdiği önemin bir başka sebebi de Hürmüz Boğazıdır. Hürmüz Boğazı Rusya için büyük önem taşımaktadır. İran'ın bu bölgede gücünü yitirmesi doğrudan Rusya'yı etkileyeceğinden, Rusya İran'la olan ilişkilerini sıkı tutmaya özen göstermektedir. Rusya'nın Ortadoğu'da İran'la sıkı bir işbirliği olmasına rağmen bölgede en büyük ticari ortağı İsrail'dir. O bakımdan İran'ın ardından Rusya'nın İsrail'le olan ilişkilerine değinmek yararlı olacaktır.²⁰⁶

4.1.5. Rusya-İsrail/Filistin Politikası

Orta Doğu'nun en büyük sorunu soğuk savaşın başından sonuna ve oradan da günümüze kadar Arap-İsrail çatışmaları ve neticesinde oluşan ona bağlı sorunlar olmuştur. 2000'li yıllarda hala aynı sorun devam etmiştir: Hamas 2005'te seçim kazanmış; 2006 yazında İsrail Lübnan üzerinde yeniden güç kullanmış... Rusya ise özellikle Putin'in 2007 Münih Güvenlik konferansında ABD'nin tek taraflı politikalarını eleştirmiş ve tek kutuplu bir yapının tehlikeli olduğundan bahsetmiştir. Bu beyanat bir yerde Rusya'nın yeniden bu sorunlu bölgede aktif olma isteğini de

²⁰⁵ Fikret Ertan, "Rusya ve İsrail", <http://www.tumgazeteler.com/?a=1748039>, 07.06.2016

²⁰⁶ Yaşar Asma, "Rusya Ortadoğu İlişkileri", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=479>, 01.06.2016

yansıtmaktadır. Öncesine bakacak olursak genel olarak Yeltsin döneminde Orta Doğu ile sınırların da bağımsız olan cumhuriyetler dolayısı ile kaybedilmiş olması ekonomi ağırlıklı ya da düşük profilli bir politika izlenmesine neden olmuştu. Putin dönemi ise Rusya'ya yeni bir kimlik arayışı ve kendi içindeki entegrasyon çalışmaları bağlamında başlamıştır. 11 Eylül olayları Rusya için de bir fırsat olmuştur. Tabi ki ABD'nin bölgedeki tek taraflı faaliyetleri Rusya'nın istemediği bir şeydi ve 2003'ten sonra Rusya yeniden bölgeyle bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır.²⁰⁷ Bu bakımdan Türkiye ile birlikte Arap-İsrail sorunların çözüm aramakta ve İran ile ilgili batılılardan daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Rusya'nın en büyük çabası ve amacı Amerikancılığın önüne geçmektir. Bunun için seçimi kazanan Hamas'a sıcak davranmış ve bir terör örgütü olarak görmediğini ifade etmiş; Çeçenistan'dan birliklerini çekmiş; Filistin'e ekonomik yardıma başlamış; İsrail'in Lübnan saldırısında ise Lübnan'ın egemenlik bağımsızlığına saldırı olduğunu beyan ederek İsrail'i kınamıştır.²⁰⁸

İsrail tarafından Rusya'nın bölgede yalnızlaştırılması siyasi bir amaç olagelmıştır. İsrail'in bu noktadaki temel amacı işgal ettiği Golan Tepeleri'nin Suriye tarafından geri alınma çabasını ya da girişimine karşı elinde tutmaktır. Suriye ise son zamanlarda bölgesindeki yalnızlığı İran ve Rusya ile giderme gayreti içindedir. Daha öncede bahsedildiği üzere Rusya ve Suriye arasındaki askeri ilişki daha soğuk savaş yıllarına dayanmaktadır ve bunun yeniden geliştirilmesi Rusya'nın genel anlamda Orta Doğu'daki etkinliğini daha da arttıracak bir gelişme olacaktır. Rusya'nın Suriye ile veya diğer İsrail düşmanı olan devletlerle ilişkilerini özellikle de askeri zeminde geliştirmesi İsrail açısından olumsuzdur. Rusya açısından ise bölgede etkin olmanın yolu bir şekilde bölgenin temel problemi olan Arap-İsrail uyuşmazlığı/çatışmasında taraf olmaktan veya en azından bu soruna karşı duyarlı olmaktan geçmektedir ki bu bakımdan Putin bu politikaya ağırlık vermektedir.²⁰⁹ Rusya 17 Ekim 2009 'da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, İsrail ve Hamas'ı Gazze saldırıları sırasında savaş suçu işlemekle suçlayan, Goldstone Raporu'nu onaylayan devletlerden birisi olmuştur. Bu yaklaşım ve Rusya'nın İran'a S-300 füze sistemi satma kararı İsrail tarafında olumsuz karşılanmıştır. Aralık 2009 da ise İsrail Dışişleri bakanı Rusya'yı ziyaret ederek özellikle İran'a

²⁰⁷ <http://antiterror.ru/expabroad/80863843>

²⁰⁸ Zeynep Dağı, "Russia: Back to the Middle East?", *Perceptions*, Spring 2007, s.123-141.

²⁰⁹ Yasin Atlıoğlu, "Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1880&syf=2>, 12.07.2010

satılması planlanan S-300'lerin satışının askıya alınmasını sağlamıştır.²¹⁰ Rusya soğuk savaş döneminden beri genel olarak Arap devletleri merkezli bir politika izlemesine rağmen İsrail bölgedeki önemli ticaret ortaklarından birisidir. Rusya ve İsrail iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden yanadır.²¹¹

4.1.6. Rusya-Suriye İlişkileri (Soğuk Savaş Sonrası)

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Suriye pragmatik dış politika anlayışı çerçevesinde 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'nda Amerika'nın başını çektiği ittifaka katılarak Irak'a saldırmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Suriye'nin silah temini sıkıntısı başlamıştır. Rusya ise Yeltsin dönemi boyunca iç politikada ülkeye ekonomik ve siyasi yük getirecek dış politika yükümlülükleri altına girmemeye özen göstermiştir.1990'larda Rusya Ortadoğu politikasını, yakın çevre politikası çerçevesinde etkinliğini korumak ve Ortadoğu barış sürecinde konumunu muhafaza etmek üzerine kurmuştur. 1993'de Rus Dış Politikası "yakın çevre" doktriniyle eski Sovyet coğrafyasında daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.²¹²

Rus Dışişleri Bakanı Kozirev ile birlikte Boris Yeltsin'in ilk dönemlerindeki Atlantikçi söyleme dayalı dış politika, 1994'e gelindiğinde "yakın çevre" sinde neo-empyralist eğilimlerin ağırlık kazanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. NATO'nun genişlemesi, Bosna Sorunu gibi konularda Batı ile ilişkilerin gerilmesinin bu döneme gelmesinin tesadüf olduğu beklenemez. Rusya'nın kendi tarihinin getirdiği Ortodoks Slav Dünyası'nın hamisi olma bilinci, onun Bosna sorununda Sırbistan'dan yana tavır almasında etkili olmuştur.²¹³

NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Rusların, Batı'dan alacağı kredi desteği sözünün yerini tam anlamıyla bulmaması gibi sebepler, ülke içindeki muhafazakar ve Avrasyacı söylemi kuvvetlendirmiştir. Jirinovski gibi aydınların, sınırları eski SSCB'ye dayanan "Büyük Rusya" söylemleri ve Yeni Rus Askeri Doktrini ile Rusya'nın "yakın çevre"sinde daha etkili rol oynaması ve buranın kendisi için bir "hayat sahası" olduğu tezi güç kazanmıştır. Artık diplomaside sık-sık ABD ile 'stratejik ortaklık' hedefinden

²¹⁰ İlyas Kamalov, "Kremlin'in Değişen Orta Doğu Politikası", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=453> , 17.05.2016

²¹¹ Nikolay Zlobin, Vtoroy Noviy Miroporyadok: Geopoliticheskiye Golovolomki, Exmo Yayınları, Moskova, 2009, sf.206-236.

²¹² Amine YAZICI, "Rusya'nın Suriye Politikası", Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler, SDE Analiz, Haziran 2012, s.42

²¹³ Burak Sarıkaya,"Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri",Tasam.org, s.8

bahsedilen 'romantizm dönemi' kapanmış, en fazla 'realist işbirliği' amacının dile getirildiği yeni bir dönem başlamıştır.²¹⁴

En büyük destekçisi SSCB'yi kaybettikten sonra Suriye, İsrail'in silahlanması konusunda rekabet edemeyeceğini anlamış ve 1990'lardan itibaren biyolojik ve kimyasal silahlara sahip olmak için çaba harcamaya başlamıştır. Kimyasal ve biyolojik silahlar hem maliyet düşüklüğü hem de caydırıcılık açısından rasyonel tercihtir. Suriye'nin bu konudaki en büyük destekçisi ise her zaman olduğu gibi Rusya olmuştur.²¹⁵

11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Irak'ta başlayan işgali, Soğuk Savaş sonrası yeni bir döneme giren uluslararası sistemin daha da dinamik ve kaotik bir hale gelmesine neden oldu. Beşşar Esad, 2003 sonrası dönemde dış dinamiklerin ve dış politikadaki gelişmelerin baskısını üzerinde yoğun bir şekilde hissederek iktidarını sürekli bir kriz yönetimi şeklinde devam ettirdi. Bu çerçevede Suriyeli karar alıcıları da Suriye'nin dış politika çıkarlarını geliştirebilmek ve gücünü dengede tutmak için hissettikleri güvenlik sorunlarına uygun yeni güvenlik stratejileri geliştirdi. Bunlar; Güçlü aktörlerle çatışmalardan kaçınma , Pragmatik ve Esnek Diplomasi, Gücün dolaylı kullanımı: Hizbullah örneği , İttifak arayışları: İran ve Rusya vb.²¹⁶

Suriye, 14 Şubat 2005 El-Hariri suikastı ile uluslararası sistemden büyük baskı görmüş ve bu baskılar doğrultusunda Lübnan'dan çekilerek bölgesel imtiyazını kaybetmiştir. Mısır ve Ürdün'ün aksine İsrail ile barış yapamamış ve Golan'ın işgali nedeniyle İsrail ile savaş durumunda olmuştur. Suriye, bazı Batılı ülkeler ile ilişkilerini geliştirirse de Rusya ile olan dostluğuna daha büyük önem vermiştir.²¹⁷

4.1.7. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na Yönelik Yaklaşımları

İç savaşın başladığı Mart 2011'den bu yana geçen süre zarfında Suriye'de yüz binden fazla kişinin öldüğü BM Genel Sekreterinin 25 Temmuz 2013 tarihli açıklamasında yer almıştır. Fakat en acı tablo ise bu ölümlerin on bir binden fazlasının çocuk ölümleri olmasıdır. Ayrıca yaşanan insanlık dramının yanında, çatışmaların Suriye coğrafyasını aşarak Ortadoğu'yu çok taraflı ve çok cepheli bir savaşa

²¹⁴ Elnur Hasan Mihkail, "Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık", 2007, s.73

²¹⁵ Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 15, Güz 2007, s.82.

²¹⁶ Yasin Athloğlu, Britain At The University Press, s.110.

²¹⁷ Bülend Aydın ERTEKİN, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası:Neo Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü", Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012, s.146.

sürüklemesi ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.²¹⁸ İşbu oluşabilecek çok cepheli savaşın tarafları olacak küresel güçler hali hazırda Suriye'deki pozisyonlarını sürekli olarak güncellemektedirler. Rusya ve ABD gibi büyük devletlerin ulusal çıkarlarının coğrafi olarak kendilerine uzak bölgeleri de kapsadığı düşünülürse Suriye konusunda da iki ülkenin takınacağı tavır önem taşımaktadır. Bölgesel güçler bağlamında Rusya ve Çin ile birlikte İran'ın Suriye'deki Beşar Esad yönetimine destek verdikleri görülmektedir. Buna karşılık ABD ve Batılı güçler ise Esad'a karşı savaşan muhalif oluşumlara dolaylı olarak destek vermektedirler. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" kapsamında Ortadoğu'ya "demokrasi" getirmek için müdahaleci politikalarına Afganistan ve Irak'ta göz yuman Rusya bugün ise tarihsel müttefiki Suriye'yi bırakmak istememektedir. ABD'nin önceliğinin Asya-Pasifik bölgesine kaydığını gören Rusya, ABD'yi Suriye vasıtası ile engelleyebileceğini düşünmektedir. Zira çevreleme politikasının gerçekleşmesi ancak Spykman'ın Rimland teorisine göre kenar kuşak bölgeye hakim olunması ile gerçekleşebilmektedir.²¹⁹

Rusya'nın Suriye konusunda Birleşmiş Milletler nezdinde takip ettiği dış politika, Esad rejimini uyguladığı şiddet politikasını artırma konusunda cesaretlendirmiştir. Uluslararası sistemde İran gibi izole edilmiş ve şer üçgeni ülkesi olarak tanımlanmış olan Suriye, İsrail tarafından da tehdit altında bulunmaktadır. Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destek ve yardım ile bölgede İsrail'e karşı askeri bir denge oluşturmak iddiasında olan Suriye, son yıllarda İsrail ile doğrudan bir çatışmadan veya çatışmaları tırmandırmaktan da kaçınmıştır.²²⁰

2007 yılının Eylül ayında Suriye'nin bir bölgesindeki tesisin İsrail tarafından bombalanması ve bu tesisin nükleer reaktör olduğu iddiasını 2008 yılında soruşturmaya başlayan Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, konuyla ilgili ilk kez bir yargıda bulunmuştur. ABD hükümeti İsrail'in iddialarına destek vermiş, Suriye yönetiminin gizlilik içerisinde bir nükleer reaktör inşa etmeye çalıştığını ve bu nükleer reaktör içinde Kuzey Kore'den yardım aldığını açıklamıştır. Suriye hükümeti bütün bu iddiaları reddetmiş ve ülkenin Kuzeydoğusunda Deir Alzur yakınlarında kullanılmayan bir askeri tesis olduğunu söylemiştir. Suriye olayın ardından İsrail'e yalnızca diplomatik yollarla

²¹⁸ Ali Kaba, "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye'ye Bakışı", s.1

²¹⁹ Burak Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri", Tasam.org, s.10.

²²⁰ Bülend Aydın Ertekin, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü", Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012, s.147.

teki göstermiştir. Bu olay da Suriye'nin bu dönemlerde İsrail ile doğrudan çatışmadan kaçtığını göstermektedir.²²¹

21 Eylül 2011 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Şam'a yönelik bir ambargoya karşı olduklarını ifade etmiş ve Rusya'nın, Libya senaryosunun Şam üzerinde tekrarlanmasını istemediğini belirtmiştir.²²²

Kapitalist dünyanın bir parçası olarak uluslararası siyasette etkin olmak isteyen Rusya, Putin'in 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda dile getirdiği Yeni Dünya Düzeni'nin tek kutuplu olmasının kabul edilemez olduğunu belirttiği deklarasyonunu ile uygulayacağı reel politika konseptini Suriye üzerinden gerçekleştirmek istemektedir. Rusya Suriye'ye dışarıdan müdahaleye tamamen karşı çıkmakta ve Esad'ın görevden ayrılması konusunda dış güçlerin karar veremeyeceğini savunmaktadır. Sorunu bölgesel bir kriz düzeyinden ayırmış ve ülkelerin egemenlik haklarının zarar görmemesi ilkesiyle uluslararası düzenin nasıl olması gerektiğine yönelik bir söylem geliştirmiştir. Rusya her ne kadar Esad'ı sonuna kadar destekleyeceğini gösterse de Suriye'de diğer gruplarla da görüştüğü bilinmektedir. Esad sonrası dönem için ilişkilerinin devamlılığını sağlayıp Akdeniz'deki stratejik çıkarlarının varlığını devam ettirecek farklı bir hükümet Rusya için son seçenek de olsa düşünülmektedir.²²³

4.1.8. Rusya-Suriye İlişkileri Genel Tablo

Ortadoğu, enerji kaynaklarının varlığından haberdar olduğu tarihten bu yana küresel güçlerin mücadele sahası olmuştur. Suriye'nin bölgedeki önemi Akdeniz'e açılan bir kapı olması sebebiyle her zaman farklı olmuştur. Suriye konusu Ruslar için geçmişten günümüze farklı dönemlerde farklı yaklaşımları barındırsa da önemini her zaman korumuştur. Fransa'nın buradan çekildiği 1946 yılından bu yana Suriye sürekli istikrarsızlık ortamına sürüklenmiştir. İsrail'in kurulması ile Avrupa'daki Anti-Semitizm bu topraklara taşınmış ve bölgedeki diğer Arap devletleri gibi Suriye de dış politikasını İsrail'le olan pozisyonuna göre şekillendirmiştir. BAAS ile birlikte SSCB'ye dayanan dış politika anlayışı Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla Baba Esad'tan kalan pragmatik diplomasi anlayışı çerçevesinde ABD'yi bölgedeki operasyonlarda desteklemiş fakat Lübnan Krizi başta olmak üzere çeşitli gelişmeler Suriye'yi bir kez daha Rusya ile ortaklığa itmiştir. 2001'de Afganistan'da ABD'ye destek veren Rusya artık aynı hataya

²²¹ BBC, "Suriye'deki tesis 'muhtemelen nükleer reaktördü' ", 24 May 2011, Erişim Tarihi 25.05.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110524_syria_nuclear.shtml

²²² Ali Kaba, "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye'ye Bakışı", s.1.

²²³ Burak Sarıkaya, a.g.e,s.11.

Suriye konusunda düşmek niyetinde değildir. Putin ile birlikte dış politikada daha aktif rol olan Ruslar Yeni Dünya Düzeninde yer almak adına G8 gibi küresel ekonomik sistemlere dahil olmuş, NATO ile yakın ilişkiler geliştirerek "yakın çevre"sinde de bir benzeri "renkli devrimler" yaşamak istememektedir. Suriye'den hareketle Ortadoğu'da oluşabilecek istikrarsızlık zemininin Orta Asya'ya kadar uzanıp kendi içindeki çeşitli radikal İslami grupları ve ayrılıkçı eğilimleri harekete geçirmesinden endişe duyan Rusya, Esad yönetimini sonuna uzun süre destekleyecektir.²²⁴

2005 yılından bu yana Kremlin, "turuncu virüs"e karşı stratejiler içeren politikaları hem Rusya için hem de Sovyet sonrası devletlerde takip etmektedir. Batılı güçlerin uluslararası alanı düzenledikleri ve bu çerçevede Suriye'ye müdahale edildiği düşüncesini Rusya, 17-18 Şubat 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen Valdai toplantılarında Dışişleri Bakan Yardımcısı Mikhail Bogdanov vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu toplantıda Bakan Yardımcısı "biz bölgede yaşıyoruz, bölge dışından değiliz ve kendimiz çözüm bulmalıyız" diyerek Batı'ya Suriye sorununa karışmaması uyarısında bulunmuş ve sorunu bölgesel girişimlerle çözme isteğini ortaya koymuştur.²²⁵

Rusya, Suriye'yi hem Ortadoğu hem de Akdeniz'deki çıkarları bağlamında değerlendirmektedir. Suriye ile olan ekonomik ve askeri anlaşmalar son dönemlerde uzatılmıştır ve bağımlılık ilişkileri sürdürülmüştür. Suriye geçmişten günümüze Rusların bölgedeki en önemli silah alıcısı durumundadır. Rusların Tartus'taki üssü sadece lojistik bakım üssü olması anlamında semboliktir fakat Akdeniz'e açılan liman olması bağlamında göz ardı edilemez. Suriye'nin kaybı Ruslar için elbette onur kırıcı olacak ve Ortadoğu'daki itibarını zedeleyecektir. Bu bağlamda Suriye Ruslar açısından her zaman çıkar sahası olma özelliğini uzun süre koruyacaktır.²²⁶

4.2. Çin'in Ortadoğu Politikası

Çin'in Ortadoğu politikası farklı dönemlerde güncellenmiştir. Soğuk Savaş'ın başlangıcı, sonu ve sonrasında Çin'in Ortadoğu politikası değişmiştir. Özellikle Çin'in Ortadoğu Politikası beş ayrı dönemde farklılaşmıştır. 1949- 1955 yılları arasında bölge devletlerine mesafeli yaklaşması, 1956- 1966 yılları arasında ABD ve İsrail karşıtı, emperyalist yaklaşımlara karşı bağımsızlıkçı bölge ülkelerinin desteklenmesi, 1966-1976 yılları arasında da 60'lı yıllarda bozulan ilişkiler sonrası SSCB'nin Ortadoğu'da

²²⁴ Burak Sarıkaya, a.g.e,s.13.

²²⁵ Ali Kaba, , a.g.e,s.10.

²²⁶ Burak Sarıkaya, a.g.e,s.14.

dengelenmesi politikası, 1977-2004 yıllarında Çin'in dış politikasında pragmatik kabullerin başlaması ile geliştirilen ilişkilerin dönemi ve 2004'ten günümüze kadar olan dönemde ise ekonomik temelli bölgeye bakış etkili olmuştur.²²⁷

4.2.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin'in Ortadoğu Politikası

1947'de başlayan ve 1991'de son bulan Soğuk Savaş döneminin en yoğun yaşandığı 1950'li yıllarda komünist-sosyalist dayanışma siyaseti ile kapitalist Batı bloğunun karşısında duran SSCB ile birlikte hareket eden Çin, aynı zamanda da yine sınır sorunları ile birlikte SSCB ile sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlar 1969 yılında çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu çatışma durumu Çin'i yavaş yavaş Batı bloğu ile ilişkileri normalleşme sürecine sokmuştur. 1980'li yıllarda Çin'in açılım politikası ABD ile ilişkilerin eskisinden daha iyi olmasını sağlamış ve dayanışma politikası ile devam etmiştir. Bu sürecin getirdiği sonuçlarla Çin'in Ortadoğu politikasında değişimler meydana gelmiştir.²²⁸ Çin, 1949 ile 1955 yılları arasında SSCB ile tutarlı politikalar oluşturmak adına Ortadoğu'ya mesafeli yaklaşmıştır. Bölge ülkelerinin daha çok ABD tarafında olması da bu mesafeyi ilişki kurmama noktasına taşımıştır. Bu davranışı bölge ülkeleri tarafından hoş karşılanmamış ve özellikle bağımsız devletlere karşı eleştirel tutumu tenkit edilmiştir. Bölge ülkeleri tarafından tepki ile karşılanan bu tutum, İsrail hariç, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımamıştır. 1950 yılında ise Arap Ligi Siyasi Komitesi Çin halkının meşru temsilcisinin Tayvan olduğunu söylemiş seçimini o yönde kullanmıştır.²²⁹ Ortadoğu ülkeleri Çin Halk Cumhuriyeti konusunda test hareket etmiştir. ABD ile yakın ilişkiler kuran ülkeler bu hareketlerini bazı adımlar atarak sahada göstermiştir: Güney Kore'ye asker göndermek gibi. Çin'in bu dönemi anti sömürgeci yaklaşımlara ve hareketlere destek vererek geçiştirme yolunu izlemiştir. 1950 ile 1953 yıllarında gerçekleşen olaylardaki duruşu ile Bölge ülkelerinin yanında durmaya çalışmıştır. 1951 yılında Mısır'da İngilizlerin karşısında, 1952 ve 1953 yıllarında İran'da petrolün millileştirilmesi cephesinde ve Cezayir'in Fransızlarla giriştiği bağımsızlık mücadelelerini desteklemiştir.²³⁰ Bu üç olaydaki tavrı ile Çin anti sömürgeci duruşunu korumaya çalışmış politikalarını bu yönde kullanmıştır.

1955'te yaşanan az gelişmiş ülkelerin dayanışmasını artırmak ve alternatif kalkınma modellerini tartışmak üzere toplanan Bandung Konferansı Çin'in Ortadoğu

²²⁷ Guang Pan, "China's Success in the Middle East", Middle East Quarterly, December 1997, s. 35-40 (in: <https://www.meforum.org/373/chinas-success-in-the-middle-east>), (23.05.2016)

²²⁸ İsmail Ermağan, Emin Üstünel, "Çin'in Ortadoğu Politikası", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014/2, s.24.

²²⁹ Lillian Craig Harris, China Considers the Middle East, London: I.B. Tauris, 1993, s. 81-82.

²³⁰ Guang Pan, age.

lkeleri ile bağlarını kuvvetlendirmesinin yolunu açmıştır.²³¹ Konferanstan sonra 1956 yılında Mısır'ın Süveyş kanalının millileştirilmesi noktasında İngiltere, Fransa ve İsrail'in tepkilerine ve saldırılarına maruz kalması ile Çin, SSCB'den sonra Mısır'a en fazla desteği veren ülke olmuştur. Bu noktada Çin İsrail'e karşı ilk defa "emperyalist politikaların aracı" tanımını getirmiş, Arap yanlısı politika izlemiştir. Bütün bu olanlara binaen Çin ile Ortadoğu lkeleri arasındaki ilişkiler eskisinden daha iyi ve daha sağlam bir zemin üzerinde ilerlemeye yüz tutmuştur. Çin bu noktada SSCB yanlısı devletlerle diplomatik ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. 1956'da Mısır, Suriye ve Yemen; 1958'de Irak, sonrasında da Fas, Sudan ve Somali Çin ile bağlantı sağlamıştır. Çin, Cezayir'de geçici olarak kurulan hükümeti ilk tanıyan devletlerden biri olmuştur. Çin Başbakanı Zhou Enlai 1963 yılında Çin'in Ortadoğu ilişkilerindeki yaklaşımlarını birkaç başlıkta özetlemiştir: Arap halklarının emperyalizme karşı verdikleri mücadelede destek olmak; Arap lkelerinin barış yanlısı, tarafsız ve bağlantısızlık politikalarına destek olmak; Arap halklarının kendilerince belirlenecek yöntemler çerçevesinde birleşme ve tek bir çatı altında bir araya gelmelerine destek olmak; Arap lkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları barış ve diyalog yoluyla çözmelerine destek olmak; Arap lkelerinin iç işlerine herhangi başka bir ülke tarafından karışılmaması ve işgale uğramaması yönündeki çabalarına destek olmak bu başlıklardır.²³² Tarih 1966'yı gösterdiğinde Kültür Devrimi gerçekleşmiş ve içine kapanan Çin dış dünya ile ilişkiler noktasında yara almıştır. Ortadoğu'da doğal olarak bu yaradan nasibini almıştır. SSCB'nin emperyalist olarak nitelendirildiği bu dönemde yine SSCB'nin orduları en büyük tehdit olarak görülmüştür. Gelişmelerle SSCB ile müttefiklik ilişkisi olan Ortadoğu ülkelerine karşıda mesafeli yaklaşımı tercih eden Çin, Ortadoğu'da SSCB'nin dengelenme siyasetini ön planda tutmuştur.²³³ Bunun zerine, 1971'de Çin'in ABD ve Batı ile ilişkilerinin yumuşaması ayrıca BM Güvenlik Konseyi daimi delegasyonun Tayvan yerine Çin Halk Cumhuriyetine verilmesi Çin'in bölgede iyi ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. 1971'e kadar ABD nclğnde Batı lkeleri tarafından tecrit politikasına tabi tutulan Çin, tanınma hedefinde nc Dünya ve Ortadoğu ülkelerinden diplomatik destek almayı başarmıştır. Bu dönemde Türkiye, Lübnan ve İnan'ın Batı ile ilişkilerinin müttefiklik ilişkisi ve Batı yanlısı bir tutum içinde olması Çin'i bu ülkelerle

²³¹ Atilla Sandıklı- İlhan Güllü, "Çin'in Ortadoğu Politikası", i: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, (Der): Geleceğin Süper Gücü, Tasam Yayınları, 2005, s. 152

²³² ²³² Giray Fidan, Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet", 21. YÜZYIL Mart '11 • Sayı: 27, s. 56.

²³³ Yitzhak Shichor, The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977, Cambridge University Press, 1979.

ilişki kurmada daha etkin kılmıştır. Bölgede bulunan diğer bir Batı yanlısı ülke olan İsrail ile Arap dünyasının tepkisi düşünülerek resmi temas kurmaktan uzak durulmuştur. Bu tutum SSCB'ye karşı uluslararası toplantılarda ABD'nin organizesiyle Çin ve İsrail'in aynı kulvarda durmasını engellememiştir. Çinli yetkililerin İsrail yanlısı beyanatları da bu tutumu destekler nitelikte olmuştur.²³⁴ Çin bu noktada koşulları dikkate alarak siyaset yapma eğiliminde olmuştur.

Xiaoping ile birlikte başlayan dış dünyaya açılma reformları sonrasında 1980'ler, Çin'in dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmelere ilgi gösterdiği ve dış politika önceliklerini buna göre yeniden belirlediği yıllar olmuştur. Çin, Ortadoğu bölgesine de ideolojik değil, akılcı ve ekonomi öncelikli bir diplomasi geliştirmiştir. Örnek verecek olursak; ülkede uygulanan baskı politikaları sonucu 1989 yılında yaşanan Tiananmen ayaklanmalarında, Çin, ABD'nin ön ayak olduğu protesto kampanyalarına maruz kalmıştı. İnsan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirilen Çin'i Ortadoğu ülkeleri diplomatik platformlarda desteklemişlerdir. Diğer yandan, Tiananmen olaylarından dolayı ABD'nin Çin'e askeri teknoloji ve silah satışını durdurması, İsrail'i Çin'in en önemli askeri teknoloji ortağı haline getirmiştir.²³⁵

4.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Çin-Ortadoğu İlişkileri

Soğuk Savaş sonrasında dünyada yeni bir döneme girilmiştir. Yeni dönemle beraber Çin için temel dış politik amaç; ekonomik modernleşme, barışçıl yükseliş ve gelişme olmuştur. Çin uluslararası ilişkilerde Süper Güç veya Küresel Güç gibi görünse de ABD'nin Süper Güç olarak politikalarına ayak uydurduğu için kendi içinde bir tezat yaşamaktadır ve dünyanın da bu noktadaki beklentilerini hayal kırıklığına uğratmaktadır.

Çin'in 1996'dan itibaren başlayan küresel alan stratejisi "gelişmek için işbirliği" olmakla birlikte komşuları ile stratejisi ise "Çin'in gelişmesi tehdit değil, fırsattır" olarak deklare edilmiştir. Çin tek kutuplu dünya düzeni değil de çok yönlü ve çok kutuplu bir dünya düzeninde faal bir dış politika uygulaması Çin'in tarzını anlatmaktadır.

SSCB'nin dağılması ile küresel alanda tek başına kalan ABD'nin Ortadoğu'da daha rahat hareket etmesi söz konusu olmuştur. Bu durum Çin'in de bölgedeki politikasını etkilemiştir.

²³⁴ Guang Pan, age.

²³⁵ Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, age., s. 153.

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile ABD'nin Kuveyt'e ilk operasyonu 1991 yılında gerçekleştirmiştir. İkinci operasyonu 2003 yılında müttefikleriyle yapan ABD, Rusya ve Çin'den tepki almıştır. Çin 11 Eylül 2001 saldırısını kınarken yine bu saldırıdan sonra yapılan Afganistan işgalini eleştirmiş, bu politikaları küresel platformda ABD hegemonyasının ileri adımları olarak değerlendirmiş ve ABD'nin bölgede dengelenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.²³⁶

Bu olayların dışında Çin'in bölgeye karşı ilgisinin nedeni olarak; 1980'den itibaren devam eden büyük kalkınma oranları ve buna bağlı olarak enerji açığının ortaya çıkması, bölgeye ilgi göstermesinin kayda değer bir nedenidir. Bu doğrultuda petrol zengini ülkelerle ilişkilerinde dikkatli davranmaktadır. Ayrıca, ortaya çıkma ve gelişme dönemlerinde Çin- İslam Medeniyetleri arasında var olan etkileşime işaret edilerek kadim medeniyet vurgusu, ilişkilerde bir diplomasi motivasyonu olarak dile getirilmiştir. Arap-İsrail sorununun giderilmesinde inisiyatif almaya çalışan Çin, bu girişimle bölge ülkelerinin güvenini kazanmaya çalışmaktadır. 1988 yılında Filistin'i devlet olarak tanımış, 1992 yılında da İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. ABD ile olan ilişkilerinin gerginlikten uzak olmasına dikkat eden Çin, hem ABD'nin gönlünü hoş tutmayı hem de bölge ülkeleri ile ilişkileri daha iyi noktalara getirmeyi planlamıştır.

İsrail ile silah teknolojileri bağlamında işbirliğine giden Çin, ABD'nin tepkisine ve engellemelerine maruz kalmıştır. Çin, tarihi sorun olarak gördüğü Tayvan konusunda ABD'nin Ada'ya destek vermesi nedeniyle sıkıntı yaşamış, buna misilleme olarak da İran ile iyi ilişkiler kurup hem enerji hem de silah ticareti gibi konularda kurduğu ilişkiyle karşılık vermiştir.²³⁷ ABD'nin Irak operasyonundan sonra kurulan Kuzey Irak Yerel yönetimi ile petrol arama konularında anlaşma yapması da ABD tarafından olumlu karşılanmamıştır.

Çin'in kaygılandığı diğer bir konu da “enerji güvenliği” olması büyüyen ekonomisinin enerjiye ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bölgedeki istikrarsızlık Çin'i bölgeye askeri ve ekonomik alanlarda daha fazla etkin bir tutuma sokmaktadır. Dış müdahalelerle şekillendirilmeye çalışılan Ortadoğu'da kendi çıkarlarını korumak için adımlar atmaktadır. Bu dönemde Çin'in Ortadoğu bölgesine yoğunlaşma nedenlerinin başında; oldukça büyük boyutlardaki ekonomik kalkınmanın

²³⁶ İsmail Ermağan, Emin Üstünel, a.g.e, s.26.

²³⁷ Edward Wong, “China Opens Oil Field in Iraq”, New York Times, 28 Haziran 2011, <http://www.nytimes.com/2011/06/29/world/asia/29chinairaq.html>, 23.05.2016

ortaya çıkardığı enerji kaynaklarına bağlıdır. Bu nedenle dünyada petrol rezervinin %65'inin Ortadoğu'da olması, petrol ihtiyacının yarısını yine Ortadoğu'dan karşılaması, kalkınmanın devamlılığı için istikrarlı, güvenilir ve ucuz hammadde temini hususunda bu bölge ülkeleri ile çalışabilir olması, küresel düzlemde petrol pazarlarına açılma ve petrol sahalarına yerleşme stratejisi, ve Çin ürünleri için Ortadoğu ülkeleri yeni pazarlar kategorisine sokulması gibi nedenler Çin'in bu bölge ile ilgilenmesini sağlamaktadır. Günümüzde Çin'in Ortadoğu ile kurumsallaşmış ve çok taraflı ilişkilerin en somut örneği Çin- Arap İşbirliği Forumudur. Bu forum 2004 yılında ilk toplantısını Mısır'ın başkenti Kahire'de Arap Birliği Genel Merkezinde gerçekleştirmiştir. Forum Bölge ile Çin arasındaki ilişkilerin için oldukça önem arz etmektedir. Bu forumda Çinli yetkililer, 22 Arap Birliği üyesi ülkenin temsilcisi ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Çin'in uluslararası alanda savunduğu “çok kültürlü ahenkli bir dünya” yaklaşımı ile barış içinde kalkınmayı ve bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler ile işbirlikleri geliştirmeyi önemli bulmaktadır. Tabi bu yaklaşımı sahaya ABD ve Avrupa gibi yansıttığı noktasında başarı sahibi olduğu tam olarak söylenemez. 18 ile 24 arası ülke ve 400 ile 600 milyonluk bir bölge için Çin yabancı yatırımlarda ABD ve Avrupalı devletlere göre geri kalmaktadır. Nüfusun neredeyse tamamın ülkenin doğusunda yaşaması ve Ortadoğu'nun uzak kalması yatırımların yeterli düzeye gelmesine engel teşkil etmiştir. Ancak Çin bu durumu yeterli yatırımlarla aşmaya çalışmaktadır. Bölgede ticari işbirliği yolu ile büyük Çin şirketleri ile altyapı kurmakta sonrasında da ülkesinden firmaların gelmesini sağlamaktadır. Çinli firmaların finansal yardım ve altyapı geliştirme hizmetleri sunarak, kaynaklara erişim konusunda avantaj yakalamaya çalıştığı görülmektedir. Ortadoğu ile toplam ticaret hacmi 2010 yılında 100 milyar doları aşmış, böylece bu alanda ABD'yi geride bırakarak bölgede ithalat kaynağı olarak birinci sıraya oturmuştur. Gün geçtikçe Ortadoğu ile dış ticaretin yükseldiği görülmektedir. Ekonomik dış politikasının temel karakteri iki ithalat bir ihracat olan Çin'in, Ortadoğu'ya ilişkin yürüttüğü faaliyetlerin ilki, alt ve üstyapı alanlarında yatırımlar gerçekleştirmektir. Sonrasında, uzun vadeli ve planlı yatırımlar gerçekleştirmek; bir diğer adım olarak bölgede yapılan tüm ihalelere katılmak ve her çeşit hizmet ve ürünü sunarak yemen gibi ihtiyacı olan bölge ülkelerine kredi sağlamaktır.²³⁸

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politikalarında bir diğer unsur, ülke bütünlüğü bağlamında oldukça önem verdiği Sincan Uygur Özerk Bölgesidir. Bu bölgede

²³⁸ İsmail Ermağan, Emin Üstünel, a.g.e, s.27.

Müslüman Uygur azınlığı vardır. Çin, Ortadoğu ülkelerinden; Hindistan'ın Keşmir, Rusya'nın Çeçenistan konusundaki tavrı ile benzer biçimde 1949'da kontrolü altına aldığı ve 1990'larda ayrılıkçı eğilimlerin baş gösterdiği Doğu Türkistan'da ayrılıkçı eğilimlerin desteklenmemesini istemektedir. Çin, ulusal güvenliğini tehlikeye sokacak 'üç şer' diye belirttiği ve geneli itibariyle Müslüman Uygurları kastettiği dini aşırılık, ulusal ayrılıkçılık ve uluslararası terörizm ile mücadelesinde en önemli yer olarak Orta Asya'yı görmektedir.²³⁹ Orta Asya'dan sonra da Çin yönetimi en önemli bölge olarak Ortadoğu'yu görmektedir. Bu belirttiği 'üç şer' ile mücadelesinde Ortadoğu'dan herhangi bir desteğin gelmemesi ve bu doğrultuda bir sıkıntı yaşamaması yürüttüğü diplomasiinin başarılı olduğunu göstermektedir.²⁴⁰

Çin bölge ülkeleri açısından uluslararası siyasette alternatif bir manevra alanı olarak görülebilmektedir. Batı ile ilişkilerin dengelenmesinde Çin önemli bir ülke konumundadır. İsrail'e karşı bölge ülkelerine verdiği destekle kendine yer edindiği Ortadoğu'da diğer ülkelere biraz da olsa farklı görülerek, ilişki kurulmak istenen devletlerden biri konumunda olmuştur.

4.2.3. Çin'in Bölge Ülkeleriyle İlişkileri

Çin'in Ortadoğu'daki ilk diplomatik ilişkisi Mısır ile kurulmuştur. Çin Kültür Devrimi sırasında Ortadoğu'daki bütün kültür büyükelçilerini geri çağıran Çin, Mısır büyükelçisini çağırılmamıştır.²⁴¹ Mısır'ın devrik lideri Hüsnü Mübarek Çin'e dokuz kez resmi ziyarette bulunmuş, iki devlet 2006 yılında "Çin ve Mısır Arasındaki Stratejik Ve İşbirliği İlişkilerini Derinleştirmeye Dair Çerçeve" anlaşmasını imzalamışlardır.²⁴² Çin yönetimi için Ortadoğu'daki ikili ilişkilerine önem verdiği diğer devlet Suudi Arabistan'dır. Bunun nedeni Suudi Arabistan'ın bir numaralı petrol ihracatçısı olmasıdır. Çin, Suudi Arabistan'ı enerji ortağı olarak görürken, Suudi Arabistan Çin'i büyük ölçülü potansiyel bir market ve stratejik partneri olarak görmektedir.(Çin şu anda ABD'den sonra dünyanın ikinci petrol tüketen ülkesidir ve Çin'in 2030 yılından sonra dünyanın en çok petrol tüketen ülkesi olacağı söyleniyor). İşte bu hedeflerine Çin, Suudi Arabistan ile yapacağı yüksek ekonomik karşılıklı dayanışma ile geleceğini

²³⁹ Bilgen Sanayır, "Çin'in Orta Asya Politikası", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Haziran 2014 Cilt: 5 Sayı:2, s. 67.

²⁴⁰ Eyüp Ersoy, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 8, Sayı: 31, 2012, s. 42-43.

²⁴¹ Yitzhak Shichor, The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977 (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 46.

²⁴² Eyüp Ersoy, Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkinlilik Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, USAK Yayınları, 2012, Cilt:8, Sayı:31, s.37-55

düşünüyor. Çin, aynı zamanda Suudi Arabistan aracılığıyla OPEC’te gelecek adına önemli bir rol oynamak istiyor. Suudi Arabistan da 11 Eylül olayları ile birlikte bozulan itibarını Çin ile beraber düzeltmek, dengelemek istiyor. Çin de Suudi Arabistan ile ilişkilerini kuvvetlendirerek iktisadi alanda bölgede kendi jeopolitik alanını genişletme çabasıdır.²⁴³

4.2.4. Çin- Arap İşbirliği Forumu

Çin’in bölge ile çok-terafli ilişkilerinin en önemli ayağını Çin-Arap İşbirliği Forumu oluşturmaktadır. İlk toplantısı 2004’te Kahire’de gerçekleşen forumun beşinci toplantısı 2012 Mayıs’ında Tunus’ta gerçekleştirilmiştir. Forum, Çin’in bakanlar düzeyinde bölgesel devletlerle gerçekleştirdiği kurumsallaşmış en geniş katılımlı forum olması nedeniyle Çin’in bölge siyasetinde önemlidir. Altıncı toplantısı ise Haziran 2014’te Beijing’de yapıldı. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping açılışta yaptığı konuşmada, İpek Yolu’nun yeniden canlandırılması ve Çin ile Arap ülkeleri arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi konularını vurguladı. Xi Jinping, uzun bir geçmişe dayanan İpek Yolu’nun barış, işbirliği, dışa açıklık, hoşgörü, karşılıklı fayda ve ortak kazanç gibi anlamlar taşıdığını ve medeniyetler arasındaki ilişkilerin tarihinde önemli bir yer tuttuğunu söyledi.²⁴⁴

İpek Yolu çerçevesinde, Çin ve Arap ülkelerinin müşterek menfaatlerinin kurulmasının önemini altını çizen Xi, iki tarafın, enerji, altyapı tesisleri inşası, ticaret ve yatırımların kolaylaştırılması, nükleer enerji, uzaycılık ve yeni enerji alanlarındaki işbirliğini de yoğunlaştıracağını söyledi. Devlet Başkanı Xi, gelecek 10 yılda iki taraf arasındaki ticaret hacminin 600 milyar dolara çıkması için çaba harcanacağını kaydetti.²⁴⁵

4.2.5. Çin’in Bölgedeki Askeri İlişkileri

Çin- İsrail askeri ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde başlamış ve örneğin 1984-1994 yılları arasında İsrail’den \$ 7.5 milyar tutarında askeri silah sistemleri satın almıştır. Ne var ki Çin-İsrail askeri ilişkileri, 2000’li yıllardan itibaren bir duraklama devresine girmiş ve 2000-2006 yılları arası İsrail’den Çin’e, kayda değer silah sistemleri

²⁴³ Naser Al-Tamimi, “China-Saudi Arabia Relations: Economic Partnership or Strategic Alliance?”, < <http://dro.dur.ac.uk/9683/1/9683.pdf> >, Haziran 2012, (erişim 23.05.2016)

²⁴⁴ Batuhan Köroğlu, “Yükselen Çin’in Ortadoğu Politikaları”, Akademik Perspektif, <http://akademikperspektif.com/2014/09/08/yukselen-cinin-ortadoğu-politikaları/>, 2014, (23.05.2016)

²⁴⁵ <http://turkish.china.com/news/china/543/20140605/86646.html>, (23.05.2016)

satışı gerçekleşmemiştir ve bu durum hala geçerliliğini korumaktadır.²⁴⁶ İki ülke askeri ilişkilerindeki gerileyişin arkasında yatan neden ABD'nin İsrail'in Çin'e silah satışı ve askeri teknoloji nakline çok şiddetli muhalefet etmesidir. 2000 yılında, İsrail yönetimi, ABD baskısı nedeniyle daha önce Çin'le imzaladığı Phalcon hava erken uyarı sisteminin Çin'e satışına dair anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmek zorunda kalmıştır. 2005 yılında ise, İsrail, daha önceden Çin'e satmış olduğu Harpy insansız hava araçlarının modernizasyonu projesini, ABD'nin başta F-35 Müşterek Taarruz Uçağı olmak üzere birçok projeye İsrail'in iştirakini askıya alması üzerine iptal etmek zorunda kalmıştır. Buna karşın, 2011 Ağustos'unda ilk defa bir Çin Genelkurmay Başkanının İsrail'i ziyaret etmesi, Çin'in bu ilişkilere verdiği önemin devam ettiğini göstermektedir.²⁴⁷

Çin'in İran ile olan askeri ilişkisi ise İsrail'den farklılık göstermektedir. Çin'in İran ile silah sistemleri ticareti İran-Irak Savaşı sırasında başlamış ve örneğin İran ile 1983 yılında \$ 1.3 milyarlık anlaşma yapan Çin yönetimi, 1985 yılında \$ 1.16 milyarlık başka bir anlaşmaya daha imza atmıştır. Bu iki anlaşmayı 1986 yılında imzalanan ve Silkworm gemisavar güdümlü füzelerin İran'a satışını da içeren \$ 3.1 milyarlık anlaşma izlemiştir. İsrail ile ilişkilerde olduğu gibi, ABD muhalefeti nedeniyle Çin'in İran ile askeri ilişkileri ciddi bir oranda gerilese de Çin'in özellikle İran'ın balistik füze programına destek olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Ne var ki, yine İsrail ile ilişkilerde olduğu gibi, Çin yönetiminin İran ile askeri ilişkilere verdiği önem devam etmektedir ve en son olarak 2010 Mart'ında İran'ın Çin'in desteği ile yeni bir gemi savar füze üretim tesisi açması bunun bir göstergesidir.²⁴⁸

Devlet Başkanı Xi Jinping ile birlikte bölgede yeni bir sayfa açan Çin, temkinli ve sessiz diplomasisiyle hem jeopolitik alanını genişletmeye çalışıyor hem de bölgede en fazla hakimiyeti olan aktör ABD'nin mümkün mertebe jeopolitik alanını daraltmaya uğraşiyor. Her ne kadar dış politikasında Ortadoğu birinci öneme sahip değilse de özellikle ABD'nin kendi coğrafyasında uyguladığı çevreleme politikasını kırmaya uğraşıyorsa da Ortadoğu bölgesine ihtiyacı olan enerji yüzünden karşılıklı bağımlılık durumundadır. Çin'in bölgede bu misyonunu devam ettireceğine kesin gözüyle bakılıyor. Fakat Çin'in bu diplomasiyi uygulaması da bölgedeki faaliyetlerinden alacağı

²⁴⁶ Eyüp Ersoy, a.g.e, s.37-55.

²⁴⁷ Yoram Evron, The Chinese Chief of Staff Visits Israel: Renewing Military Relations? <<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=2370>>, 17.08.2011, (erişim 23.05.2016)

²⁴⁸ Batuhan Köroğlu, "Yükselen Çin'in Ortadoğu Politikaları", Akademik Perspektif, <http://akademikperspektif.com/2014/09/08/yukselen-cinin-ortadogu-politikalari/>, 2014, (23.05.2016)

verime kalmıştır. Şöyle ki Çin'in işi kolay gözükmemektedir. Çünkü sorunlarda bitaraf kalıp çözümlerde taraf olmak istemektedir. Çözümün dışında kalmayacak şekilde sorunun dışında kalmak ince bir diplomasi gerektiren bir ikilemdir. Bunun dışında Çin'in Ortadoğu'daki menfaatleri, Ortadoğu devletlerinin

Çin'deki menfaatlerinden daha fazla ve Çin'in Ortadoğu'ya ihtiyacı, Ortadoğu devletlerinin Çin'e ihtiyacından daha fazladır. Diğer yandan Çin'in bölge ülkeleri ile iktisadi ilişkilerinde sorunlar bulunmaktadır. Enerji tedarikinin kesintisiz bir biçimde sağlanması için bölge ülkelerinin istikrarlı bir yapı içinde olmaları gerekir. Bölge ülkelerinin de sürekli bir kriz ve istikrarsızlık haliyle baş başa olması Çin'in bir diğer endişe kaynağını oluşturmaktadır ve son olarak ABD'nin bu enerji nakil hatlarını kontrol etmesi de Çin'i düşündüren diğer bir sorun kaynağıdır. Bu süreç üzerinden ne olacağını Çin'in politikasının özverisi belirleyecektir.²⁴⁹

SONUÇ

Dünya tarihinin en eski coğrafyası olan Ortadoğu birçok özelliği bünyesinde barındırmasından dolayı her daim göz önünde olan bir yer olmuştur. Köklü medeniyeti, zengin kaynaklarıyla huzurun ve refahın adresi olması gerekirken; karmaşıklığın, kaosun, gerilimin, çatışmanın merkezi olmaya sürüklenmiştir.

Ortadoğu kavramının çıkış yerinin Batı olması, konum tartışmalarının bile batılılar tarafından dayatılan tanımlar olması bu coğrafyanın ne denli etki altında kaldığını göstermektedir. Ortadoğu tarih sahnesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinden 1. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Soğuk Savaş Sonrası dönemlerde tarihi kronolojide etkileyen olmaktan uzak kalmış; etkilenen, üzerinde oyun kurulan ve oyun oynanan yer olmuştur.

Bu coğrafyada söz sahibi olmak isteyen küresel güçlerin bu bölge hakkındaki politikalarına baktığımızda, uzun vadede bölgeyi zora soktuklarını görmekteyiz. Kamu diplomasisi olarak oldukça süslü ifadelerle bezenmiş enstrümanlar kullanılarak bölgeye

²⁴⁹ Batuhan Köroğlu, ag.e.

nüfuz edilip; devamında bölge halklarının elindekiler muslukla alınmış fakat bölge halkına damla bile vermekten imtina edilmiştir. Küresel güçler tarafından yukarıdan aşağıya bütün olumsuz kavramlar hayat bulmuştur.

Bu bakış açısıyla birinci bölümde; Ortadoğu'nun genel özelliklerini ele alan, Ortadoğu'yu tanıtan, konunun içeriğini besleyecek şekilde küresel güçlerin hangi özelliklerini önceleyerek bu coğrafya ile ilgilendikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Sorunların nedenini ararken yakın geçmişteki ekonomi politik yaklaşımlar incelenmeye çalışılmış; dünyada söz sahibi olan küresel güçlerin bu topraklarda ne aradığı, neyi öncelediği üzerinde durulmuştur.

Çıkar çatışmasının en yoğun yaşandığı Ortadoğu yakın geçmişte ülkelerin mücadele alanı haline gelmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü incelendiğinde küresel güçlerin 19 yy. başlarından itibaren bölgeyi rahat bırakmadığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma süresince çeşitli kişileri kullanarak vaatlerde bulunan İngiltere, birçok devletin kurulmasına neden olmuş; bölgedeki gücü dağıtma politikasıyla çıkarlarını elde ederken karşısında duracak güç olmaması için çalışmıştır. Bölgede yönetim yapısına varıncaya kadar müdahale etmekten kaçınılmamış, yönetimleri etkileyerek tarihi düşmanlıkların zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. İngiltere'nin ticarete dayanan ekonomisiyle ticaret yollarının elinde bulunması için stratejik noktalar olan Kıbrıs ve Süveyş'i ele geçirmesinin ekonomi politik tarafına baktığımızda son yıllardaki birçok tarihi olayla Ortadoğu'ya çözümsüzlük getirdiğini görmekteyiz. Dış politika anlayışında çıkara dayanan, güç dengesini gözetken, devletleri bağlayıcı politikalar üreten her durumda hedefine ulaşmaya çalışan İngiltere gerek işgalle gerekse masada istediğini almayı bilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda bölgeden çekilmek zorunda kalmasına rağmen çıkarken de çıkarlarını korumak için oluşumlarını devam ettirmiştir. Yumuşak güç kavramını bölgede iyi bir şekilde uygulayıp ABD ile de çıkarlarının örtüşmesi dolayısıyla bölgeden çıkmasının yararına mı zararına olduğu düşündürücü bir hal almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu dünya sisteminde Ortadoğu'da söz sahibi olmaya çalışan ABD hedefleri doğrultusunda çeşitli ittifaklarla, çoğu zamanda tek başına politikalarını hayata geçirmeyi bilmiştir. Bu coğrafyadaki gelişmelerin sonuçlarına baktığımızda da istediğini aldığını görmekteyiz. 1900'lü yıllarda kurulan planlı devletler, yapay sınırlar, kukla liderler, yapay milletler; gücü elinde bulunduran

“süper güç” ABD’yi bölgede istediği gibi at koşturur duruma getirmiştir. Ekonomik olarak şirketlerini sokabildiği yerlerde kontrolü elinde bulundurmuş, şirketlerin giremediği yerlere de ordularını sokmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Kendine tehdit gördüğü, yarın başına ağrıtabilecek herhangi bir güce karşı yaptırım uygulayıp bölgeyi elinde tutmuştur. Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle ABD’nin Irak müdahalesi tarih sahnesinde yerini almış ve Ortadoğu ülkelerine verdiği mesaj bakımından oldukça belirleyici olmuştur. Irak bağlamında konu ele alındığında öncesinde destek verdiği ülkeye, politikalarını tehdit etme noktasına geldiğinde zor kullanmaktan geri durmaması diğer bölge ülkelerinin üzerinde ikili ilişkilerde baskı unsuru olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

ABD’de başkanların değişmesiyle beraber Ortadoğu politikalarında da değişimler göze çarpmaktadır. ABD Clinton döneminde ki çevreleme politikasından vazgeçip Bush döneminde agresif bir politikaya bürünmüştür. Her başkan ismiyle birlikte doktrinler oluşturmuştur. Başkanlar ve politikalar değişse de bugün daha iyi görmekteyiz ki her yol ABD’nin yararına olmuştur. Afganistan müdahalesi, Irak, Suriye, Libya gibi devletlere baktığımızda Batının aslında “yeniden yapılanmayı önleyici” etkisini daima bölgenin tepesinde hissettirmesi Ortadoğu’nun ayağa kalmasını gittikçe sancılı hale getirmektedir.

Batının bu bölgeye bakışı; Ortadoğu’nun, özünde de “İslam”ın “Batı”ya bakışı olarak gösterilip parçaların bütün olması tamamen imkânsız hale getirilmeye çalışılmaktadır. Batı ve Öteki anlayışıyla Ortadoğu medeniyeti gibi kadim bir medeniyet “terör” gibi kavramlarla geri kalmışlıkla etiketlenmiştir. Batıdaki karşılığı olan İslamofobia; nefret oluşturmaya, dışlamaya halen devam etmektedir. Bu politikaların ete kemiğe bürünmüş halini “İŞİD” terörü ile İslam Toplumu ve Ortadoğu derinden yaşamaktadır.

Sovyetlerin dağılmasından sonra siyasi ve ekonomik olarak bölgede etkisini kaybeden Rusya, SSCB’nin etkili olduğu tüm bölgeler gibi Ortadoğu’dan da çekilmek zorunda kalmıştır. Tek kutuplu dünya sistemi Rusya’yı rahatsız etse de özellikle Yeltsin’in ikinci döneminde batı ile iyi ilişkiler kurma politikası Ortadoğu’nun tamamen ABD’ye bırakılmasına sebep olmuştur.

2000’li yıllardan sonra başa gelen Vladimir Putin ile birlikte siyasi ve ekonomik olarak ayağa kalkmaya çalışan Rusya Ortadoğu’da söz sahibi olmaya çalışmıştır.

Soğuk savaşın bitimine kadar neredeyse kendi sıkıntılarıyla boğuşan Çin, oluşturduğu dış politika anlayışı ile Ortadoğu'da etkili olmaya çalışan devletler arasındadır. Tarafların egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine karşı saygı, iç işlerine karışmama, ortak çıkarların ön planda olması, saldırgan bir politika izlememek gibi politikalar ile bölgede olumlu etkiler bırakmaya çalışmıştır. Ekonomik gelişimi ile dünyaya daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Enerjiye ihtiyacı bölgeye olan bakışını daima sıcak tutmaya yeter niteliktedir. Yumuşak gücü ile de Ortadoğu'da var olma gayreti içerisinde.

Ekonomik olarak büyüyen Çin'in gün geçtikçe bölgede etkisini artırması gözle görünür hal almış fakat Çin'in politika yapıcılarının geleneksel olarak iddia sahibi olmaktan uzak durmayı tercih etmesi ile Ortadoğu'da sağlam adımlarla hedefe ulaşmayı istediği yorumlarını beraberinde getirmiştir.

Almanya, Ortadoğu politikası daha çok tarihsel miras üzerine şekillenen bir Avrupa ülkesidir. Almanya'nın Ortadoğu politikası incelenirken, Avrupa'nın büyük güçleri arasında bölgeye yönelik sömürgeci geçmişinin ve genel anlamda kötü bir mazisi olmaması dikkat çekmektedir. Bu da, bölge ülkeleri nezdinde Almanya'yı diğerlerine göre daha sempatik bir pozisyona sokmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle sendeleyeni akabinde Soğuk Savaşın bitişiyile tekrar Ortadoğu'da politika üretmeye çalışan Almanya bölgede askeri ve ekonomik olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Z. BAŞ, A.(2003) *İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları*, History Studies.

AKSOY, İ. (2008), *Ortadoğu Nedir? Neresidir? Türkiye Neresindedir*, Jeopolitik, Sayı 55.

- ALBAYRAK, M. (1995), *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.
- ALP, İ. (2008), *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Meselesi*, Edirne: Eser Matbaacılık.
- ALTUNIŞIK, M. B. (2009) *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, Ortadoğu Etütleri.
- ARAS, B. ve BACIK, G. (2006), *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*, İstanbul: Etkileşim yayınları.
- ARI, T. (2004), *Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARI, T. (2003), *İran, Irak, ABD ve Petrol*, Güncellenmiş 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları
- ARIK, E. (2010), *Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Politikası'nda Türkiye'nin Önemi*, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ARMAOĞLU, F. (2005), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2: 1914 1995, İstanbul: Alkım Yayınları, 15. Baskı.
- ARTHUR, G. (2002), *A concise History of the Middle East*, Colorado: Westview Press.
- AYDIN, M. ve ÖZCAN, N. (2007), *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, Ankara: TEPAV.
- AZMAN, K. D.(2012), *The Middle East Policy of America After the Cold War*, "International Journal of Human Resource Studies" içinde.
- BAGHAT, G. (2009), *United States-Iranian Relations: The Terrorism Challenge*, Parameters
- BERREBY J.J. (1959), *Le Golfe Persique*, Paris: Payot.
- BRZEZİNSKÍ, Z. (2012), *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- CANKARA, P. Ö. ve CANKARA, Y. (2007), *Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Sayı: 15.
- CANPOLAT, İ. (1991), *Değişen Dünya ve Alman Dış Politikası: Ulusal Birlik Ulusal Çıkar ve Kamuoyu Tercih Açısından Bir İnceleme*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- CELALİFER EKİNCİ, A. (2009), *İran Nükleer Krizi*, Ankara: USAK Yayınları.
- CLEVELAND, W. L. (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- ÇEMREK, M. (2010), *Rusya Hakkında Genel Bilgiler*, SDE Rusya Raporu, Mayıs.
- ÇETİNSAYA, G. (2006), *Irak Dosyası Irak'ta Yeni Dönem, Orta Doğu ve Türkiye*, Ankara: SETA Yayınları.
- DAĞI, Z. (2007), "Russia: Back to the Middle East?", *Perceptions*.
- DAVİD W. (2003), *Lesch. The Middle East and the United States: A Historical and Political Reassessment*, Routledge.
- DAVUTOĞLU, A. (2009), *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları
- DEDEOĞLU, B. (2002), *Ortadoğu Üzerine Notlar*, İstanbul: Derin yayınları.
- DEMİRKIRAN, Ö. (2005), *Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- DENK, E. (1999), *Avrupa- Akdeniz Ortaklığı: Artan Refah ve Kurumsallaşan Bağımlılık*, Mülkiye, Cilt:23, Sayı: 219, Kasım-Aralık.
- DONALDSON, R. H. N. (2005), *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, New York: M. E. Sharpe.
- DURAN B. YILMAZ, N. (2012), *Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri*, Ankara: SETA Yayınları
- DURSUN, D. (1995), *Ortadoğu Neresi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- DURSUN, D. (2005), *Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi yapısı Üzerine Genel Tespitler*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.
- ERDOĞAN, M. M. (2012), *Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, SDE Analiz.

- ERDOĞAN, M. M. (2011), *Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*, Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- ERDÖNMEZ, H. (2010), *Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi*, Edirne: Trakya Üniversitesi, SBE.
- ERMAĞAN, İ. Üstünel, E. (2014), *Çin'in Ortadoğu Politikası*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- ERSOY, E. (2009), *Çin Donanması Aden Körfezi'nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu*, ORSAM.
- ERSOY, E. (2012), *Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme*", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 8, Sayı:31.
- ERTEKİN, B. Aydın. (2012), *Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü*, Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 7, Güz.
- EYÜP, E. (2012), *Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkinlilik Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme*, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, USAK Yayınları, Cilt:8, Sayı:31.
- FİDAN, G. (2011), *Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet*, 21. YÜZYIL Mart '11, Sayı: 27.
- FULBROOK, M. (2011), *Almanya'nın Kısa Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- GÖKÇE, O. (2004), *Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü*, Konya: Çizgi Kitapları.
- GÖNGÖRMÜŞ K. G. (2003), "Yeni Orta Doğu", *Görüş Dergisi*, Sayı 55, No. 54.
- GRİB, N. ROSSİYAI NOVİY M. (2009), *Gazoviy Imperator*, Moskova: Exmo Yayınları
- GÜNDOĞAN, Ü. (2011), *1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi*, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 30, Haziran.
- GÜNGÖRMÜŞ K, G. (2007), *Kerkük ve Rusya Federasyonu*, Global Strateji Dergisi, Yıl 3, Sayı 8.
- HACISALİHOĞLU, Y. (2015), *Avrasya Jeopolitiği, Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye, Tarihte Doğu Batı Çatışması*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Halil İ. Y. (2016), *Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri*, Tesam.

- HALİS, Ç. (2015), *Kadim Toprakların Trajedisi: Uluslararası Politikada Ortadoğu*, İstanbul: İkia Yayıncılık.
- HALLİDAY, F. (2008), *Ortadoğu Hakkında 100 Mit*, Can Cemgil (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- HAN, A. K. (2004), *Irak Savaşı; Oyunun Adı Petrol Mü?, ABD Dış Politikasında Yeni Yönetimler ve Dünya*, Der. Toktamış Ateş, İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- HASAN M. E. (2007), *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- HENRY K. (1998), *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- HEYWOOD, A. (2013), *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- HIRO, D. (1987), "Iran Under the Ayatollahs", *History Studies* içinde, Londra: Routledge.
- HOURANİ, A. (2013), *Arap Halkları Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- IRKIÇATAL, E. (2012), *İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları için Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesi'nin Ortaya Çıkışı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı:15.
- İŞİK, H. B. (2010), *Rusya-Orta Doğu İlişkileri*, SDE Rusya Raporu, Mayıs.
- İDRİSOĞLU, R. E. (2010), *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.
- İNAT, K. (2009), *Birleşme Sonrası'nda Almanya'nın Dış Politikası: Normalleşmenin Son Adımları*, Bilgi, 14 Ekim 2013
3010709-haberi/.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, (2003), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*, Cilt 33, Ankara.
- KARABULUT, B. (2007), *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 15
- KARPAT, K. H. (2011), *Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARPAT, K. H. (2012), *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KATZMAN, K. (2011), *Iran: US Concerns and Policy Responses. Congressional Research Service*.

- KESKİN, A. (2007), *Irak'ta ABD-İran Savaşı*, Stratejik Analiz.
- KHOURY, P. S. and KOSTİNER, J. (1990), *Tribes and State Formation İn The Middle East*, United State Of America At The University Press, California.
- KILIÇ, D. (2008), *Orta Doğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13/1.
- KİBAROĞLU, M. (1999), *İran Bir Nükleer Güç Mü Olmak İstiyor?*, Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı, Cilt. 5, Sayı.3.
- KNUTSEN, T. L. (2006), *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- KURT, S. (2014), *Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası*, Tarih Okulu Dergisi, Sayı:19.
- KURZMAN, C. (1998), *Soft On Satan: Challenges For Iranian-US Relations*, Middle East Policy, Cilt 6, Sayı 1,
- KÜÇÜKKELEŞ, M. (2013), *AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharı'nın Bakışı*, SETA Analiz.
- LEE, S. J. (2010), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- LİLLİAN C. H. (1993) *China Considers the Middle East*, London: I.B. Tauris.
- WARD, M. B. (2006), *The Shift in United States Foreign Policy in the Middle East Since 1989*, Department of Government and International Affairs, College of Arts and Sciences, University of South Florida.
- MANSFIELD, P. (1980), *The Middle East A Political And Economic Survey, Fifth Edition*, Great, Britain At The University Press, Oxford.
- MASNFIELD, P. (2012), *Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- MEMİŞ, E. (2002), *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- NESİBLİ, N. (2001), *Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu*, Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı:1.
- NİCHOLAS, K. (2012), *After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring*.
- NİZAMETTİN, T. (1999), *Russia and the Middle East: Towards a new Foreign Policy*, New York: St. Martin's Press.

- NYE, J. (2003), *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- ÖZCAN, A. (1997), *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İstanbul: İSAM.
- ÖZCAN, N. A. (2006), *İran Sorununun Geleceği*, TEPAV.
- ÖZEY, R. (2004), *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul: Aktif yayınevi.
- ÖZKAN, M.(2008), *Almanya'nın Ortadoğu Politikası*”, IGMG Perspektive.
- ÖZPEK, B. B. (2012), *En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Ortadoğu Etütleri, Cilt 3, Sayı 2.
- RAMAZANİ, R. K. (2004), *Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy*, Middle East Journal, Cilt 58, Sayı 4,
- ROJ SULTAN KHAN B. (2008), *Russia: The Traditional Hegemon in Central Asia*, Perceptions, Autumn.
- SAİD, E. (1989), *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım.
- SANAYIR, B. (2014), *Çin'in Orta Asya Politikası*, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Haziran Cilt:5, Sayı:2.
- SANDIKLI, A. ve GÜLLÜ, İ. (2005) *Çin'in Ortadoğu Politikası*, iç: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü. (Der): *Geleceğin Süper Gücü*, Tasam Yayınları.
- SARIKAYA, B. *Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri*, Tasam.org.
- SAYIN, Ü. (2006), *Küresel Terörün Perde Arkası: Gizli Örgütler, 11 Eylül ve Büyük Ortadoğu Projesi*, İstanbul: Neden Kitap.
- SİNKAYA, B. (2010), *İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı*, Ortadoğu Analiz, Cilt: 2 Sayı: 15.
- SÖKER, Ç. (2013), *Ortadoğu Devrimleri Sürecinde Avrupa Birliği*, ORSAM.
- SÖNMEZOĞLU, F. (2005), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Gözden Geçirilmiş 2. basım, İstanbul: Der Yayınları.
- STERN, M. (1988), *Ve Susuyor Herkes Artık Unutuldu Körfezdeki Savaş*, Dünya Sorunları 1988/1, Orta Doğu Dosyası, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ŞENEL, Muzaffer. (2003), *Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne Etkileri*, Filistin: Çıkmazdan Çözüme, haz. M. İbrahim Turhan, İstanbul: Küre Yayınları.

- TAŞDEMİR, F. (2006), *Uluslar Arası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: USAK Yayınları, Uluslararası Hukuk Serisi:3.
- TELATAR, G. (2012), *Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu*, Alternatif Politika.
- TEMUR, F. (2010), *Rusya'nın Enerji Politikaları*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu.
- THORNTON, W. H. and SONGOK H. T.(2008), *Russia Turns East: Putinism and the Making of a New Second World*”, Journal of Developing Societies, Vol. 24.
- TURAN, Ö. (2002), *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*, İstanbul: Step Ajans Yayınları.
- ULUTAŞ, U. vd. (2011), vd. *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, SETA Analiz, no.3.
- UZUN, E. (2003), *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Aktaran: Aruk.
- ÜNAL, Ü. (2013) *11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi*. Baskın Oran (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III : 2001-2012), İstanbul: İletişim Yayınları.
- YAPICI, U. (2006), *Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu*”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 7.
- YAZICI, A. (2012), *Rusya'nın Suriye Politikası*, Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler, SDE Analiz.
- YEGİN, Mehmet,(2011), *Libya Çıkmazı*, USAK Libya Derlemesi.
- YILDIZ, Y. G.(2000), *Global Stratejide Orta Doğu*, İstanbul: Der Yayınları.
- YİĞİT, A. (2005), *Ortadoğu Enerji ve Savaş*, TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni
- YİNANÇ, R. ve TAŞDEMİR, H. (der.), (2002), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YİTZHAK, S. (1979), *The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977*, Cambridge University Press.
- ZAKARİA, F. (2008), *The Post-American World And the Rise of the Rest*, London.
- ZLOBİN, N. (2009), *Vtoroy Noviy Miroporyadok: Geopoliticheskiye Golovolomki*, Moskova: Exmo Yayınları.

İnternet Kaynakları

- ARSLAN, F. (2006), *Orta Doğu'dan Kafkasya'ya Türkistan'a Petrol Satrancı*, <http://www.farukarslan.com/wp,content/uploads/2011/10/petrolsatranc%23U0131.pdf> (07.06.2016)
- ASLIHAN, P. T. (2010) *Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi*, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/makaleler/Hazar%20Havzasinda%20Enerji%20Diplomasisi.pdf>, (31.05.2016)
- ASMA, Y. (2009), *Rusya Ortadoğu ilişkileri*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=479>, (01.06.2016)
- ATİKER, M. (2013) *Ortadoğu Petrol ve ABD*, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ortadogu.pdf>, (19.10.2015)
- ATLIOĞLU, Y. (2012), *Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi*, [index.php?altid=syf=2](http://www.kto.org.tr/index.php?altid=syf=2), (12.07.2010)
- ATLIOĞLU, Y. (2013), *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, [Images/Dokumanlar /0-48-2014040742suriye-dis-politikasinda-guc-ve-guvenlik-iliskisi.pdf](http://www.kto.org.tr/Images/Dokumanlar/0-48-2014040742suriye-dis-politikasinda-guc-ve-guvenlik-iliskisi.pdf), (14.05.2016)
- AYDIN, M. (2003), *Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası*, Stradigma, Sayı 4. http://www.stradigma.com/turkce/mayıs2003/vizyon.html110829_nine_eleven_conspiracy.shtml, 26.08.2011, (18.04.2016)
- ANTİTERÖR.RUSYA,(2011), *İsrail-Filistin*, <http://antiterror.ru/expabroad/80863843>
- BBC, (2011), *11 Eylül saldırısı ve 5 Komplo teorisi*, <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/>.
- BBC. (2011), *Suriye'deki tesis 'muhtemelen nükleer reaktördü*, 24 May 2011 http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110524_syria_nuclear.shtml, (25.05.2016)

- BBC. (2013), *İngiltere basını: Suriye oylamasına Irak damga vurdu*, 30 Ağustos 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/basinozeti/2013/08/130830_suriye_tezkere_basin.shtml.
- BBC.(2013), *Türkiye, İranlaşmanın neresinde?*, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131126_iran_turkiye.shtml,(13.05.2016)
- BELGENET, (2014), *Nato sözleşmesi*, <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KAMUSAL İLETİŞİM DAİRESİ. (2013), *Birleşmiş Milletler Hakkında Her şey*[http://www.unicankara.org.tr/everything_Turkish_CAFERSOY,N.\(2012\),EnerjiDiplomasisi:RusDışPolitikasındaStratejikAraçDeğişimi](http://www.unicankara.org.tr/everything_Turkish_CAFERSOY,N.(2012),EnerjiDiplomasisi:RusDışPolitikasındaStratejikAraçDeğişimi), <http://www.turksam.org/tr/yazdir709.html>.
- CHINA.COM. (2014), *Xi Jinping: Çin-Arap işbirliği derinleşecek*, <http://turkish.china.com/news/china/543/20140605/86646.html>,(23.05.2016)
- DAVUT, D. (2013), *Sömürgecilik*, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s//070.htm> (14.04.2016)
- DEDEOĞLU, B. (2011). *İngiltere: Küresel Siyasete Geri Dönüş Mü?*, <http://www.tyb.org.tr/dedeoglundan-ingiltere-kuresel-siyasete-geri-donus-mu-4652h.htm>(15.05.2016)
- DEMİR, M. F. (2010). *Duvarın Arkasındaki Rusya'nın Çıkış Stratejisi?*, http://www.mfarukdemir.com/yayin/duvarin_arkasindaki_rusya.pdf.
- DEMİRKILIÇ, E. (2006), *Rusya'nın Doğal Gaz Politikaları* ORG/FILEUPLOAD/DS30106/FILE/RUSYA_NİN_DOGAL_GAZ_POLitikalari_erdem_demirkilic.Pdf.
- DURSUN, D. (2009), *Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam ve Tarihi*, Stradigma, Sayı:10, http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=7, (27.11.2011)
- EKREM, E.(2011), *Mısır Olayları ve Çin'in Tutumu*, (23.05.2016) 08.02.2011,iç: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-olaylari-ve-cinin-tutumu/703>
- ELMA,F.(2009), *Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya*, Journal of Azerbaijani Studies., <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>.
- ERTAN,F. (2009), *Rusya ve İsrail*. <http://www.tumgazeteler.com/?a=1748039>

(07.06.2016)

GÖNGÖRMÜŞ, K. G. (2014), *Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası*, <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>.

GUANG P. (1997), *China's Success in the Middle East*, Middle East Quarterly, December(in:<https://www.meforum.org/373/chinas-success-in-the-middle-east>), (23.05.2016)

HABERLER.COM. (2011), *İngiltere Başbakanı'ndan Arap Baharı Vurgusu*, 22 Eylül 2011, <http://www.haberler.com/ingiltere-basbakani-ndan-arap-bahari-vurgusu->.

EURONEWS. (2014), *Nükleer program konusunda gerekli tüm adımları atmaya hazırız*, <http://tr.euronews.com/2014/01/23/hasan-ruhani>, (13.05.2016)

HÜRRİYET.(2011),İngiltere Arap Baharını Silahla Besledi, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18605433.asp>.

İNSTITUTE FOR GOVERNMENT. (2010), http://www.instituteforgovernment.org.uk/ns/The%20new%20persuaders_0.pdf,<http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-frfuk-influence/CofEFinal.pdf>.

İLYAS K. (2009),*Kremlin'in Değişen Orta Doğu Politikası*, <http://www.orsam.org.tr/tr.aspx?ID=453>, (17.05.2016)

KABA, A. (2013), *Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye'ye Bakışı*, http://www.tasam.orgFiles/Icerik/File/SURIYE_İÇ_SAVAŞI_PERSPEKTİFİN_DE_GEÇMİŞTEN_GÜNÜMÜZE_SURIYE_RUSYA_İLİŞKİLE___.pdf.

KAYA, T. (2013), *Almanya'nın Arap Baharı Öncesi ve Sonrası Ortadoğu Politikaları*, AkademikPerspektif,2013,<http://akademikperspektif.com/2013/12/22/almanyenin-arap-bahari-oncesi-ve-sonrasi-ortadogu-politikalari/>,(25.05.2016)

KILIÇ, S. (2013), *Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü*, Ortadoğu Analiz, Nisan, Cilt 5, Sayı 52. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013411_9seyfikilic.pdf.

KITCHEN, N.(2012), *The Contradictions of Hegemony: The United States and the ArabSpring*, http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/,pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS__UnitedStatesAndTheArabSpring_Kitchen.pdf,(01.06.2016)

KÖROĞLU, B. (2014), *Yükselen Çin'in Ortadoğu Politikaları*, Akademik Perspektif, <http://akademikperspektif.com/2014/09/08/yukselen-cinin-ortadogu-politikalari/>,(23.05.2016)

- KÖSE, T. (2008), *İran'ın Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*, SETA Yayınları, Ankara, <http://file.setav.org/Files/Pdf/iran-nukleer-programive-orta-dogu-siyaseti-guc-dengeleri-ve-diplomasinin-imkanlari.pdf>, 13.05.2016
- MİLNER, L. (2011), *The Suez Crises*, http://www.bbc.co.uk/hstory/brtsh/modern/suez_.shtml (15.05.2016)
- ÖZBEK, N. (2013), *Rus Dış Politikası'nda Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri*, <http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Nadir%20Ozbek/Publications/Rus%20Dis%20Politikasi.pdf>
- ÖZTÜRK, T. E. (2009), *ABD'nin Yumuşak Güç Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası*, <http://kamudiplomasisi/abdnyumusaguckullanimi.pdf>, (30.05.2016)
- POLİTİKKÜLTÜR, (2011), http://www.politikkultur.org/FileUpload/ds30106/File/rusya_nin_dogal_gaz_politikalari_-_erdem_demirkilic.pdf.
- SEDGWICK, M. (2005), *Britain and the Middle East: In Pursuit of Eternal Interests*, http://www.ashgate.com/pdf/SamplePages/Strategic_Interests_in_the_Middle_East_Ch1.pdf.
- SEYFİ, K. (2013), *Mavi Nil Nehri Suları Üzerinde Uyuşmazlık*, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2013, Cilt 5, Sayı 56, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/_seyfi_kilic.pdf.
- SIPRI, Y. (2015), <http://www.sipri.org/yearbook/2015/downloadable-files/sipri-yearbook-2015-summary-pdf>, (20.10.2015)
- TAMİMİ, N.A.(2012), *China-Saudi Arabia Relations: Economic Partnership or Strategic Alliance?*, <http://dro.dur.ac.uk/9683/1/9683.pdf>, (23.05.2016)
- TEKİN, S. (2011), *İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği*, du.tr/Dokumanlar/2013/622/819165410_insani_mudahale_kavrami_ve_libya_gelecegi_analiz.pdf (15.05.2016)
- THE ECONOMİST, (2013), <http://www.economist.com/blogs/blighty/2013/08-syria>.
- EMFA,(2011),<http://www.emfadanismanlik.com/?part=haber&gorev=oku&id=227>, (11.07.2010)

- WONG, E. (2011), *China Opens Oil Field in Iraq*, New York Times, 28 Haziran 2011, <http://www.nytimes.com/2011/06/29/world/asia/29chinairaq.html>, (23.05.2016)
- YENER, Y. (2013) *İngiliz Dış Politikasının Ortadoğu İnkilemi*, www.usak.org.tr/analiz-det.php?id=17&cat=365366648#.UngRvXDTqFt, (15.05.2016).
- YORAM, E. (2011), *The Chinese Chief of Staff Visits Israel: Renewing Military Relations?*, <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=2370>, 17.08.2011, (23.05.2016)

